

Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK

2'02⁽³²⁾

**KRAJOWE CENTRUM DORADZTWA
ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH
ODDZIAŁ W POZNANIU**

Wydawca:

Krajowe Centrum Doradztwa
Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu,
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel: (0-61) 823 20 81, 820-19-71, fax: 820-19-71
e-mail: poznan_sekretariat@cdr.gov.pl
www.cdr.gov.pl

Zespół redakcyjny:

A.P. Wiatrak (redaktor naczelny),
A. Bartkiewicz, E.K. Chylek, J. Kania, W. Kujawiński,
E. Matuszak, A. Swulińska-Katulska, S. Zawisza,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmantowska

Druk:

Krajowe Centrum Doradztwa
Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
tel: (0-61) 823 20 81, 820-19-71, fax: 820-19-71
Zlecenie nr 42/2002, nakład 800 egz.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

JANUSZ HELLER: Ochrona środowiska w negocjacjach Polski z Unią Europejską.....	5
SŁAWOMIR ZAWISZA, KATARZYNA KENTZER: Działalność Ośrodków Doradztwa Rolniczego na rzecz upowszechniania koncepcji zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa (na przykładzie regionu kujawsko-pomorskiego)	15
HANNA PONDEL, MAREK PONDEL: Motywy podejmowania działań integracyjnych przez wielkopolskich producentów rolnych.....	29
MARIA MAJEWSKA, JOLANTA BORCZYŃSKA-ŻBIKOWSKA, MARCIN BIELIŃSKI: Potrzeby w edukacji mieszkańców wsi.....	43
BOGDAN M. WAWRZYŃIAK: Pozaszkolna oświata rolnicza – próba systematyzacji	59
TADEUSZ OLSZEWSKI, ZDZISŁAW WÓJCICKI: Rola i zadania nauki w modernizacji wsi i obszarów wiejskich na przykładzie inżynierii rolniczej	69
BARBARA LEŚNIAK: Zarządzanie w gospodarstwach rolnych	80
KATARZYNA KARBOWIAK: Produkt w turystyce wiejskiej (istota, formy i kształtowanie) ...	95
KATARZYNA GRALAK: Formy oddziaływania władz gminnych na rozwój agroturystyki	102

INFORMACJE

EUGENIUSZ KOŚMICKI: Sprzedaż bezpośrednia przez rolników w Niemczech. Podstawowe problemy ekonomiczne i prawne	110
ELŻBIETA DZIUK-RENIK, KRYSZYNA KACZOROWSKA: Informacja o katalogu polskich rolniczych stron www InfoRol	115
ADRIANNA BOLEWICZ-TATKA, IWONA ŚWIECHOWSKA: Wyniki X edycji konkursu na „Najlepsze wydawnictwo Ośrodków Doradztwa Rolniczego i Regionalnych Centrów Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w 2001 roku”	119
NOWOŚCI WYDAWNICZE.....	122

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

JANUSZ HELLER: Protection of the natural environment in Poland - EU negotiations	5
SŁAWOMIR ZAWISZA, KATARZYNA KENTZER: Activities of agricultural advisory centers for the purpose of spreading the idea of sustainable development of villages and agriculture (on the basis of Kujawsko-Pomorski region)	15
HANNA PONDEL, MAREK PONDEL: Motives of undertaking of integration activities by raw materials producers from Wielkopolska	29
MARIA MAJEWSKA, JOLANTA BORCZYŃSKA-ŻBIKOWSKA, MARCIN BIELIŃSKI: Needs in the education of rural inhabitants.....	43
BOGDAN M.WAWRZYŃIAK: Outside agriculture education – systematisation attempt	59
TADEUSZ OLSZEWSKI, ZDZISŁAW WÓJCICKI: The role and tasks of science in the rural area modernisation on example of agricultural engineering.....	69
BARBARA LEŚNIAK: Management in agricultural farms	80
KATARZYNA KARBOWIAK: Product in rural tourism (the essence, forms and creating).....	95
KATARZYNA GRALAK: The forms of activity local self-government on the argitourism development	102

INFORMATION

EUGENIUSZ KOŚMICKI: The direct sale run by farmers in Germany. Basic economical and legal problems	110
ELŻBIETA DZIUK-RENIUK, KRYSZYNA KACZOROWKA: Information about the Polish agricultural websides InfoRol catalogue	115
ADRIANNA BOLEWICZ-TATKA, IWONA ŚWIECHOWSKA: Results of the tenth edition competition: „The best agricultural magazine in Agricultural Advisory Service Centres and Regional Advisory Centres of Agriculture and Rural Development in 2001”	119
PUBLISHING NEWS	122

ARTYKUŁY

JANUSZ HELLER

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

OCHRONA ŚRODOWISKA W NEGOCJACJACH POLSKI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

Wstęp

Ochrona środowiska była bardzo ważną częścią procesu negocjacji w sprawie członkostwa Polski w Unii Europejskiej. Celem tych rozmów było uzyskanie porozumienia na temat długości okresów przejściowych, w których Polska wypełni wszystkie unijne standardy w tym obszarze. W prezentowanym opracowaniu omówiono efekty negocjacji na tle głównych problemów ekologii występujących w Unii Europejskiej.

1. Problemy ekologii w Unii Europejskiej

Problematyka ochrony środowiska jest stosunkowo nowym przedmiotem zainteresowania państw i społeczności międzynarodowej. Jedną z pierwszych praktycznych inicjatyw w tym zakresie było powołanie przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 1983 r. Światowej Komisji Środowiska i Rozwoju. Raport tej komisji „Nasza Wspólna Przyszłość”, zwany też „Raport Brundtland” (od nazwiska przewodniczącej pani Gro Harlem Brundtland) określił cele i kierunki przemian współczesnego życia, zgodne z zasadą trwałego i zrównoważonego rozwoju [Heller 2001].

Trwały i zrównoważony rozwój (Sustainable development) jest to taki rozwój, który zapewnia sprawiedliwe zaspokojenie rosnących potrzeb współczesnego społeczeństwa bez naruszania możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń.

Zainteresowanie ekologią w państwach Unii Europejskiej ma swoje praktyczne uzasadnienie w problemach, które tam występują. Obecnie ocenia się, że jest to 5 głównych zagadnień:

- zanieczyszczenia wód i obniżanie się poziomu wód gruntowych;
- emisja gazów powodujących efekt cieplarniany oraz niszczących warstwę ozonową;
- zanieczyszczenia środowiska powodowane transportem samochodowym;
- zwiększone wytwarzanie odpadów komunalnych i toksycznych odpadów przemysłowych;
- ubożenie różnorodności biologicznej świata roślin i zwierząt.

Prowadzenie wspólnej działalności w dziedzinie ochrony środowiska zostało zapoczątkowane postanowieniami Jednolitego Aktu Europejskiego. Dokument ten został podpisany 17 lutego 1986 w Luksemburgu przez 9 państw (Belgia, Francja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Niemcy, Portugalia i Wielka Brytania) oraz 28 lutego 1986 r. w Hadze przez pozostałe 3 państwa członkowskie EWG (Dania, Grecja i Włochy) – wszedł w życie 1 lipca 1987 r. Ustalenia zawarte w tym akcie w sprawie wspólnej polityki w ochronie środowiska zostały znowelizowane w Traktacie z Maastricht o utworzeniu Unii Europejskiej. Dokument ten został podpisany 7 lutego 1992 r., a wszedł w życie 1 listopada 1993 r. Sformułowano w nim cztery główne cele polityki ochrony środowiska Wspólnot Europejskich:

- zachowanie, ochronę i poprawę stanu środowiska naturalnego;
- ochronę zdrowia człowieka;
- racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych;
- wspieranie międzynarodowych działań na rzecz rozwiązywania regionalnych i światowych problemów środowiska naturalnego.

Realizacja tych celów ma służyć trwałemu oraz zrównoważonemu rozwojowi gospodarczemu państw członkowskich Unii Europejskiej. W ten sposób po raz pierwszy w oficjalnym dokumencie Wspólnot Europejskich pojawia się **zasada zrównoważonego rozwoju**. Ważną część tego rozwoju mają stanowić bezpośrednie działania służące ochronie środowiska. W ten sposób zaczął rozwijać się cały przemysł związany z ekologią. W ostatnich latach jest to jedna z najbardziej dynamicznie rozwijających się gałęzi gospodarczych w Unii Europejskiej.

Z kolei prawne podstawy wspólnotowej polityki ekologicznej, które przyjęto w Maastricht, zostały potwierdzone i włączone do Traktatu Amsterdamskiego. Dokument ten podpisano 2 października 1997 r., a prawnie obowiązuje od 1 maja 1999 r. Istotnym elementem tych przepisów jest 8 zasad polityki ochrony środowiska, którymi kieruje się Unia Europejska [Kąkol 2000]:

- **Zasada zrównoważonego rozwoju** obowiązuje we wszystkich państwach oraz politykach sektorowych Unii Europejskiej, polega na promocji zharmonizowanego i nieinflacyjnego rozwoju gospodarczego, który respektuje wymagania środowiska naturalnego, potrzebę zwiększania zatrudnienia, ochronę socjalną, poprawę warunków życia oraz rozwija solidarność między państwami członkowskimi.
- **Zasada gwarancji wysokiego poziomu ochrony środowiska** oznacza przyjęcie przez Komisję Europejską wysokich standardów we wszystkich kwestiach, w których występują problemy ochrony środowiska, zdrowia oraz bezpieczeństwa ludzi.
- **Zasada przezorności** opiera się na przekonaniu (domniemaniu) o tym, że jeśli określone działania mogą spowodować negatywne skutki dla środowiska, to należy bezzwłocznie im przeciwdziałać, nawet przed udokumentowaniem tych faktów od strony naukowej lub praktycznej.
- **Zasada prewencji** oznacza, że przeciwdziałanie negatywnym skutkom dla środowiska należy inicjować już na etapie planowania przedsięwzięć inwestycyjnych.
- **Zasada likwidacji szkód u źródła** zobowiązuje, np. emitentów zanieczyszczeń przemysłowych, do neutralizacji ich skutków już u wylotu komina fabrycznego lub budowy oczyszczalni ścieków przed ujęciem wody.
- **Zasada „zanieczyszczający płaci”** zobowiązuje do ponoszenia przez osoby fizyczne i prawne kosztów działań mających na celu wyeliminowanie lub ograniczenie zanieczyszczeń do poziomu ustalonego przez standardy emisji lub jakości.
- **Zasada integracji** oznacza obowiązek włączenia wymogów ochrony środowiska naturalnego do polityk wspólnotowych dotyczących funkcjonowania wspólnego rynku.
- **Zasada subsydiarności** zobowiązuje Unię Europejską do podejmowania działań nie należących do jej kompetencji wówczas, gdy cele proponowanych działań nie mogą być osiągnięte przez państwo członkowskie.

2. Wyniki negocjacji z Unią Europejską w obszarze „środowisko”

Polska swoje stanowisko w ochronie środowiska złożyła 8 października 1999 r. Natomiast Unia Europejska własną opinię w tej sprawie przedłożyła już 7 grudnia tego samego roku. Głównym przedmiotem negocjacji była liczba i długość okresów przejściowych. Ostatecznie rozmowy zostały zakończone 23 października 2001 roku. Natomiast oficjalne, ale tymczasowe zamknięcie tego rozdziału nastąpiło 26 października 2001 r. Był to równocześnie 18 w kolejności zamykany obszar. Syntetyczne efekty tych negocjacji przedstawiono w tabeli 1.

Oczyszczanie ścieków komunalnych, to pierwszy z wymienionych okresów przejściowych. Ma na celu redukcję zanieczyszczeń, których źródłem są ścieki

komunalne. Negocjacje prowadzone w ramach tego problemu objęły kilka kwestii merytorycznych powiązanych z wielkością aglomeracji. Unia Europejska operuje określeniem *Równoważna Liczba Mieszkańców* (RLM), która oznacza przeciętną ilość ścieków wytwarzaną przez jednego mieszkańca. Odpowiednie wielkości RLM przypisywane są też zakładom przemysłowym. Pozwala to na uwzględnienie w ocenie wielkości aglomeracji także ścieków odprowadzanych przez zakłady przemysłowe do kanalizacji miejskiej. W Unii Europejskiej od 31 grudnia 2005 roku wprowadza się obowiązek dwustopniowego (mechanicznego i biologicznego) oczyszczania ścieków komunalnych w aglomeracjach o wskaźniku od 2 tys. do 15 tys. RLM. Natomiast na tzw. obszarach wrażliwych wprowadza się wymóg oczyszczania trzystopniowego (z usuwaniem azotu i fosforu). Obszary wrażliwe są określane na podstawie oceny stopnia zagrożenia eutrofizacją, czyli tzw. przeżyźnieniem wód. Polega to na nadmiernym wzbogaceniu wody w związku azotu i fosforu, które prowadzi do gwałtownego wzrostu ilości glonów i roślin, co powoduje zaburzenie równowagi organizmów obecnych w wodzie i niekorzystne zmiany jej jakości. Polska w całości została uznana za obszar podatny na eutrofizację.

Pierwszy temat negocjacji, w ramach problemu oczyszczanie ścieków komunalnych, to obowiązek wprowadzenia *systemów kanalizacji zbiorczej*. W miejscowościach liczących powyżej 10 tys. RLM takie systemy będą musiały funkcjonować do końca 2008 r. Natomiast w tych od 2 tys. do 10 tys. RLM – do końca roku 2015.

Drugi temat, to *oczyszczalnie ścieków* – w aglomeracjach powyżej 100 tys. RLM – będą musiały funkcjonować do końca 2010 roku. Natomiast w miejscowościach liczących od 2 tys. do 100 tys. RLM powinny być zainstalowane do końca roku 2015.

Trzeci temat, to *oczyszczalnie ścieków w zakładach przemysłu rolno-spożywczego* – powinny funkcjonować do końca 2008 roku we wszystkich tego typu przedsiębiorstwach liczących powyżej 4 tys. RLM.

W opinii polskich negocjatorów szacuje się, że koszty rozbudowy sieci kanalizacyjnej wyniosą około 8,9 mld euro, a budowy i modernizacji oczyszczalni komunalnych ok. 2,3 mld euro. Nakłady te zostaną poniesione głównie przez regionalne i lokalne samorządy, a także przez właścicieli przedsiębiorstw przemysłu rolno-spożywczego. Częściowe pokrycie tych kosztów może być zrealizowane poprzez fundusze strukturalne pochodzące z Unii Europejskiej.

Zanieczyszczenie wody substancjami niebezpiecznymi jest drugim problemem w ramach, którego uzyskaliśmy okres przejściowy, w tym przypadku do końca 2007 roku. W porozumieniu na ten temat sformułowano działania, jakie powinniśmy podjąć w celu eliminacji lub zmniejszenia emisji substancji szczególnie niebezpiecznych do wód śródlądowych, przybrzeżnych i terytorialnych. Określono dopuszczalne stężenie tych substancji w ściekach przemysłowych

oraz wskaźniki jakości wód pod tym względem. Takie podejście umożliwia zrealizowanie porozumienia dwoma metodami. Pierwsza polega na przestrzeganiu przez przedsiębiorstwa granicy maksymalnie dopuszczalnego stężenia tych składników w ściekach przemysłowych. Natomiast druga metoda pozwala na wykazanie, na podstawie badań, że zanieczyszczenie wód, do których odprowadza się ścieki mieści się w określonych normach. Koszty dostosowania standardów w ramach tego problemu obciążą w głównej mierze zakłady przemysłowe.

Zintegrowane zapobieganie zanieczyszczeń i ich kontrola stanowi trzecią grupę problemów na realizację, których uzyskaliśmy czas do końca 2010 roku. Długość okresu przejściowego faktycznie wynosi jednak 3 lata. W Unii Europejskiej przepisy na ten temat zaczną bowiem obowiązywać dopiero z końcem 2007 roku. Istotą tego problemu jest zapobieganie lub minimalizowanie zanieczyszczeń powietrza, wody i gleby pochodzących z urządzeń przemysłowych. Chodzi tu głównie o duże zanieczyszczenia środowiska spowodowane np.: produkcją energii, produkcją i obróbką metali, działalnością przemysłu chemicznego, a także zagospodarowaniem odpadów. Każdy zakład przemysłowy powinien wybrać najlepszy możliwy sposób postępowania po to, żeby osiągnąć wysoki stopień ochrony środowiska rozumianego jako całość. „Zintegrowany” wiąże się bowiem z traktowaniem w sposób łączny wszystkich zanieczyszczeń (powietrza, wody i gleby) powstających w danym zakładzie przemysłowym. Tylko łączne spełnienie warunków ochrony środowiska w odniesieniu do wszystkich kategorii zanieczyszczeń będzie podstawą do otrzymania pozwolenia na działalność. Dla określenia wymagań, które musi spełnić zakład przemysłowy w zakresie redukcji zanieczyszczeń posłużono się koncepcją tzw. „*Najlepszej Dostępnej Technologii*” (NDT) [*Best Available Technique – BAT*]. NDT oznacza wybór najlepszej technologii, czyli najbardziej efektywnej z punktu widzenia ochrony środowiska. Oznacza też technologię dostępną na rynku i możliwą do zastosowania, z uwzględnieniem uwarunkowań technologicznych i finansowych. Realizacja problemów sformułowanych w tym okresie przejściowym wymaga ustanowienia przez Polskę nowych standardów emisji zanieczyszczeń. Koncepcja NDT nie została bowiem jeszcze ostatecznie sformułowana i nie ma mocy prawnej. Szacuje się natomiast, że dotyczyć będzie ok. 4 tys. istniejących oraz 300-400 powstających każdego roku zakładów, z których większość stosuje przestarzałe technologie w ochronie środowiska. Stąd koszty tych przedsięwzięć mają być znaczne, a dodatkowo trudne są do oszacowania.

Emisja substancji lotnych powstałych z magazynowania benzyny – to czwarty problem, a dotyczy on par pochodzących z benzyny i rozpuszczalników, których głównym źródłem jest system przechowywania i dystrybucji z terminali do stacji obsługi. Minimalne wymagania związane z poziomem emisji lotnych związków organicznych będą w Polsce obowiązywały już od zakończenia 2005

roku, a najpoważniejsze nakłady finansowe zostaną poniesione na dostosowanie warunków na stacjach benzynowych.

Opakowania i odpady z opakowań – to piąty problem, który stanowi jeden z elementów realizacji ogólnej strategii Wspólnot odnośnie gospodarki odpadami, a dokładniej reguluje gospodarkę opakowaniami i zużytymi opakowaniami w celu zmniejszenia ich oddziaływania na środowisko. Podstawowe zasady tej gospodarki polegają na zapobieganiu powstawania odpadów z opakowań oraz ich recykling, czyli ponowne, a nawet wielokrotne wykorzystanie. Jesteśmy zobowiązani do końca 2007 roku uregulować problem odzyskiwania minimum 50% materiałów pochodzących z odpadów opakowań, a kolejne 25% powinniśmy przetwarzać na nowe opakowania. W tym celu należy zbudować system zbiórki i segregacji odpadów. Elementem tego systemu będą opłaty ponoszone przez wprowadzających opakowania do obrotu handlowego, a mają być one przeznaczone na pokrycie kosztów utylizacji tych opakowań. Poza tym należy zbudować zakłady przetwórstwa odpadów i zakłady ich termicznego unieszkodliwiania.

Przemieszczanie odpadów jest szóstym problemem na uregulowanie, którego uzyskaliśmy okres przejściowy do końca 2007 roku, chociaż w stosunku do niektórych fragmentów tego zagadnienia mamy możliwość przedłużenia tego okresu do końca 2012 roku. Prawne uregulowanie nadzoru oraz kontroli obrotu odpadami między państwami członkowskimi oraz poza obszar Unii Europejskiej ma do zrealizowania dwa cele:

Pierwszy zakłada zorganizowanie nadzoru i kontroli nad przemieszczaniem odpadów w sposób zapewniający wysoki poziom ochrony środowiska i zdrowia człowieka. Państwa członkowskie mogą ze sobą współpracować w zakresie utylizacji odpadów, a poziom wystarczalności w tym zakresie osiągany jest na szczeblu Wspólnot Europejskich. Dopuszcza się tym samym rozwiązanie polegające na systematycznym wysyłaniu odpadów do utylizacji w innym państwie członkowskim. Określa się jednak wymagania, jakim musi odpowiadać kontrakt dotyczący unieszkodliwienia odpadów oraz zasady, na których może się odbywać ich tranzyt przez terytorium kraju członkowskiego.

Drugi uwzględnia istniejące zobowiązania międzynarodowe Wspólnot i dlatego określa zasady dotyczące eksportu oraz importu odpadów. W celu ochrony państw trzeciego świata zakazany jest m.in. eksport odpadów wymagających unieszkodliwienia. Można jednak wywozić poza obszar Unii Europejskiej, po spełnieniu pewnych warunków, odpady do odzysku.

Polska będzie musiała stworzyć system recyklingu, na który złożą się instrumenty ekonomiczne i rozwiązania wspierające systemy selektywnej zbiórki odpadów i obrót surowcami odzyskanymi z tych odpadów. Wdrożenie takiego systemu nie będzie możliwe do momentu uzyskania członkostwa. Stąd okres przejściowy do końca 2007 roku. Ponieważ kraje członkowskie dysponują zna-

czynnymi nadwyżkami surowców wtórnych, dopuszczenie do ich swobodnego obrotu z dniem członkostwa doprowadzi do tego, że firmy polskie będą, z uwagi na niższe ceny, preferowały surowce wtórne z innych krajów członkowskich. Zagrozi to stabilności finansowej polskiego systemu recyklingu, który w pierwszym okresie tworzenia powinien opierać się na gospodarce odpadami krajowymi. Drugą część wniosku stanowi lista odpadów niebezpiecznych, bądź trudnych do odzyskania. W Polsce nie przewiduje się ich odzysku na dużą skalę i w sposób całkowicie neutralny dla środowiska. Istnieje jednak ryzyko, że odpady te pojawią się w naszym kraju. Oficjalnie w celu ich recyklingu, a w rzeczywistości byłyby one spalane lub składowane. W pierwszej kolejności mamy obowiązek neutralizacji odpadów znajdujących się na tej liście, ale pochodzenia krajowego. Równocześnie jednak wystąpiliśmy o zastosowanie procedury umożliwiającej ściślejszy nadzór w stosunku do ich potencjalnego importu na teren Polski.

Polska uzyskała prawo do wystąpienia o przedłużenia okresu przejściowego do końca 2012 roku w sprawie zakazu przywozu odpadów z tworzyw sztucznych, makulatury, stłuczki szklanej oraz opon odpadowych. Odpady te można stosunkowo łatwo i bezpiecznie zagospodarować. Istnieje więc swoboda ich przemieszczania w obrębie Unii Europejskiej. Jeśli jednak okazałoby się, że odpady te zalegają w Polsce na składowiskach, to będzie można przedłużyć okres zakazu swobodnego handlu do końca 2012 roku.

Ochrona przed promieniowaniem jonizującym ze źródeł medycznych oparta jest na zapisach traktatowych dotyczących ochrony zdrowia pracowników i społeczeństwa. Postanowienia te stosuje się do pacjentów, poddawanych badaniom przy pomocy urządzeń medycznych emitujących promieniowanie jonizujące, głównie jest to aparatura rentgenowska. Polska uzyskała czas do końca 2006 roku na dostosowanie naszych warunków do przepisów obowiązujących w Unii Europejskiej. Wymagać to będzie czasochłonnych zmian w organizacji pracy jednostek służby zdrowia związanych z wprowadzeniem nowych zasad pracy w działalności terapeutycznej i diagnostycznej. Wiąże się też ze znacznymi kosztami wynikającymi z konieczności dokonania przeglądu wszystkich pracowni i urządzeń radiologicznych oraz ich wymianą lub modernizacją.

Zawartość siarki w paliwach. Polska uzyskała zgodę na redukcję zawartości siarki w ciężkich olejach opałowych do maksymalnego poziomu – 1% do końca 2006. Ciężki olej opałowy jest stosowany do opalania głównie małych i średnich instalacji nie posiadających technicznych możliwości do odsiarczania spalin. Stąd właśnie redukcja zawartości siarki w niektórych paliwach płynnych ma na celu zmniejszenie szkodliwej emisji dwutlenku siarki na człowieka i środowisko. Szacuje się, że realizacja tego postulatu może spowodować wzrost kosztów energii w tych instalacjach o ok. 18%. Ponadto polskie rafinerie, chcąc utrzymać

zbyt dla olejów opałowych, będą musiały dokonać kosztownych inwestycji związanych z budową odpowiednich instalacji.

Poza tym okresem przejściowym Polska będzie musiała dostosować się do wymogu redukcji siarki do maksymalnego poziomu 0,1% w lekkich olejach opałowych. Przepis ten będzie obowiązywał w całej Unii Europejskiej od 1 stycznia 2008 roku.

Składowanie odpadów odnosi się do poprawy standardów technologicznych, jakie powinny spełniać składowiska. Polska uzyskała zgodę na dostosowanie do wymagań Unii Europejskiej do końca czerwca 2012 roku. Wprowadza się podział na trzy rodzaje składowisk: odpadów niebezpiecznych, obojętnych oraz innych niż niebezpieczne. Nakłada się obowiązek redukcji odpadów biodegradowalnych umieszczonych na składowiskach, czyli rozkładanych w sposób naturalny pod wpływem mikroorganizmów. Zachodzi konieczność poprawy standardów technologicznych istniejących składowisk oraz wymóg takiego ustalenia opłaty za przyjęcie odpadów, aby wpływy pokryły nakłady inwestycyjne, koszt eksploatacji oraz przyszłe koszty zamknięcia i nadzoru nad zamkniętym składowiskiem przez 30 lat.

Tabela 1

Efekty negocjacji między Polską a Unią Europejską
w obszarze „środowisko”

Okresy przejściowe przyznane Polsce	Termin wprowadzenia unijnych norm (31 grudnia)
1. Oczyszczanie ścieków komunalnych	2015 (2008, 2010)
2. Zanieczyszczenie wody substancjami niebezpiecznymi	2007
3. Zintegrowane zapobieganie zanieczyszczeń i ich kontrola	2010
4. Emisja substancji lotnych powstałych z magazynowania benzyny	2005
5. Opakowania i odpady z opakowań	2007
6. Przemieszczanie odpadów	2007 (2012)
7. Ochrona przed promieniowaniem jonizującym ze źródeł medycznych	2006
8. Zawartość siarki w paliwach	2006
9. Składowanie odpadów	2012 (1.07)

Źródło: Zestawienie własne na podstawie: www.negocjacje.gov.pl. [Internet 2002].

Podsumowanie

Polska uzyskała łącznie 9 okresów przejściowych. W porównaniu z pozostałymi państwami kandydującymi, które otrzymały od 2 do 4 takich okresów, jest to więc wynik – jak niektórzy oceniają – bardzo korzystny. Owa korzyść odnosi się jednak wyłącznie do zakresu, wielkości oraz tempa nakładów inwestycyjnych ponoszonych na ochronę środowiska. Nie odnosi się natomiast do czasu oraz efektów osiągnięcia porównywalnych warunków z państwami Unii Europejskiej. Konieczne wydatki na ochronę środowiska będziemy ponosili w dłuższym okresie niż pozostałe państwa kandydujące, ale później też zaczniemy odczuwać korzyści wynikające z przestrzegania unijnych norm w tym obszarze negocjacyjnym. Jest to więc korzyść jedynie częściowa albo względna. Uzyskane efekty nie upoważniają zatem do jednoznacznego określenia, że jest to rozwiązanie bezwzględnie najbardziej korzystne spośród wszystkich państw kandydujących do Wspólnot Europejskich.

Bardzo przybliżone szacunki określają, że łączny koszt inwestycji koniecznych dla dostosowania naszych warunków w ochronie środowiska do norm obowiązujących w Unii Europejskiej wyniesie około 50 mld euro. Zakłada się, że udział Unii może dochodzić w niektórych przedsięwzięciach nawet do 1/3 całkowitych kosztów. Pozostałe natomiast powinna pokryć Polska (głównie zakłady pracy oraz samorządy) z dochodów własnych, kredytów oraz z budżetu państwa.

LITERATURA

1. Heller J. (2001): *Integracja Europejska. Wybrane problemy w pytaniach i odpowiedziach*. WSH-E, Włocławek, s. 87-90.
2. Internet: www.negocjacje.gov.pl.
3. Kąkol I. (2000): *Polityka Unii Europejskiej w zakresie ochrony środowiska – dostosowania Polski*. [w] *Polska i Unia Europejska. Stan obecny i wyzwania na przyszłość*. Oprac. red. U. Płowiec, Placet. Warszawa, s. 225-254.

JANUSZ HELLER

OCHRONA ŚRODOWISKA W NEGOCJACJACH POLSKI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

STRESZCZENIE

Z szacunków wynika, że koszty dostosowania warunków ochrony środowiska do norm obowiązujących w Unii Europejskiej wyniosą w Polsce ok. 50 mld euro. Zakłada się, że udział Unii może dochodzić nawet do 1/3 całkowitych nakładów. Pozostałe natomiast powinny zostać poniesione głównie przez zakłady pracy oraz samorządy lokalne i regionalne z dochodów własnych, kredytów oraz z budżetu państwa.

Polska uzyskała 9 okresów przejściowych. W porównaniu z pozostałymi państwami kandydującymi, które otrzymały od 2 do 4 takich okresów, jest to wynik – jak niektórzy oceniają – bardzo korzystny. Wydatki na ochronę środowiska będziemy ponosili w dłuższym okresie niż pozostałe państwa kandydujące, ale później też zaczniemy odczuwać korzyści wynikające z przestrzegania unijnych norm. Uzyskane efekty nie upoważniają zatem do jednoznacznego określenia, że jest to rozwiązanie bezwzględnie najbardziej korzystne spośród wszystkich państw kandydujących do Wspólnot Europejskich. Jest to więc korzyść jedynie częściowa albo względna.

JANUSZ HELLER

PROTECTION OF THE NATURAL ENVIRONMENT IN POLAND-EU NEGOTIATIONS

SUMMARY

It is estimated that the costs of adjusting the conditions of environment protection in Poland to the EU standards will amount to about 50 billion euro. It is assumed that the EU may pay even up to 1/3 of the total cost. The rest should be paid mainly by factories, workshops and local authorities from their own income, credits and the state budget.

Poland received 9 adjustment periods. Compared with other candidate countries, which received from 2 to 4 of these periods, our result is - in some opinion - very good. We will pay the environmental protection expenses for a longer time, but it will also take more time for us to profit by the fulfilling of the EU standards. So the effects of our negotiations cannot be called the best among the countries that candidate for the EU under every aspect. So the profit is only partial and relative.

ŚLAWOMIR ZAWISZA, KATARZYNA KENTZER
*Akademia Techniczno-Rolnicza
w Bydgoszczy*

DZIAŁALNOŚĆ OŚRODKÓW DORADZTWA ROLNICZEGO NA RZECZ UPOWSZECHNIANIA KONCEPCJI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI I ROLNICTWA (NA PRZYKŁADZIE REGIONU KUJAWSKO-POMORSKIEGO)

Wstęp

Działalność doradcza staje się coraz bardziej popularna we współczesnym świecie. Każdego dnia stajemy w obliczu trudności, których nie jesteśmy w stanie pokonać samodzielnie. Postęp dokonuje szeregu zmian, które podnoszą standard naszego życia, ale zarazem znacznie je komplikują. Trudno dziś wyobrazić sobie sferę działalności ludzkiej, w której człowiek nie potrzebowałby wsparcia, w związku z tym następuje stopniowe uzależnianie człowieka od różnego rodzaju doradztwa. Wszystko to dotyczy również rolnika, który stoi przed określonymi problemami [Tabor 1998]. Wiele gospodarstw rolnych, zarówno małych jak i dużych, wymaga wielorakiego wsparcia. Ośrodki doradztwa rolniczego są instytucjami, które poprzez swoją działalność wspomagają rolników w procesach decyzyjnych, bowiem „sprawne i prowadzone na wysokim poziomie gospodarstwo rolne nie może obyć się bez pomocy doradcy” [Tabor 1998, s. 5; Szopiński, Kuźniar 2001]. W ostatnich latach coraz większe uznanie zyskuje koncepcja zrównoważonego rozwoju wsi i rolnictwa, która może być korzystną drogą ewolucji obszarów wiejskich zwłaszcza wobec zbliżającej się integracji Polski z krajami Unii Europejskiej.

Metodyka badań

Celem przeprowadzonych badań było zapoznanie się z zakresem zadań realizowanych przez ODR, oraz wyodrębnienie z nich tych, które w sposób najpełniejszy będą dążyć do upowszechnienia i wdrożenia koncepcji rolnictwa zrównoważonego rozwoju. Ponadto badania umożliwiły również ustalenie rzeczywistego postępu w procesie upowszechniania i wdrażania tej koncepcji na obszarach wiejskich, jak i poznanie uwarunkowań stymulujących proces rozpowszech-

niania się tego zjawiska. Badania przeprowadzono we wrześniu, październiku i listopadzie 2001 roku w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego w Minikowie i Zarzeczu oraz w Regionalnym Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Przysieku.¹

W procedurze badawczej zastosowano technikę badawczą, jaką jest analiza dokumentów, polegającą na gromadzeniu informacji wstępnych, opisowych oraz ilościowych o badanej organizacji, instytucji czy zjawisku. Materiałami poddawanych analizie w procedurze badawczej były dokumenty pisane w postaci rocznych sprawozdań z działalności doradczej ośrodków doradztwa rolniczego badanego regionu. Z uwagi na pochodzenie tych dokumentów zalicza się je do zastanych, a więc takich, które zostały wykonane przez ośrodki doradztwa, bez towarzyszących temu intencji badawczych. Zgromadzony materiał został oceniony i przeanalizowany za pomocą techniki analizy treściowej, polegającej na interpretacji jakościowej treści zawartych w udostępnionych dokumentach [Kubielski 1999].

Upowszechnianie zasad dobrej praktyki rolniczej przez ODR

Proces wdrażania idei rolnictwa zrównoważonego rozwoju został poprzedzony szeroko pojętymi działaniami na rzecz upowszechniania wiedzy o jej zasadach. Realizacja tego jakże istotnego etapu spoczęła na wielu instytucjach i organizacjach rolniczych, między innymi została wpisana w zakres działalności ośrodków doradztwa rolniczego. Pracownicy służb doradczych, blisko współpracujący z rolnikami i środowiskiem wiejskim, mogą nauczyć swoich klientów sposobów racjonalnego użytkowania zasobów nieodnawialnych i zastępowania ich substytutami, ograniczania uciążliwości dla środowiska, zachowania bioróżnorodności biologicznej oraz tworzenia dla siebie warunków uczciwej konkurencji [Szymańska 2001]. ODR poprzez stymulowanie rozwoju przedsiębiorczości, organizacji grup producentów, czy wskazywania alternatywnych źródeł dochodu mogą zintensyfikować działania na rzecz zrównoważonego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, jednego z najistotniejszych dziś priorytetów w strategii rozwoju polskiej wsi.

Zachęcanie rolników do przyjęcia nowych praktyk będzie decydujące, ponieważ to przede wszystkim rolnik stanowi pierwsze i główne ogniwo w ciągu żywnościowym. Również ze względu na fakt, iż należy do grona osób tak głęboko ingerujących w środowisko stał się on adresatem Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej (KDPR), który ma kierować jego poczynaniami. Kodeks jest zbiorem zasad, które w doskonały sposób odzwierciedlają powiązania przyczynowo – skutkowe oddziaływań na środowisko procesów przebiegających w rolnictwie i ich związek z polityką rolną. Dlatego też może on stać się swoistym przewodnikiem, który pokieruje rolnika i wspomaga go w prawidłowym użytkowaniu gruntów rolnych, wody i powietrza w procesie produkcyjnym [Brodziński, Chyłek 2000].

¹ Autorzy serdecznie dziękują za udostępnienie danych oraz przychylne potraktowanie prowadzonych badań.

Ośrodki doradcze zauważając rangę problemu ochrony środowiska i jego „zrównoważonego rozwoju” realizowały zadania z tego obszaru w badanym okresie. Zasadniczym celem podejmowanych zagadnień było rozbudzanie świadomości ekologicznej ludności wiejskiej i propagowanie zachowań, które charakteryzować się będą troską o zachowanie równowagi środowiska naturalnego. Jest to szczególnie uzasadnione, bowiem niska świadomość środowiskowa oraz niewłaściwe nawyki i postawy wobec przyrody wymagają daleko posuniętego edukowania [Sprawozdania z działalności ODR Minikowo 2000; Zarzeczewo 1999].

W wyniku przeprowadzonych badań stwierdzono, że działania realizowane w ODR objęły całokształt koncepcji zrównoważonego rozwoju. Pojawiła się bardzo istotna tematyka dotycząca Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej, gdzie szczególny nacisk kładziono na dobór właściwego płodozmianu, dostosowanie nawożenia do zasobności gleby i potrzeb uprawianych roślin, zmniejszanie zakwaszenia gleby przez wapnowanie, właściwe gromadzenie i stosowanie nawozów organicznych, zapobieganie erozji wietrznej oraz ochronę bioróżnorodności na terenach wiejskich.² Starano się uzmysłowić, że przestrzeganie KDPR jest nie tylko koniecznością w zakresie stosunków pomiędzy człowiekiem a środowiskiem, ale przede wszystkim elementem, który zapewni czystość oraz estetykę otoczenia, co zwiększy jednocześnie atrakcyjność terenów wiejskich [Sprawozdanie z działalności ODR Zarzeczewo 1999].

Na kodeks składają się cztery podstawowe działy zawierające zasady dobrej praktyki rolniczej. Reguły te przedstawiają odpowiedni sposób organizacji gospodarstwa, jak również praktyki, które powinny być w nim stosowane z obopólną korzyścią dla rolnika i środowiska [Duer, Fotyma 1999]. Materiał ten jest obszerny, a zarazem bardzo istotny, stąd też wybranym elementom poświęcono szczególną uwagę. I tak ośrodki doradztwa podejmowały w latach 1999 – 2000 tematykę dotyczącą niekorzystnego stanu w zakresie gospodarki wodno – ściekowej, gospodarki odpadami oraz nawozami i środkami ochrony roślin. Miała ona zdaniem ośrodków zachęcić rolników do zakładania przydomowych oczyszczalni ścieków, właściwego usytuowania studni, szamb, czy gnojownika. Promowano właściwe zagospodarowanie nawozów organicznych i mineralnych, przede wszystkim odpowiednie składowanie nawozów organicznych, uszczelnianie i usytuowanie płyt gnojowych, co miało ograniczyć skażenia wody i gleby zanieczyszczeniami pochodzącymi z tych źródeł. W gospodarce odpadami zwrócono szczególną uwagę na segregację i właściwą zbiórkę śmieci. Promowano zakładanie kompostowników oraz stosowanie biopreparatów przyspieszających ich dojrzewanie. Osobne programy ośrodki doradztwa realizowały w dziedzinie gospodarki odpadami niebezpiecznymi, wdrażając zasady postępowania z tego ro-

² Od Redakcji: W ODR podjęto działania na rzecz upowszechniania zasad KDPR jeszcze przed wejściem w życie ustawy *O nawozach i nawożeniu z dnia 26 lipca 2000 r.*

dzaju zanieczyszczeniami, w tym odpadami popestycydowymi, zwłaszcza, że problem ten nie został rozwiązany w województwie kujawsko-pomorskim.

Znaczna część zagadnień dotyczących działań zgodnych z kodeksem i zapewniających wdrażanie zrównoważonego rozwoju do praktyki stanowiła element składowy intensywnie upowszechnianej edukacji ekologicznej, czy integrowanych technologii produkcji [Sprawozdanie działalności ODR Minikowo 2000]. Istotne dla zrównoważonego rozwoju zagadnienia, głównie traktujące o KDPR, poruszane były również przy okazji edukowania dotyczącego zmian systemu prawnego związanego z dostosowywaniem się do wymogów prawnych UE. Zakres tematyczny najważniejszych zadań realizowanych przez poszczególne ośrodki w latach 1999 i 2000 został zestawiony w tabelach 1, 2 i 3.

Badane ośrodki doradztwa rolniczego posiadają bogaty zasób form i metod upowszechniania, którymi posługują się w celu kontynuowania kompleksowego i długoterminowego przekazywania wiedzy na temat KDPR, czy podjętych już działań ekologicznych. Edukacja ta powinna trafić do jak najszerszej grupy społeczeństwa wiejskiego. Tak więc, obok indywidualnych czy grupowych form upowszechniania, często posługiwano się formą masową. Szczególnie wyraźnie zaznaczone jest to w działalności RCDRRiOW Przysiek, który często realizował zadania w formie targów, wystaw, festynów oraz seminariów. Należy jednak zwrócić uwagę na fakt, iż ośrodek w Przysieku jako RCDRRiOW realizuje zadania nie tylko na szczeblu lokalnym, ale wojewódzkim i krajowym (tab. 2). Obfitość i różnorodność form w tym zakresie obserwuje się też w ODR Minikowo i Zarzeczewo. Pozwala to nie ograniczać się jedynie do udostępniania wiedzy teoretycznej, ale umożliwia czynną wymianę doświadczeń i praktyczne zapoznanie się z funkcjonującymi rozwiązaniami, pozwalającymi stymulować zrównoważony rozwój (tab. 1 i 3).

Jeśli chodzi o zakres tematyczny działań podejmowanych na obszarze tych trzech ośrodków, badania wykazały, że jest on zbliżony. Uwypukla się jedynie nacisk na poszczególne aspekty, związane z regionalnymi uwarunkowaniami i odmiennymi potrzebami osób zainteresowanych. Odbiorcami byli głównie rolnicy i mieszkańcy wsi oraz pracownicy służb doradczych, którzy nieustannie muszą się kształcić i podnosić swoje kwalifikacje zawodowe. ODR Przysiek i ODR Zarzeczewo realizują zadania również przy bliskiej współpracy ze szkolnictwem, a odbiorcami byli uczniowie i nauczyciele (tab. 2 i 3).

Osiąganie zrównoważonego rozwoju w rolnictwie i na obszarach wiejskich z pewnością obejmuje produkcję żywności, zarządzanie zasobami naturalnymi i środowiskiem oraz dążenie do zachowania bioróżnorodności. Jednak kryterium ekologiczne nie jest jedynym warunkującym osiągnięcie zrównoważonego rolnictwa i obszarów wiejskich. Zrównoważony rozwój to również równowaga w aspekcie społeczno – ekonomicznym, który zapewni godziwe wynagrodzenia ludzi pracujących na wsiach i realizację kryterium produkcyjnego, dzięki czemu można będzie dostarczyć odpowiednią do potrzeb ilość żywności. Ponadto problematyka zrównoważonego rozwoju zająłaby się ściśle z procesem wielofun-

kcyjnego rozwoju obszarów wiejskich [Łojewski 2000]. Koncepcja ta ma dążyć do wkomponowania w przestrzeń obszarów wiejskich zróżnicowanych funkcji pozarolniczych, eliminując ich monofunkcyjność. Alternatywą dla rosnącego bezrobocia jest nie tylko tworzenie miejsc pracy, ale dążenie do odpływu siły roboczej ze wsi i zatrudnienie jej w innych zawodach. Takie rozwiązanie obniży liczbę osób trudniących się rolnictwem, a jednocześnie umożliwi im pozostanie na wsi [Kłodziński 1999].

Tabela 1

Zestawienie tematyki działań realizowanych przez ODR MINIKOWO
w latach 1999 - 2000

Zakres tematyczny	Forma ³	Odbiorcy
1999 rok		
Dobra praktyka ochrony roślin	Seminaria, szkolenia, kurs, wyjazdy	Rolnicy, doradcy, młodzież szkolna, pracownicy WIOR
Poprawa efektywności produkcji poprzez planowanie zmianowania, nawożenia i ochrony roślin z wykorzystaniem programu komputerowego „Agronom”	Seminaria, szkolenia, wyjazdy, poletko demonstracyjne	Rolnicy, doradcy
Ekologizacja wsi województwa kujawsko – pomorskiego – popularyzacja postaw i działań proekologicznych	Seminaria, szkolenia	Rolnicy, rolniczki, samorządy gmin, specjaliści ODR
Gospodarowanie odpadami niebezpiecznymi ze szczególnym uwzględnieniem odpadów pestycydowych z opakowań po środkach ochrony roślin	Seminaria, pogadanki, szkolenia specjalistyczne, działania proekologiczne, konkursy	Rolnicy, rolniczki, mieszkańcy wsi
Ochrona środowiska naturalnego i kształtowania krajobrazu	Szkolenia, pogadanki, konkursy, wystawy, wyjazdy szkoleniowe	Rolnicy, mieszkańcy wsi, specjaliści ODR
Produkcja żywności w gospodarstwach integrowanych i ekologicznych	Seminaria, wystawy, pokazy, szkolenia	Rolnicy, konsumenci
2000 rok		
Integrowana produkcja roślinna jako alternatywa poprawy efektywności ekonomicznej z uwzględnieniem ochrony środowiska	Seminaria, szkolenia, wyjazdy	Rolnicy, doradcy
KDPR w ramach dostosowania polskiego prawa do wymogów UE	Dodatek do szkoleń z innych zakresów	Rolnicy
Ekologizacja wsi województwa kujawsko – pomorskiego – popularyzacja postaw i działań proekologicznych	Seminaria, szkolenia	Rolnicy, mieszkańcy wsi, pracownicy ODR
Ochrona środowiska naturalnego i kształtowania krajobrazu	Konkursy, szkolenia, pogadanki, wyjazdy, pokazy	Rolnicy, specjaliści ODR
Produkcja żywności w gospodarstwach integrowanych i ekologicznych	Szkolenia, pokazy, wystawy	Rolnicy, inni słuchacze

Źródło: Sprawozdanie z działalności ODR Minikowo 1999 i 2000.

³ W kolumnach wszystkich tabel oznaczonych nagłówkiem forma użyto terminologii adekwatnie do stosowanej w analizowanych źródłach.

Tabela 2

**Zestawienie tematyki działań realizowanych przez RCDRRiOW PRZYSIEK
w latach 1999 - 2000**

Zakres tematyczny	Forma	Odbiorcy
1999 rok		
Budowanie strategii obszarów wiejskich w oparciu o zasady zrównoważonego rozwoju	Szkolenia	Rolnicy, pracownicy ODR, przedstawiciele samorządów gminnych
Z ekologią na co dzień – zagospodarowanie terenów zielonych, estetyzacja zagrody, przydomowe oczyszczalnie ścieków	Targi i konsultacje	Rolnicy i inni uczestnicy
Dzieci szansą ginącej przyrody	Festyn edukacyjny	Dzieci woj. Kujawsko-pomorskiego
Ogólnopolskie Targi Ekologiczne EKO-TOR 1999	Targi	Zasięg krajowy
Harmonizacja polskiego prawa ochrony środowiska ze standardami UE, Gospodarka rolna	Seminarium międzynarodowe	Pracownicy ODR, metodycy, nauczyciele, uczniowie szkół rolniczych
Terenowa edukacja środowiskowa w kierunku zrównoważonego rozwoju	Warsztaty metodyczne	Nauczyciele i uczniowie szkół podstawowych i ponadpodstawowych
Młodzież poznaje, ocenia, dba o środowisko	Szkolenia	Nauczyciele
Indywidualny system oczyszczania ścieków	Szkolenia	Rolnicy
2000 rok		
Rolnictwo ekologiczne jako rolnictwo zrównoważonego rozwoju	Kurs	Rolnicy
Rolnictwo ekologiczne przyjazne człowiekowi i środowisku	Szkolenia	Rolnicy
Optymalizacja produkcji zgodnie z Kodeksem Dobrych Praktyk Rolniczych i praktyczne i ich upowszechnianie	Szkolenia	Rolnicy
Dobra Praktyka w rolnictwie – ważny element rozwoju obszarów wiejskich	Szkolenia	Nauczyciele i uczniowie szkół rolniczych
III Ogólnopolskie Targi Ekologiczne EKO-TOR	Targi	Zasięg krajowy
Z ekologią na co dzień	Wystawa	Zasięg regionalny
Ogólnopolskie Dożynki Ekologiczne	Wystawa	Zasięg krajowy
Dziedzictwo kulturowe wsi kujawsko-pomorskiej szansą promocji regionu.	Konkurs	Zasięg regionalny
Rolnictwo w trosce o środowisko naturalne – wdrażanie zasad Polskiego Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej	Szkolenia, wyjazdy, pokazy	Rolnicy
Ochrona środowiska	Szkolenia	Mieszkańcy wsi

Źródło: Sprawozdanie z działalności RCDRRiOW Przysiek 1999 i 2000.

Tabela 3

Zestawienie tematyki zadań realizowanych przez ODR ZARZECZEWO
w latach 1999 - 2000

Zakres tematyczny	Forma	Odbiorcy
1999 rok		
Ekologiczne aspekty prowadzenia gospodarstwa domowego	Szkolenia, pokazy	Rolnicy, mieszkańcy wsi
Nowe programy ochrony roślin	Gospodarstwa doświadczalne	Rolnicy
Ograniczanie zanieczyszczeń rolniczych poprzez wdrażanie poprzez wdrażanie elementów KDPR	Szkolenia	Rolnicy, mieszkańcy wsi i pracownicy ODR
Edukacja ekologiczna społeczeństwa wiejskiego szansą dla środowiska i dla człowieka	Szkolenia, wyjazdy specjalistyczne	Rolnicy, mieszkańcy wsi, pracownicy ODR
Ekologia i produkcja	Wyjazdy	Młodzież
Targi Poleko - zapoznanie się z nowymi rozwiązaniami w zakresie ochrony środowiska	Targi	Młodzież
Wystawy ekologiczne „Dni Skępego”, „Dni Drzwi Otwartych” w Zarzeczewie	Wystawy praktyczne, demonstracje	Rolnicy, mieszkańcy wsi, inni pracownicy
Rolnictwo ekologiczne oraz produkcja integrowana wobec integracji z UE	Konferencja szkoleniowa, wyjazdy szkoleniowe, demonstracje	Pracownicy ODR, rolnicy, mieszkańcy wsi
2000 rok		
Ograniczanie zanieczyszczeń obszarowych w granicach zabudowań gospodarczych – oczyszczalnie w zagrodzie, budowa gnojowni	Szkolenia, wyjazdy	Rolnicy, mieszkańcy wsi
Ograniczanie emisji związków biogenych przy produkcji roślinnej poprzez wdrażanie Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej	Szkolenia, pokazy, seminaria	Rolnicy, mieszkańcy wsi, pracownicy ODR, młodzież
Kształtowanie krajobrazu rolniczego i zasad rolnictwa ekologicznego – konkurs estetyczna zagroda	Wystawy, praktyczne demonstracje, szkolenia	Kobiety wiejskie, rolniczki, rolnicy
Ochrona środowiska wiejskiego w świetle wymogów UE	Szkolenia, konferencje, kurs	Pracownicy ODR, rolnicy, mieszkańcy wsi
Zanieczyszczenia i zagrożenia środowiska naturalnego – zagrożenia higieniczno – sanitarne w zabudowie	Pokazy, szkolenia, wyjazdy szkoleniowe	Rolnicy
Segregacja zanieczyszczeń, odpadów i środków ochrony roślin	Szkolenia	Rolnicy
Przepisy UE dotyczące warunków utrzymania zwierząt – mikroklimat w budynkach inwentarskich	Szkolenia, wyjazdy specjalistyczne	Rolnicy, pracownicy ODR

Źródło: Sprawozdanie z działalności ODR Zarzeczewo 1999 i 2000.

Przedsiębiorczość jako przejaw zrównoważonego rozwoju

Przedsiębiorczość jest istotnym procesem realizującym założenia wielofunkcyjnego rozwoju. Zdaniem Kłodzińskiego przedsiębiorczość to „dążność ludzi zarówno do działania, poszukiwania nowych rozwiązań, wprowadzania zmian w dotychczasowej działalności, wykorzystania pojawiających się możliwości, jak i ich aktywność w poszukiwaniu dodatkowych i alternatywnych źródeł dochodu” [Kłodziński 1999, s. 25]. Badane ośrodki doradztwa rolniczego w latach 1999-2000 aktywnie uczestniczyły w stymulowaniu wspomnianych procesów. Intensywne kroki zostały poczynione na rzecz promowania i podejmowania przez rolników działalności agroturystycznej, jako jednej z przejawów przedsiębiorczości (tab. 4, 5, 6).

Tabela 4

Działalności podejmowane przez ODR MINIKOWO
w zakresie promowania agroturystyki

Zakres tematyczny	Forma	Odbiorcy
1999 rok		
Poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodu - prowadzenie działalności agroturystycznej	Szkolenia, pogadanki, wyjazdy, kursy, promocja	Rolnicy, przedstawiciele samorządów gminnych, powiatowych, nauczyciele szkół rolniczych
Aktywizacja zawodowa, społeczna i kulturalna kobiet wiejskich – estetyczna zagroda	Szkolenia, pogadanki, pokazy, konkursy, wyjazdy szkoleniowe	Rolniczeki, kobiety wiejskie
2000 rok		
Działania na rzecz alternatywnych i dodatkowych źródeł dochodu w rolnictwie i na obszarach wiejskich w zakresie rozwoju agroturystyki i turystyki	Szkolenia, wyjazdy szkoleniowe, konkursy, prezentacje	Rolnicy, właściciele gospodarstw agroturystycznych
Agroturystyka jako dodatkowe źródło dochodu	Kurs, szkolenia, wyjazdy	Rolnicy, mieszkańcy wsi, doradcy
Rozwój wysokiej jakości produktu marketingowego w agroturystyce i turystyce	Kursy żywieniowe	Gospodarstwa agroturystyczne

Źródło: Sprawozdanie z działalności ODR Minikowo 1999 i 2000.

Przedsięwzięcie tego rodzaju wymaga odpowiednich umiejętności gospodarzy oraz odpowiednio przygotowanego planu. Z tego względu badane ośrodki dążyły do przekazania podstawowej wiedzy niezbędnej do sprawnego prowadzenia takiego gospodarstwa. W ramach zadań zapoznano szeroką grupę usługodawców z przygotowaniem bazy noclegowej, gastronomicznej oraz z marketingiem w agroturystyce. Turystyka rodzi nie tylko korzyści, ale wymaga również długotrwałych nakładów. Turysta nie skorzysta, bowiem z oferty w miejscu pozbawionym podstawowej infrastruktury związanej z rekreacją i wypoczynkiem [Kłodziński 1999]. Dzisiejszy rynek turystyczny stoi na bardzo wysokim poziomie.

mie, dlatego wymagania, co do oferty agroturystycznej wciąż rosną. Ponieważ potencjalny turysta oczekuje dziś usługi wysokiej jakości, badane ośrodki proponowały edukację z zakresu: przygotowania różnych form zakwaterowania, oferty żywieniowej, zapoznania z zasadami kategoryzacji wiejskiej bazy agroturystycznej, czy wreszcie zwrócenia uwagi na estetyczne i atrakcyjne zagospodarowanie zagrody wiejskiej. Niewątpliwie wszystkie ośrodki przypisują znaczną rolę promocji naszego dziedzictwa kulturowego, ze szczególnym naciskiem na dziedzictwo kulinarne, mogące w znaczny sposób podnieść atrakcyjność oferty agroturystycznej. Z podejmowaniem tego typu działalności związane są również wymogi prawne wynikające z ustawy o usługach turystycznych. ODR stara się też zapoznać swoich klientów z obowiązującymi przepisami dotyczącymi gospodarstw oraz podatkami VAT w rolnictwie i działalności pozarolniczej.

Tabela 5

Działalności podejmowane w zakresie promowania agroturystyki –
ODR PRZYSIEK

Zakres tematyczny	Forma	Odbiorcy
1999 rok		
Możliwości i sposoby rozwoju agroturystyki na obszarach wiejskich	Seminaria	Rolnicy, mieszkańcy wsi
Przygotowanie do prowadzenia działalności agroturystycznej	Kursy	Rolnicy, mieszkańcy wsi
Promocja oferty agroturystycznej	Seminarium, kursy, konferencje	Rolnicy
2000 rok		
Wielofunkcyjny rozwój wsi	Konsultacje, seminarium, doradztwo bezpośrednie	Kobiety wiejskie
Agroturystyka – poprawa estetyki otoczenia	Seminarium, wyjazdy	Rolniczeki, kobiety wiejskie
Prowadzenie działalności agroturystycznej	Kurs	Rolnicy, liderzy środowisk wiejskich

Źródło: Sprawozdanie z działalności ODR Przysiek 1999 i 2000.

Agroturystyka i turystyka wiejska jest szansą dla wielu rolników borykających się z problemami ekonomicznymi, jednak jest działalnością wymagającą inicjatywy, pomysłowości, a przede wszystkim kapitału i wiedzy. ODR starają się nie tylko zachęcać do podejmowania tego rodzaju aktywności pozarolniczej, ale także pomagać w jej uruchomieniu, rejestrowaniu i sprawnym prowadzeniu. W tym celu organizowano różne formy doskonalenia i szkolenia. Coraz większa liczba osób deklaruje chęć wzięcia udziału w przedsięwzięciach traktujących o agroturystyce czy turystyce wiejskiej. Dużym uznaniem wśród tych osób cieszą się zajęcia w formie konkursów, warsztatów, wyjazdów szkoleniowych, prezentacji. Również te formy mogą one znaleźć w bogatej ofercie ODR.

Jak przedstawiają to tabele 4, 5, 6 z oferty tej korzystali rolnicy i mieszkańcy wsi, nauczyciele, uczniowie a także właściciele gospodarstw agroturystycznych, chcący nieustannie podnosić swe umiejętności i kwalifikacje. Szczególną rolę w tej sferze ośrodki przypisują kobietom wiejskim i rolniczkom, które pielęgnując tradycję, zwłaszcza kulinarną, są w stanie podnieść jakość oferty agroturystycznej.

Tabela 6

Działalności podejmowane w zakresie promowania agroturystyki
w ODR ZARZECZEWO

Zakres tematyczny	Forma	Odbiorcy
1999 rok		
Formy promocji produktu agroturystycznego	Szkolenie, kursy	Kobiety wiejskie, młodzież, nauczyciele
Przygotowanie i urządzanie zagrody wiejskiej pod kątem świadczeń agroturystycznych	Seminarium szkoleniowe	Kobiety wiejskie, młodzież, nauczyciele
Racjonalne żywienie w warunkach agroturystyki Prawne i społeczne aspekty rozwoju agroturystyki	Seminarium, szkolenia, kursy	Rolniczeki Rolnicy, kobiety wiejskie, zainteresowani
2000 rok		
Promocja oferty agroturystycznej	Seminarium, kursy, konferencje	Rolnicy, mieszkańcy wsi
Mała przedsiębiorczość kobiet wiejskich – agroturystyka, mała gastronomia	Kursy	Rolniczeki
Agroturystyka – planowanie i urządzanie wiejskiego ogrodu	Seminarium szkoleniowe	Rolnicy, rolniczki, właściciele gospodarstw agroturystycznych

Źródło: Sprawozdanie z działalności ODR Zarzeczewo 1999 i 2000.

Podejmowanie przedsięwzięć agroturystycznych nie jest jedyną z form realizacji koncepcji wielofunkcyjnego rozwoju. Pracownicy doradztwa rolniczego dążą do zaszczepienia wśród społeczności wiejskiej inicjatyw gospodarczych, kształcą w zakresie zagadnień psychospołecznych, prawnych oraz postępowania przygotowawczego - jak uruchomić własną firmę. W czasie analizy dokumentacji stwierdzono podejmowanie w tym zakresie tematyki obejmującej:

- dywersyfikację dochodów na obszarach wiejskich,
- edukację, która jest szansą dla rozwoju obszarów wiejskich,
- wpływ edukacji na przemiany na rynku pracy,
- aktywizację kobiet poprzez przedsiębiorczość,
- kreowanie liderów wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, którzy pobudzają mieszkańców wsi do efektywnych działań oraz aktywizacji młodzieży wiejskiej.

Przy rozpoczęciu różnorodnej działalności niezbędny jest dobry pomysł. Rolnicy mają możliwość czerpania informacji z komputerowej bazy danych o prowadzonych przedsięwzięciach „AGRINPOL”. Są one źródłem cennych informacji o przedsiębiorczości rolników na wsi.

Rozwijanie przedsiębiorczości to podejmowanie nowych przedsięwzięć nie tylko w działalności pozarolniczej. Problemy ze zbywaniem płodów rolnych, coraz częściej powodują, że rolnicy poszukują nowego produktu, z którym mogliby wejść na rynek. Ośrodki doradztwa rolniczego aktywnie podejmowały tę problematykę. Pracownicy doradztwa wskazywali na alternatywne działalności w produkcji roślinnej mającej charakter żywnościowy, np. rzadkie warzywa, jak również leczniczy, np. zioła. Spore zainteresowanie rolników i mieszkańców wsi wzbudzały rośliny uprawiane dla przemysłu meblarskiego, czy na cele energetyczne. Zasadniczym celem było kształtowanie aktywnych postaw wobec podejmowania alternatywnych, w stosunku do tradycyjnego rolnictwa, działalności. Badane ODR zapoznawały również z mniej znanymi kierunkami produkcji zwierzęcej, bowiem uzyskiwanie niskich dochodów z dotychczasowej produkcji rolnej zmusiło wielu hodowców do poszukiwania nowych, nietypowych produktów, które przede wszystkim znajdą nabywców, a uzyskany efekt ekonomiczny będzie satysfakcjonował hodowcę. Przedstawiona problematyka była realizowana w ramach działalności na rzecz zwiększania dochodowości hodowców zwierząt. Oferta tematyczna była bardzo bogata, najciekawsze jej elementy zostały ujęte w tabeli 7.

Bez względu na fakt, czy rolnicy podejmują tradycyjne czy alternatywne działalności rolnicze sytuacja ekonomiczna wymusza na nich organizowanie i tworzenie grup producenckich. Z roku na rok coraz więcej podmiotów łączy się w nowe i większe struktury. By sprostać tak dużej konkurencji odpowiednie struktury powinny tworzyć się również po stronie rolników. Rolnicy, którzy tworzą grupę pokonują próg ilościowy, co jest warunkiem umowy kontraktacyjnej o minimalnej ilości surowca oraz obniżają koszty [Sprawozdanie z działalności ODR Minikowo 2000].

Zarządzanie wspólnym przedsięwzięciem jest jednak bardzo trudne, dlatego ośrodki doradztwa podjęły edukację z zakresu integracji producentów rolnych, którego celem było wzmocnienie umiejętności pracy w zespole, obsługi klienta, umiejętności korzystania z aktów prawnych, rozumienia zapisów księgowych, tworzenia, realizacji i kontrolowania programów ujednolicających jakość produktów. Zagadnienie organizacji grup producentów zostało uznane przez ODR za bardzo ważne i było szczegółowo realizowane w analizowanych latach 1999 i 2000.

Działalność doradczo – oświatowa była wspierana i wzbogacana treściami zawartymi w wydawanych czasopismach, biuletynach, informatorach, broszurach, materiałach konferencyjnych i ulotkach. Ponadto specjaliści i doradcy angażowali się w działalność popularyzatorską za pośrednictwem radia i telewizji.

Tabela 7

Alternatywne źródła dochodu na obszarach wiejskich propagowane przez
ODR WOJEWÓDZTWA KUJAWSKO-POMORSKIEGO

Zakres tematyczny	Forma	Odbiorcy
1999 rok		
Bukiety i dekoracje kwiatowe z żywych roślin	Pokaz, konkurs	Rolniczeki, kobiet wiejskie
Baza użytkowa w otoczeniu pasiek	Seminarium wyjazdowe	Rolnicy, właściciele pasiek
Technologie pszczelarskie, króliki rzeźne, fermy strusi, gospodarstwa rybackie	Seminaria, szkolenia terenowe, wyjazdy szkoleniowe	Rolnicy w tym hodowcy zwierząt, mieszkańcy wsi
Nowe alternatywne kierunki użytkowania koni, jako źródło dodatkowych dochodów – hipoterapia, jeździectwo amatorskie	Seminarium	Hodowcy koni, właściciele gospodarstw agroturystycznych
2000 rok		
Uprawa, zbiór, konserwacja i wykorzystanie roślin na suche bukiety	Szkolenia, seminarium	Rolnicy, mieszkańcy wsi
Uprawa grzybów z uwzględnieniem istniejących pomieszczeń gospodarskich	Szkolenie, seminarium	Rolnicy, mieszkańcy wsi
Uprawa rzadkich warzyw, ziół, roślin na cele energetyczne i dla przemysłu meblowego	Szkolenia, wyjazdy, pokazy	Rolnicy, rolniczki, mieszkańcy wsi
Propagowanie działalności zwiększających dochodowość – rybactwo, pszczelnictwo, drób wodny i grzebiący, fermy strusi, szynszyli, królików, owiec i kóz (mleko kozie i owcze)	Szkolenia, szkolenia terenowe	Rolnicy, w tym hodowcy zwierząt, mieszkańcy wsi, uczniowie szkół rolniczych
Produkcja ryb słodkowodnych hodowla stawowa ryb	Szkolenia	Rolnicy

Źródło: Sprawozdanie z działalności ODR Minikowo, Przysiek, Zarzeczewo 1999 i 2000.

Podsumowanie

Uwarunkowania regionu kujawsko-pomorskiego sprzyjają koncepcji zrównoważonego rozwoju, a w poszczególnych etapach jej wdrażania, proces ten jest pobudzany i wspierany działalnością ośrodków doradztwa rolniczego. Instytucje doradcze w swej działalności, uwzględniają potrzebę współuczestnictwa w propagowaniu zasad zrównoważonego rozwoju w różnych kwestiach. Intensywnie działają na rzecz wywoływania i zaspokajania potrzeby realizacji zasad koncepcji zrównoważonego rozwoju. Poprzez podejmowane działania badane ODR starają się uzmysłowić, że to nowe reguły (czy wymogi) powodują, iż konieczny jest krok w stronę „lepszego jutra” dla przyszłych i obecnych pokoleń. Z drugiej strony badane ośrodki wskazują korzyści, jakie mieszkańcy wsi mogą osiągnąć:

poprawę warunków życia, polepszenie sytuacji dochodowej oraz ochronę i poprawę walorów przyrodniczych i kulturowych. Instytucje doradcze chcą przekonać rolników i mieszkańców wsi, że bez ich udziału nie uda się osiągnąć długotrwałego i stabilnego rozwoju, a dla nich samych jest on korzystną alternatywą. Wsparcie doradcze oferowane obszarom wiejskim obejmowało również aktywną pomoc w podejmowaniu decyzji, poszukiwaniu korzystniejszych rozwiązań, czy uzyskiwaniu środków finansowych, niezbędnych przy realizacji własnych przedsięwzięć.

Duże znaczenie w podejmowanej tematyce ODR przypisywały sytuacji ekologicznej, będącej ważnym kryterium warunkującym osiągnięcie zrównoważonego rozwoju. Mimo, że podejmowane są też czynności propagujące organizację i prowadzenie gospodarstw rolnych zgodnych z Kodeksem Dobrej Praktyki Rolniczej, należałoby działania te zintensyfikować, szczególnie wobec perspektywy przystąpienia do struktur UE oraz faktu, że kodeks ten przestanie być wkrótce zbiorem dobrowolnych zasad. Badane ośrodki doradztwa rolniczego w istotny sposób przyczyniają się do rozwoju przedsiębiorczości oraz stymulowania wielofunkcyjnego rozwoju wsi, posługując się bogatym zasobem form i metod działania. Zapewne poważną przeszkodą będzie brak środków finansowych, co może nasręczać trudności w realizacji przedsięwzięć, traktujących o tematyce, na którą jest znacznie większe zapotrzebowanie.

LITERATURA

1. Brodziński Z., Chyłek E. (2001): *Doradztwo na rzecz wdrażania Kodeksu Dobrej Praktyki Rolniczej i wymagań prawa żywnościowego*. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 1, s. 5-15.
2. Duer I., Fotyma M. (red.) (1999): *Polski Kodeks Dobrej Praktyki Rolniczej*. Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznastwa, Puławy.
3. Kłodziński M. (1999): *Aktywizacja gospodarcza obszarów wiejskich*. IRWiR PAN, Warszawa.
4. Kubielski W. (1999): *Zarys metodologii badań pedagogicznych*. WSP, Słupsk.
5. Łojewski S. (2000): *Badania ekonomiczno – przestrzenne w zakresie uwarunkowań zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich*. [w:] Łojewski S., Skinder Z. (red.): *Problemy rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w województwie kujawsko-pomorskim. Synteza badań oraz kierunki działania*. ATR, Bydgoszcz.
6. Sprawozdanie z działalności ODR Minikowo 1999 i 2000.
7. Sprawozdanie z działalności ODR Przysiek 1999 i 2000.
8. Sprawozdanie z działalności ODR Zarzeczewo 1999 i 2000.
9. Szopiński W., Kuźniar W. (2001): *Znaczenie ośrodków doradztwa rolniczego we wspieraniu rozwoju regionalnego terenów wiejskich*. Zeszyty Naukowe AR im. H. Kołłątaja w Krakowie nr 380, s. 342-345.

10. Szymańska J. (2001): *Rozwiązywanie problemów ekologicznych na obszarach wiejskich w dobie rozwoju zrównoważonego*. Zeszyty Naukowe AR im. H. Kołłątaja w Krakowie nr 380, s. 346-354.
11. Tabor K. (1998): *Istota, funkcje, cele i zadania doradztwa rolniczego*. [w:] Janda E. (red.): *Zagadnienia doradztwa rolniczego*. SGGW, Warszawa.

ŚLAWOMIR ZAWISZA, KATARZYNA KENTZER

DZIAŁALNOŚĆ OŚRODKÓW DORADZTWA ROLNICZEGO NA RZECZ UPOWSZECZNIANIA KONCEPCJI ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU WSI I ROLNICTWA (NA PRZYKŁADZIE REGIONU KUJAWSKO-POMORSKIEGO)

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje badania dotyczące działań ośrodków doradztwa rolniczego regionu kujawsko-pomorskiego na rzecz zrównoważonego rozwoju w rolnictwie. Uwarunkowania regionu kujawsko-pomorskiego sprzyjają koncepcji zrównoważonego rozwoju, a proces ten jest stymulowany i wspierany działalnością ośrodków doradztwa rolniczego. Przeprowadzone w 2001 roku badania wskazały, że podejmowane są czynności propagujące organizację i prowadzenie gospodarstw rolnych zgodnie z Kodeksem Dobrej Praktyki Rolniczej. Działania te powinny zostać w przyszłości zintensyfikowane, szczególnie wobec perspektywy przystąpienia do struktur Unii Europejskiej.

ŚLAWOMIR ZAWISZA, KATARZYNA KENTZER

ACTIVITIES OF AGRICULTURAL ADVISORY CENTERS FOR THE PURPOSE OF SPREADING THE IDEA OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF VILLAGES AND AGRICULTURE (ON THE BASIS OF KUJAWSKO-POMORSKI REGION)

SUMMARY

The article presents research concerning Agricultural Advisory Centers work in the Kujawsko-Pomorski region for the purpose of spreading the idea of sustainable development. Conditions of the Kujawsko-Pomorski region are favorable for the sustainable development concept, and this process is supported and stimulated by activities of Agricultural Advisory Centers. Research carried out in 2001 showed that there were taken up activities propagating organization and management of farms according to the Code of Good Farming Practice. Such activities should be intensified in the future especially in the face of joining the European Union structures.

HANNA PONDEL, MAREK PONDEL
Akademia Ekonomiczna w Poznaniu

MOTYWY PODEJMOWANIA DZIAŁAŃ INTEGRACYJNYCH PRZEZ WIELKOPOLSKICH PRODUCENTÓW ROLNYCH

Wprowadzenie

W dobie rosnącej konkurencji rynkowej, podmioty uczestniczące w wytwarzaniu różnych surowców i wyrobów finalnych, zmuszane są do podejmowania działań zmierzających do ugruntowania bądź poprawy ich sytuacji na rynku. Procesami coraz powszechniejszymi w sektorze rolno – żywnościowym stają się: wytwarzanie globalnych produktów, uczestnictwo w rynku globalnym, podejmowanie globalnych posunięć konkurencyjnych – kilka zaledwie produktów, nieznacznie tylko zmodyfikowanych, może obsługiwać wiele rynków [Woś 2001].

Wchodzenie firm zagranicznych na polski rynek powoduje, iż „polskie” przedsiębiorstwa stają się elementami w grze konkurencyjnej wielkich firm światowych. Niewiele jest jednak podmiotów w sektorze żywnościowym osiągających standardy światowe i będących aktywnymi uczestnikami tej gry. Partnerami w handlu zagranicznym nie są również polscy producenci rolni, którzy są bardzo rozdrobnieni i pomimo że uczestniczą w rynku, oferują produkty w małych ilościach, mało wyrównane, a często także niezbyt dobre jakościowo.

Na poprawę efektywności działania przedsiębiorstw przemysłu spożywczego (następstwem której jest wzrost konkurencyjności tych podmiotów) wpływa między innymi procesy integracyjne. Szczególne znaczenie ma integracja pionowa przetwórstwa z rolnictwem, którą wymuszają niejako wymagania jakościowe stawiane produktom żywnościowym - jakość produkowanych artykułów spożywczych determinowana jest głównie jakością i standaryzacją surowców rolnych [Chechelski, Morkis 1999].

Zjawisko integracji pionowej ma jeszcze bardzo ograniczony zasięg, wskazuje jednak kierunek dalszego rozwoju metod pozyskiwania surowców przez przetwórstwo, wymuszanych między innymi przez systemy zarządzania jakością [Polski przemysł żywnościowy. Raport 2001]. Oferty współpracy wielu firm adresowane są (i będą w przyszłości) głównie do większych gospodarstw rolnych. Tak więc wzrasta również ranga procesów integracji poziomej – dla wielu gospodarstw prowadzenie działalności zespołowej jest szansą utrzymania się na rynku. Rodzą się jednak pytania:

- Czy w świetle zachodzących zmian rynkowych rolnicy są zdolni do pozytywnej reakcji na zamówienia i wymagania jakościowe producentów żywności?
- Jakie czynniki decydują, bądź mogą decydować o ich włączaniu się w procesy integracyjne?
- W jakich warunkach i sytuacji skłonni są podjąć decyzję o integracji pionowej i poziomej? Odpowiedzi na te i wiele innych pytań pozwolą określić szanse rozwoju procesów integracyjnych w Polsce w najbliższych latach.

1. Charakterystyka rolnictwa Wielkopolski

Wielkopolska jest znaczącym w gospodarce rolniczej regionem kraju. Na jej wysoką pozycję w tym zakresie wpływają przede wszystkim sprzyjające produkcji rolnej warunki przyrodnicze oraz wyższy niż w innych regionach poziom kultury rolnej, wynikający z historycznie ukształtowanych tradycji gospodarowania i organizacji produkcji [Rolnictwo wielkopolskie w świetle wyników PSR 1998].

Województwo wielkopolskie należy do grupy województw (obok mazowieckiego i lubelskiego) dominujących pod względem powierzchni ogólnej i powierzchni użytków rolnych (UR). Powierzchnia ogólna analizowanego województwa stanowiła w 2000 roku 9,5% ogólnej powierzchni kraju, natomiast powierzchnia użytków rolnych – 10,3% ogólnej powierzchni użytków rolnych w Polsce [Rocznik Statystyczny Województw 2000].

Co dziesiąte gospodarstwo w województwie wielkopolskim posiadało w 2000 roku ponad 20 ha UR, podczas gdy w Polsce gospodarstwa o takim obszarze UR stanowiły niecałe 5,5% ogółu gospodarstw (tabela 1).

Tabela 1

Struktura indywidualnych gospodarstw rolnych w województwie wielkopolskim i w Polsce, według grup obszarowych użytków rolnych

Grupy obszarowe gospodarstw	Polska		Wielkopolska	
	liczba gospodarstw	udział % - owy	liczba gospodarstw	udział % - owy
Ogółem	1 880 882	100,0	137 920	100,0
1 – 5 ha	1 061 780	56,4	55 996	40,6
5 – 10 ha	447 677	23,8	35 032	25,4
10 – 15 ha	185 668	9,9	22 481	16,3
15 – 20 ha	83 882	4,5	11 447	8,3
20 – 50 ha	89 223	4,7	11 447	8,3
powyżej 50 ha	12 652	0,7	1 517	1,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rocznika Statystycznego Rolnictwa 2000, GUS Warszawa 2001, tabl. 33, s. 26; tabl. 36, s. 31.

Udział Wielkopolski w strukturze globalnej produkcji rolniczej w Polsce w 1999 roku wynosił 14,7% i był najwyższy spośród wszystkich województw¹

[Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2000]. Również udział województwa wielkopolskiego w produkcji towarowej w analogicznym okresie był najwyższy i wynosił 14,9%.

W produkcji roślinnej wyższy bądź zbliżony do Wielkopolski udział w strukturze zarówno produkcji globalnej jak i towarowej Polski, mają województwa mazowieckie i lubelskie, natomiast w produkcji zwierzęcej Wielkopolska zdecydowanie dominuje (udział wyższy o blisko 5% od województw mazowieckiego i lubelskiego).

Tabela 2

Trzoda chlewna i bydło według województw w 2000 r.

Województwa	Trzoda chlewna		Bydło	
	ogółem (tys. szt.)	udział województwa w pogłowie ogółem	ogółem (tys. szt.)	udział województwa w pogłowie ogółem
Polska	17 122,0	100,00	6082,6	100,00
dolnośląskie	466,2	2,72	165,9	2,73
kujawsko-pomorskie	2037,6	11,90	423,4	6,96
lubelskie	1197,3	6,99	503,1	8,27
lubuskie	289,2	1,69	80,2	1,32
łódzkie	1200,9	7,01	462,5	7,60
małopolskie	478,2	2,79	391,3	6,43
mazowieckie	1821,6	10,64	926,5	15,23
opolskie	688,1	4,02	144,5	2,38
podkarpackie	384,6	2,25	289,0	4,76
podlaskie	947,9	5,54	667,5	10,97
pomorskie	932,8	5,45	247,2	4,06
śląskie	370,4	2,16	168,6	2,77
świętokrzyskie	402,6	2,35	259,1	4,26
warmińsko-mazurskie	798,9	4,67	415,0	6,82
wielkopolskie	4504,7	26,31	785,6	12,92
zachodniopomorskie	601,0	3,51	153,2	2,52

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Rocznika Statystycznego Rolnictwa 2000, GUS Warszawa 2001, tabl. 54 (203), s. 163; tabl. 55 (204), s. 164.

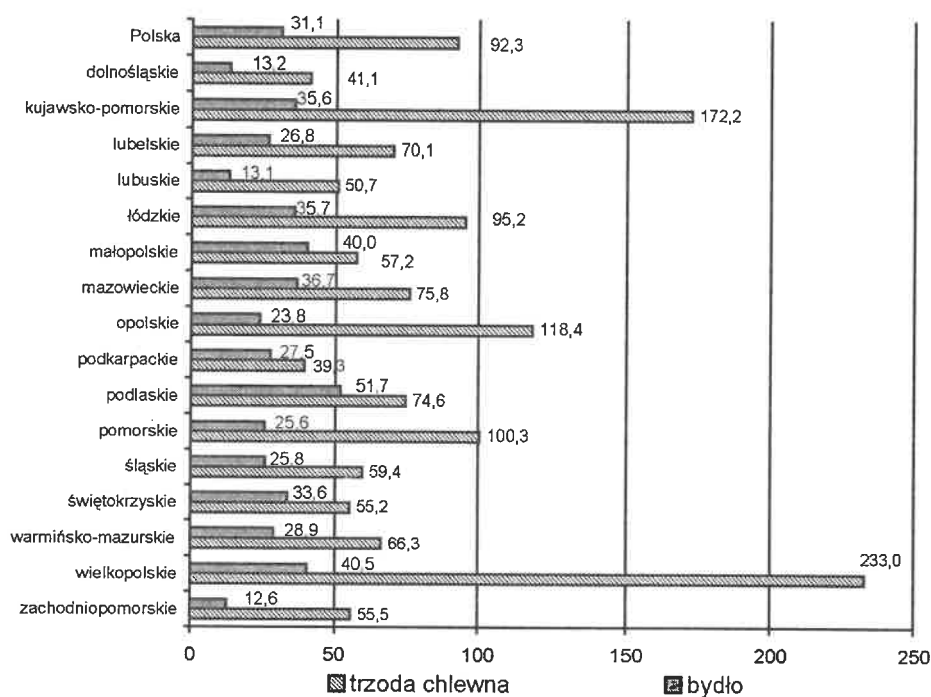
¹ Wartość produkcji rolniczej przyjętą do ustalenia udziałów poszczególnych województw wyrażono w cenach stałych z 1998 r.

Zarówno w przypadku trzody chlewnej, jak i bydła województwo wielkopolskie należy do nielicznych województw, których udział w pogłowie tych zwierząt ogółem w Polsce jest wyższy niż 10% (tabela 2).

W Wielkopolsce występuje najwyższe pogłowie trzody chlewnej na 100 ha UR (233 szt.) i jest jednocześnie wyższe od drugiego w kolejności pod względem tego wskaźnika województwa kujawsko-pomorskiego o ponad 25%. W przypadku pogłowia bydła – województwo wielkopolskie jest drugim w kolejności (ok. 40 szt. na 100 ha UR) po województwie podlaskim, które posiada 51,7 szt. na 100 ha UR (rysunek 1).

Rysunek 1

Pogłowie na 100 ha użytków rolnych według województw w 2000 r. (w szt.)

Źródło: Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2001, s. 35.

Z przedstawionych powyżej wskaźników wynika, iż Wielkopolska jest niekwestionowanym liderem w chowie zwierząt gospodarskich. Była ona niegdyś również prekursorem wielu działań na rynku rolnym i do dzisiaj aktywność podmiotów działających w różnych branżach jest bardzo wysoka (np. grupy producenckie funkcjonujące w Wielkopolsce stanowią około 17% wszystkich

grup istniejących w Polsce, skupiają blisko połowę ogółu członków należących do wszystkich grup w Polsce, a przeciętna liczba członków grupy jest w tym regionie 2,5 – krotnie wyższa niż przeciętna dla kraju.

Zaprezentowane powyżej, wybrane elementy charakteryzujące rolnictwo Wielkopolski, skłoniły w największej mierze do przeprowadzenia badań dotyczących problematyki integracji pionowej i poziomej, w tym właśnie regionie.

2. Metodyka badań

Wyniki, które zaprezentowane zostaną poniżej, pochodzą z badań sondażowych, przeprowadzonych w 2001 roku w 160 rodzinnych gospodarstwach rolnych Wielkopolski, zlokalizowanych w 10 powiatach, charakteryzujących się różnym poziomem rozwoju gospodarczego rolnictwa². W każdym powiecie gospodarstwa rolne do badania wybrane zostały losowo, przy czym w jednym powiecie badaniu poddano gospodarstwa z trzech różnych wsi.

Podstawę badania stanowił kwestionariusz, zawierający pytania o charakterze poglądowym, umożliwiające poznanie stanowiska producentów rolnych na temat integracji pionowej i poziomej, ich korzyści oraz negatywnych aspektów.

W przypadku niektórych pytań dotyczących powyższej problematyki, respondenci mogli wybrać kilka wariantów odpowiedzi jednocześnie.

3. Integracja pionowa i pozioma w opinii wielkopolskich producentów rolnych

Do czynników, które wymuszają na rolnikach działania integracyjne należy niewątpliwie problem zbytu wyprodukowanych surowców. Na największe kłopoty ze sprzedażą surowców rolnych (ciągłe lub występujące czasami) wskazują podmioty zlokalizowane w powiatach poznańskim, rawickim, kościańskim i gnieźnieńskim (tabela 3).

Trudności te w dużej mierze wynikają z nadprodukcji surowców rolnych. W powiatach leszczyńskim, ostrowskim i czarnkowsko – trzcianeckim żaden z respondentów nie wskazał na ciągłe problemy ze znalezieniem odbiorcy, wśród kilku tylko rolników pojawił się problem okresowego braku zapotrzebowania na produkty rolne.

Jedną z najczęściej wymienianych przyczyn trudności z zagospodarowaniem produkcji rolnej jest brak odbiorcy (blisko odpowiedzi). Jak wynika z rysunku 2, nieco mniej respondentów wskazywało na kłopoty z zagospodarowaniem występujących w niektórych latach nadwyżek (22% odpowiedzi). Częstym proble-

² Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa Wielkopolski w przekroju powiatów zaprezentowane zostało w „Strategii rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Wielkopolsce”, pod red. W. Poczty i F. Wysockiego, PWRiL, Poznań 2000.

mem rolników jest uzyskanie odpowiedniej ceny za produkty oraz wydłużanie przez odbiorców terminu płatności za dostawy.

Stosunkowo niewielu respondentów sygnalizuje problem wymagań jakościowych stawianych producentom rolnym. Jest to ciekawe zjawisko, zważywszy na fakt, iż zakłady przetwórcze bardzo często narzekają na niskiej jakości surowiec. Biorąc pod uwagę wcześniejsze wyniki badań, wskazujące na niewielki zakres współpracy rolników z zakładami przetwórczymi, można wnioskować, iż albo surowce rolne zbywane przez respondentów są wysokiej jakości, albo też w niewielkim stopniu jakość jest wymagana przez inne niż przetwórcy, grupy odbiorców (ze wskazaniem na drugą możliwość).

Tabela 3

Opinia gospodarstw rolnych na temat trudności ze zbytem produktów rolnych, w przekroju powiatów

Wyszczególnienie	Odsetek gospodarstw rolnych		
	mających trudności ze zbytem produktów	mających czasami trudności ze zbytem produktów	nie mających trudności ze zbytem produktów
Powiaty*:			
- rawicki	18,8	31,2	50,0
- kościański	6,3	37,5	56,3
- leszczyński	-	25,0	75,0
- gnieźnieński	25,0	18,7	56,3
- wrzesiński	12,5	18,7	68,8
- ostrowski	-	6,2	93,8
- wągrowiecki	12,5	12,5	75,0
- poznański	50,0	12,5	37,5
- czarnkowsko-trzcianecki	-	12,5	87,5
- turecki	25,0	6,2	68,8

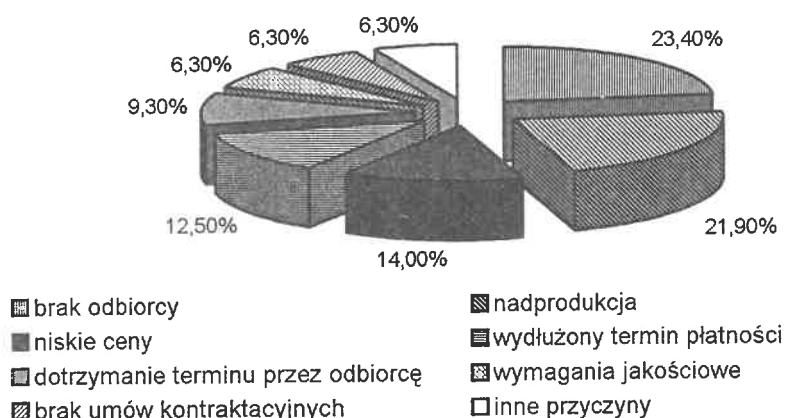
* Powiaty rawicki, kościański i leszczyński należą do grupy powiatów o rolnictwie bardzo intensywnym, wysoko powiązanym z rynkiem, gnieźnieński, wrzesiński i ostrowski – o rolnictwie intensywnym, dobrze powiązanym z rynkiem, wągrowiecki i poznański – o rolnictwie mało intensywnym, umiarkowanie powiązanym z rynkiem, a czarnkowsko-trzcianecki i turecki – o rolnictwie ekstensywnym, nisko powiązanym z rynkiem.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Dla niewielkiej liczby respondentów problem stanowi również brak umów kontraktacyjnych - szczególnie jest on sygnalizowany przez dużych producentów rolnych.

Wśród gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha, połowa respondentów stwierdziła, iż ma trudności ze zbytem swoich produktów (tabela 4).

Rysunek 2

Przyczyny trudności ze zbytem produktów rolnych
w opinii gospodarstw rolnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Tabela 4

Opinia gospodarstw rolnych na temat trudności ze zbytem produktów rolnych
w zależności od grup obszarowych (w %)

Wyszczególnienie	Grupy obszarowe gospodarstw (ha)					
	1 – 4,99	5 – 9,99	10 – 14,99	15 – 19,99	20 – 49,99	50 i więcej
gospodarstwa mające trudności ze zbytem produktów	28,6	14,3	13,5	19,4	7,8	50,0
gospodarstwa mające czasami trudności ze zbytem produktów	–	14,3	16,2	19,4	23,5	12,5
gospodarstwa nie mające trudności ze zbytem produktów	71,4	71,4	70,3	61,2	68,7	37,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Najłatwiej zagospodarowują swoją produkcję mniejsi producenci, których surowce trafiają najczęściej do lokalnych przetwórci lub są zużywane na potrzeby własne. W miarę wzrostu powierzchni gospodarstwa, z reguły maleje liczba gospodarstw zbywających swoją produkcję bez problemów. Dlatego też wśród gospodarstw większych, większe jest zainteresowanie podpisywaniem umów na sprzedaż produktów rolnych (tabela 5).

Tabela 5

Odsetek gospodarstw rolnych zainteresowanych zawieraniem umów
na sprzedaż produktów

Gospodarstwa rolne	Grupy obszarowe gospodarstw (ha)					
	1 – 4,99	5 – 9,99	10 – 14,99	15 – 19,99	20 – 49,99	50 i więcej
zainteresowane zawieraniem umów jednorocznych	34,2	28,6	32,5	13,9	17,6	12,5
zainteresowane zawieraniem umów wieloletnich	–	28,5	21,6	41,7	54,9	75,0
nie zainteresowane zawieraniem umów	32,9	23,8	32,4	27,8	17,6	12,5
nie mające zdania na ten temat	32,9	19,1	13,5	16,6	9,9	–

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Blisko 90% gospodarstw o powierzchni powyżej 50 ha chciałoby współpracować z odbiorcą, głównie na zasadzie zawierania umów wieloletnich. To dla tej właśnie grupy pewność zbytu jest szczególnie istotna, ze względu na to, iż w gospodarstwach tych występuje specjalizacja produkcji, a jeden lub kilku dużych odbiorców daje możliwość prowadzenia efektywniejszej działalności.

W przypadku większych gospodarstw, prowadzących działalność na szeroką skalę, trudniej jest zmieniać kierunek produkcji w zależności od aktualnej sytuacji na rynku. Chociaż umowy wieloletnie niosą za sobą ryzyko związane z możliwością niewykorzystania chwilowych szans pojawiających się na rynku (np. okresowy gwałtowny wzrost cen), to jednak korzyści w długim okresie związane z zapewnieniem zbytu są znacznie większe.

Jak wynika z tabeli 3, wraz ze wzrostem gospodarstwa, zmniejsza się odsetek gospodarstw zainteresowanych zawieraniem umów jednorocznych – w gospodarstwach do 15 ha zdecydowałaby się na nie ponad połowa respondentów, w gospodarstwach powyżej 15 ha – mniej niż 1/4.

Prowadzący gospodarstwa należące do niższych grup obszarowych, częściej nie mają zdania, czy podpisałiby umowy z odbiorcami produktów, wahając się, czy niewielka skala produkcji nie pozbawiłaby ich w ten sposób pewnej części zysków.

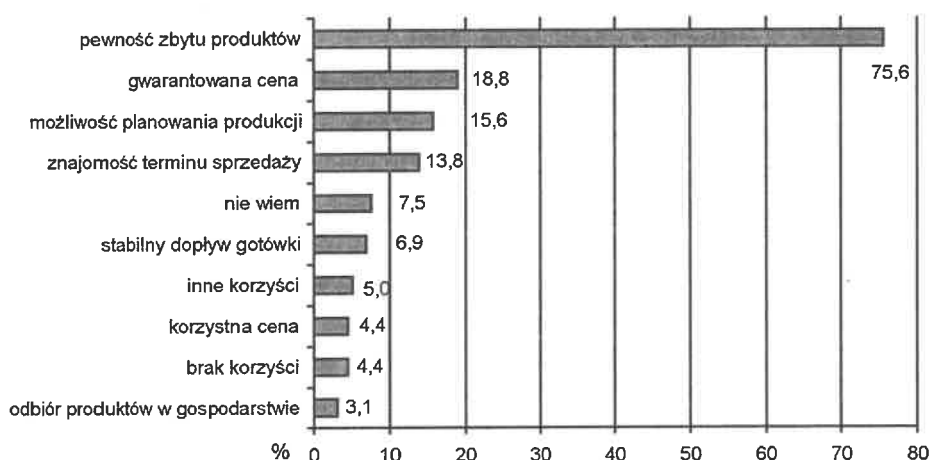
Wielkopolscy producenci rolni, jako główną korzyść wynikającą z podpisania umowy z zakładem przetwórczym najczęściej wymieniali pewność zbytu produktów (75,6% ankietowanych gospodarstw). Około 1/5 respondentów widzi w zakładzie przetwórczym gwaranta ceny na swoje produkty. Blisko 16% podjęłoby się współpracy, aby móc planować swoją produkcję na kilka najbliższych lat. Bardzo mały odsetek producentów rolnych jako pozytywny aspekt prowadzenia działalności w oparciu o umowy wskazał pominięcie pośredników, wzrost

jakości produktów, pomoc ze strony zakładów przetwórczych, możliwość wyspecjalizowania działalności (rysunek 3).

Opory rolników dotyczące „wiązań się” umowami z zakładami przetwórczymi wynikają głównie z obawy przed wydłużeniem terminu zapłaty za dostarczane towary (3/4 respondentów). Drugą ważną przyczyną niechęci producentów rolnych do podpisywania umów jest strach przed karami nakładanymi przez zakłady przetwórcze na rolników w wyniku niewywiązania się tych ostatnich z elementów zawartych w umowie (rysunek 4). Dodatkowo rolnicy uważają, iż nie są w stanie wyegzekwować na przedsiębiorstwach przetwórczych ustaleń dotyczących kar w przypadku niedotrzymania umowy przez te przedsiębiorstwa. Wiele obaw o przebieg współpracy z przetwórstwem wywołane jest ceną oferowaną przez zakład – zbyt niską, narzuconą bez możliwości negocjacji, bądź też niższą niż możliwa do uzyskania na rynku w momencie sprzedaży surowców.

Rysunek 3

Korzyści wynikające z podpisania umowy z zakładem przetwórczym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Obawy przed utraceniem szansy skorzystania z potencjalnych okazji rynkowych mają respondenci z gospodarstw należących do niższych grup obszarowych – dla producentów wytwarzających surowce na większą skalę ważne jest zapewnienie zbytu, nawet po nieco niższej cenie.

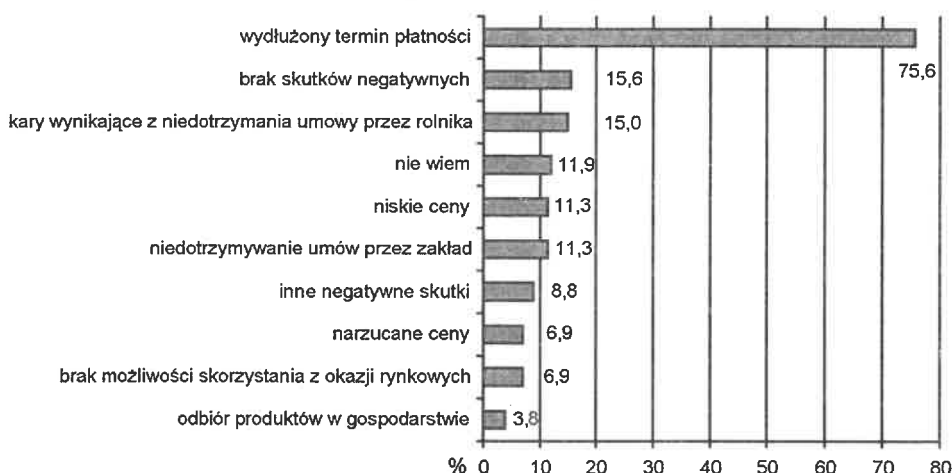
Integracja pionowa budzi wiele wątpliwości wśród rolników, czy podobnie jest w przypadku integracji poziomej?

Z przeprowadzonych badań wynika, iż zasadniczą korzyść wspólnego gospodarowania widzą rolnicy w pozyskiwaniu tańszych środków do produkcji (26% ankietowanych). Zdaniem 16% respondentów działalność w grupie producenc-

kiej umożliwia im lepsze wykorzystanie maszyn i urządzeń do produkcji. Tyleż samo producentów rolnych stwierdziło, iż przynależność do grupy gwarantuje im pewność zbytu oraz daje możliwość negocjacji cen uzyskiwanych za surowce rolne.

Rysunek 4

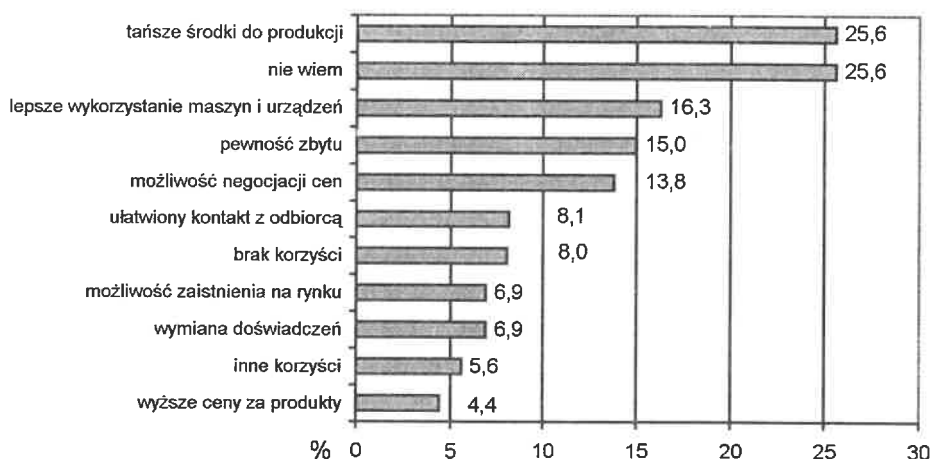
Negatywne skutki podpisania umowy z zakładem przetwórczym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Rysunek 5

Korzyści wynikające z działalności zespołowej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

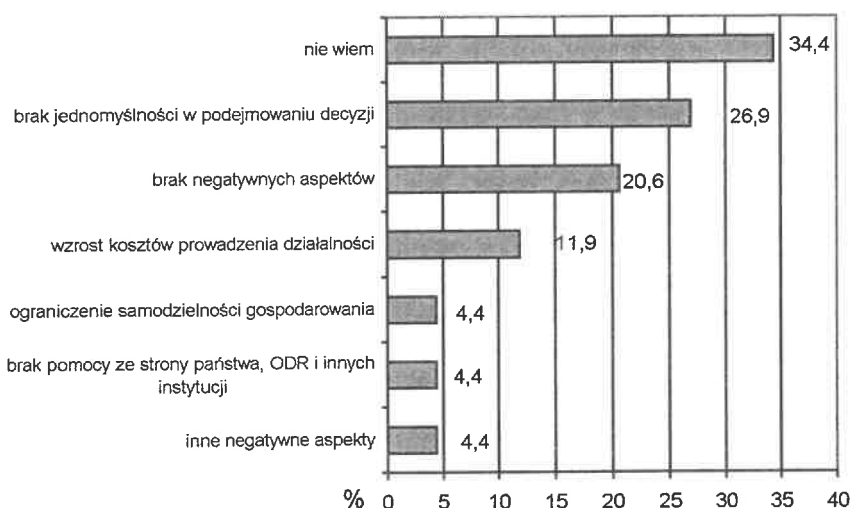
Ponad 1/4 ogółu ankietowanych nie potrafi wskazać korzyści jakie niesie za sobą działalność w zespole producentów, najczęściej wskutek posiadania zbyt

małej wiedzy na ten temat. Co dziesiąty rolnik zdecydowanie twierdzi, iż wspólne prowadzenie działalności nie posiada żadnych zalet, a jedynie wady (rysunek 5).

Jak wykazały badania ankietowe, niechęć rolników do przystąpienia do grupy producentów wynika głównie z obawy przed wzajemnym porozumieniem z pozostałymi członkami grupy oraz brakiem jedności w grupie (27% odpowiedzi). Ponad 1/3 respondentów nie potrafi wymienić negatywnych skutków działalności zespołowej, natomiast 1/5 nie widzi żadnych złych stron uczestniczenia w grupie producentów rolnych (rysunek 6).

Rysunek 6

Negatywne aspekty działania zespołowego producentów rolnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych.

Wśród czynników, które zniechęcają rolników do przystępowania do zespołów producentów znalazły się również:

- koszty prowadzenia księgowości,
- wzrost innych kosztów działalności,
- ograniczenie samodzielności gospodarczej,
- brak pomocy dla powstałych grup ze strony państwa, ODR i innych instytucji,
- konieczność zmian w organizacji gospodarstwa.

Badania prowadzone w 1999 r. przez Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie również wykazały, iż jednym z ważniejszych problemów stojących przed grupami producentów jest kwestia finansowania działalności, której to rolnicy bardzo się obawiają [Brodziński 2001]. Z uwagi na obecny stan ekonomiczny – finansowy gospodarstw rolnych, wątpliwe jest wnoszenie przez członków grup większości niezbędnych do rozwoju funduszy, stąd też dużego znacze-

nia nabiera dostęp do innych źródeł finansowania oraz pomoc wielu instytucji (banki, ODR) w tworzeniu i prawidłowym funkcjonowaniu procesów integracyjnych w gospodarce żywnościowej.

Wnioski

1. W obliczu coraz większej konkurencji, obserwowanej również na rynku surowców rolnych, pojawił się problem zbytu wyprodukowanych towarów. Szczególnie dotyczy on dużych producentów rolnych. To w tej właśnie grupie dostawców uwiadamia się większe zainteresowanie współpracą z zakładami przetwórczymi, a zapewniony zbyt staje się często priorytetem w prowadzonej działalności.
2. Obok zapewnionego zbytu, integracja pionowa daje także możliwości skorzystania z pomocy tworzonych w przedsiębiorstwach przemysłu spożywczego służb zajmujących się obsługą agrotechniczną, zootechniczną, a także współpracy z komórkami odpowiedzialnymi za kontraktację, skup itp. Takie korzyści współpracy z przetwórcami dostrzegają zdecydowanie częściej więksi producenci rolni. Dla mniejszych dostawców surowca najważniejszym bodźcem do włączenia się w procesy integracyjne jest wysoka cena na wytwarzane przez nich produkty. Niestety wielu rolników nie dostrzega zależności między ceną surowców, a ich jakością.
3. Niepokojącym zjawiskiem jest brak świadomości wśród wielu producentów rolnych, że szansą poprawy jakości wytwarzanych surowców oraz wielkości jednorazowych partii dostaw, jest integracja (zarówno pionowa, jak i pozioma). Drobni producenci rolni, mają nadal możliwość sprzedaży małych partii surowca do konkurencyjnych w stosunku do zakładów przetwórczych podmiotów (np. punktów skupu, pośredników) i często z tej szansy korzystają. Nie dostrzegają oni jednocześnie faktu, iż łączenie się i działanie zespołowe może przynieść im wiele korzyści, takich jak chociażby większa siła przetargowa w kontaktach z podmiotami przemysłu spożywczego.
4. Motywacją do podejmowania wzajemnej współpracy przez rolników i tworzenia grup producenckich jest przede wszystkim pozyskanie tańszych środków do produkcji i lepsze wykorzystanie maszyn i urządzeń. Dodatkowo działalność zespołowa pozwala producentom uzyskiwać wyższe ceny na produkty w porównaniu z cenami uzyskiwanymi przez pojedynczego producenta, daje większe możliwości podpisywania umów z odbiorcami, ułatwia dostęp do kredytów i dotacji itp. Korzyści z funkcjonowania zespołu producentów rolnych respondenci wymieniali wiele, natomiast jako główną barierę integracji poziomej wskazali obawę przed wzajemnym porozumieniem się z innymi członkami grupy. Jest to więc bariera, której pokonanie zależy w dużej mierze od samych rolników.

LITERATURA

1. Brodziński Z. (2001): Rola doradztwa rolniczego w rozwoju form i więzi współpracy rolników. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, nr 4, s. 49 - 50
2. Chechelski P., Morkis G. (1999): Powiązania integracyjne przemysłu spożywczego z otoczeniem rynkowym. IERiGŻ, Warszawa, s. 5.
3. Polski przemysł żywnościowy. Raport 2001. Praca zbiorowa pod red. R. Urbana. Polska Federacja Producentów Żywności, Warszawa, s. 34.
4. Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2000 (2001). GUS, Warszawa, s. 121.
5. Rocznik Statystyczny Województw 2000 (2001). GUS, Warszawa, s. 220.
6. Rolnictwo i gospodarka żywnościowa w Polsce (2001). Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa, s. 35.
7. Rolnictwo wielkopolskie w świetle wyników PSR 1996. [w:] Rolnictwo wielkopolskie w statystyce (1998). US, Poznań, s. 17.
8. Strategia rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich w Wielkopolsce (2000). Praca zbiorowa pod red. W. Poczty i F. Wysockiego. PWRiL, Poznań.
9. Woś A. (2001): Konkurencyjność potencjalna polskiego rolnictwa. IERiGŻ, Warszawa, s. 11-12.

HANNA PONDEL, MAREK PONDEL

MOTYWY PODEJMOWANIA DZIAŁAŃ INTEGRACYJNYCH PRZEZ WIELKOPOLSKICH PRODUCENTÓW ROLNYCH

STRESZCZENIE

Najbardziej rozpowszechnioną formą integracji pionowej w branży rolno-spożywczej jest w Polsce system kontraktacji. Kontakty z zakładami przetwórczymi utrzymują głównie duże gospodarstwa rolne, które wskazują jednocześnie na największe trudności z zagospodarowaniem swojej produkcji. W miarę wzrostu powierzchni gospodarstwa rośnie zainteresowanie producentów podpisywaniem umów na sprzedaż produktów rolnych.

Zainteresowanie prowadzeniem działalności w grupie producentów rolnych wykazują rolnicy posiadający gospodarstwa o powierzchni powyżej 20 ha z powiatów silnie bądź dość silnie powiązanych z rynkiem, lepiej zorientowani w wymaganiach rynkowych i preferencjach zakładów przetwórczych.

HANNA PONDEL, MAREK PONDEL

MOTIVES OF UNDERTAKING OF INTEGRATION ACTIVITIES BY RAW MATERIALS PRODUCERS FROM WIELKOPOLSKA

SUMMARY

The most popular form of vertical integration in the food trade in Poland is contracts system. The contact with food processing industry keep mainly the large raw materials producers, which point at the same time at the biggest difficulty with developing their production. As the farms area grow, grow interest in sign of trade too.

There are interested in running the team business the farmers which own the farms with 20 ha area from administrative unit which are strongly and enough strongly connected with market, better versed in market demands and food processing industry preferences.

MARIA MAJEWSKA,
JOLANTA BORCZYŃSKA-ŻBIKOWSKA,
MARCIN BIELIŃSKI

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
w Brwinowie*

POTRZEBY W EDUKACJI MIESZKAŃCÓW WSI

Wstęp

Polskie rolnictwo, w kontekście integracji z Unią Europejską, staje przed szeregiem wyzwań. Jednym z najważniejszych jest podniesienie poziomu wykształcenia mieszkańców obszarów wiejskich. Obszary wiejskie w Polsce – to 93,4% powierzchni oraz 38,1% ludności. Ludność zamieszkała na obszarach wiejskich charakteryzuje się niższym poziomem wykształcenia niż ludność zamieszkała w miastach. Stanowi to jedną z istotnych barier rozwoju obszarów wiejskich. Podniesienie poziomu wykształcenia, zarówno ogólnego jak i zawodowego, jest jednym z głównych czynników dynamizujących rozwój cywilizacyjny obszarów wiejskich. Przygotowanie Polski do członkostwa w Unii Europejskiej wymaga wzmoczenia działań edukacyjnych wśród dorosłych mieszkańców wsi, mających na celu podwyższenie poziomu wykształcenia zawodowego, a zwłaszcza: zdobycie kwalifikacji w zawodach rolniczych przez użytkowników gospodarstw, dla których dochód z działalności rolniczej stanowi wyłączne lub główne źródło utrzymania, zdobycie kwalifikacji w zawodach pozarolniczych przez mieszkańców wsi, w tym przez rolników – właścicieli niewielkich obszarowo gospodarstw i o niewielkim dochodzie z działalności rolniczej, a także przez osoby bezrobotne.

Sprawy podnoszenia kwalifikacji oraz wspomagania pozarolniczych form aktywności zawodowej i gospodarczej mieszkańców wsi stanowią jedno z zadań Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Realizacja tego zadania wymaga m.in. określenia poziomu wykształcenia oraz zidentyfikowania potrzeb edukacyjnych mieszkańców wsi. Powyższe zagadnienia stanowiły przedmiot badań przygotowanych i przeprowadzonych w 2001 roku pod kierunkiem pracowników Działu Oświaty i Współpracy Naukowej KCD w Brwinowie. Niniejszy artykuł zawiera wyniki i wnioski z badań.

Cel, metody i organizacja badań

Założenia metodyczne i narzędzia badawcze zostały przygotowane w Dziale Oświaty i Współpracy Naukowej KCDRRiOW w Brwinowie. Badania zostały przeprowadzone przez pracowników ds. oświaty i współpracy naukowej z regionalnych centrów doradztwa. Celem badań było poznanie poziomu i kierunków wykształcenia oraz potrzeb i aspiracji edukacyjnych mieszkańców wsi. Przedmiot badań stanowiły również podstawy prawne, formy i kierunki ustawicznej edukacji dorosłych oraz założenia reformy systemu oświaty w Polsce.

W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego. Materiału empirycznego do analizy poziomu wykształcenia i potrzeb w zakresie edukacji dostarczyły kwestionariusze ankiety dla mieszkańców wsi. Badania terenowe były przeprowadzone w sześciu gminach wiejskich, położonych w rejonie działalności regionalnych centrów doradztwa: Krośnice (woj. dolnośląskie, pow. milicki), Brzozie (woj. kujawsko-pomorskie, pow. brodnicki), Baboszewo (woj. mazowieckie, pow. płoński) i Mirów (woj. mazowieckie, pow. szydłowiecki), Płoskinia (woj. warmińsko-mazurskie, pow. braniewski), Marianowo (woj. zachodniopomorskie, pow. stargardzki). W każdej gminie zbadano po dwie wsie. Jedna wieś to siedziba gminy, charakteryzująca się wyższym poziomem wykształcenia mieszkańców, niższym poziomem bezrobocia oraz korzystniejszym poziomem i układem infrastruktury. Druga wieś – peryferyjnie położona w stosunku do siedziby gminy, a więc niższy poziom wykształcenia mieszkańców, wyższy poziom bezrobocia, a także uboższa infrastruktura. Badania przeprowadzono w następujących wsiach peryferyjnych: Brzeście (woj. mazowieckie), Czeszyce (woj. dolnośląskie), Lipowiec (woj. kujawsko-pomorskie), Mirów Stary (woj. mazowieckie), Pierzchały (woj. warmińsko-mazurskie), Sulino (woj. zachodniopomorskie).

Charakterystyka terenu i badanej zbiorowości

Gminy w których przeprowadzono badania były dość zróżnicowane. Liczba wsi sołeckich wynosiła od 7 (Marianowo) do 42 (Baboszewo), a liczba mieszkańców od 2828 (Płoskinia) do 8299 (Baboszewo). Najbardziej korzystna struktura agrarna występuje w gminie Płoskinia, gdzie średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego wynosi 23,18 ha. Praca w rolnictwie, w tym głównie prowadzenie gospodarstw indywidualnych, jest źródłem utrzymania dla 7,5% ludności w gminie Krośnice do 25% w gminie Marianowo.

Badania zostały przeprowadzone w każdej gminie w dwóch wsiach: siedzibie gminy oraz położonej peryferyjnie. Wsie gminne charakteryzuje ogólnie wyższa liczba mieszkańców (od 324 mieszkańców w Mirowie do 1920 w Baboszewie) niż wsie peryferyjne (od 117 mieszkańców w Czeszycach do 487 w Mirowie Starym).

Ankiety uzyskano od 2046 respondentów, z tego do dalszej analizy zakwalifikowano 2016. Wśród respondentów około 67% stanowili mieszkańcy wsi gminnych, a 33% peryferyjnych. Niewiele ponad połowę respondentów stanowiły kobiety (51,8%).

Prawie połowę badanych stanowili ludzie powyżej 41. roku życia. Osoby w wieku do 30 lat to 30,7% respondentów. Jak wynika z ankiet, z pracy w rolnictwie utrzymywało się 34,7% respondentów. Podobna liczba ankietowanych zatrudniona była poza rolnictwem. Ponad 30% badanych mieszkańców wsi było bezrobotnych, z tego większość bez prawa do zasiłku. We wsiach peryferyjnych co trzeci mieszkaniec nie posiadał źródła utrzymania. Według Krajowego Urzędu Pracy na wsi mieszka 44% (1,2 mln) bezrobotnych. Najwięcej bezrobotnych było wśród ludzi młodych, do 30. roku życia. Praca w rolnictwie stanowiła główne źródło utrzymania przede wszystkim dla ludzi, którzy ukończyli 46 lat (62,8%).

Poziom i kierunki wykształcenia

Ludność zamieszkała na obszarach wiejskich charakteryzuje się niższym poziomem wykształcenia niż ludność zamieszkała w miastach. Według danych GUS w 1995 r. osoby mieszkające na wsi miały wykształcenie: wyższe – 1,9%, średnie i policealne – 15,4%, zasadnicze – 28,1%, podstawowe – 43,8% i niepełne podstawowe – 10,8%. Stanowi to jedną z istotnych barier rozwoju obszarów wiejskich. Analizę poziomu i kierunków wykształcenia przeprowadzono oddzielnie dla dwóch grup respondentów: wszystkich ankietowanych mieszkańców wsi oraz osób prowadzących gospodarstwa rolne.

Wykształcenie mieszkańców wsi

Tabela 1

Struktura wykształcenia badanych mieszkańców wsi

Lp.	Wykształcenie	Procent badanych		
		razem	wieś gminna	wieś peryferyjna
1.	Wyższe	4,9	6,5	1,5
2.	Policealne	3,0	3,2	2,6
3.	Średnie ogólnokształcące	8,4	9,8	5,2
4.	Średnie zawodowe	16,5	18,6	11,8
5.	Zasadnicze	36,9	38,4	34,3
6.	Podstawowe	26,8	21,5	37,9
7.	Niepełne podstawowe	3,5	2,0	6,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań ankietowych, także tabele 2-17.

Wykształcenie wyższe niż podstawowe miało 69,7% mieszkańców wsi. Największą grupę respondentów stanowiły osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym. Duży odsetek (30,3%), to ankietowani z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym. Badani mieszkańcy wsi gminnych mieli przeciętnie wyższy poziom wykształcenia niż mieszkający we wsiach peryferyjnych. Najwyższym poziomem wykształcenia wykazali się badani mieszkańcy gminy Baboszewo, gdzie 94,8% miało wykształcenie wyższe niż podstawowe i nie było osób, które nie ukończyły szkoły podstawowej. Najgorsze wskaźniki były w gminie Mirów – odpowiednio 46,8% i 13%.

Tabela 2

Respondenci wg poziomu wykształcenia i wieku

Lp.	Poziom wykształcenia	Procent badanych w wieku (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	46 i więcej
1.	Wyższe	0,0	5,8	5,6	8,0	3,6
2.	Policealne	2,0	5,0	3,9	3,3	1,0
3.	Średnie ogólnokształcące	14,7	13,9	10,4	7,0	2,5
4.	Średnie zawodowe	24,7	19,0	17,8	20,3	10,6
5.	Zasadnicze	33,3	42,3	43,9	46,7	25,1
6.	Podstawowe	25,3	13,6	18,2	13,7	47,5
7.	Niepełne podstawowe	0,0	0,4	0,2	1,0	9,7

Około 85% respondentów w przedziałach wiekowych 22-30 oraz 41-45 lat miało wykształcenie ponadpodstawowe, a odpowiednio 5,8% i 8,0% – ukończone studia. We wszystkich grupach do 45 lat przeważały osoby z wykształceniem zawodowym (średnim lub zasadniczym). Szczególnie niepokoi fakt, że **ponad 1/4 badanych osób w grupie do 21 lat miała tylko wykształcenie podstawowe.**

Analizując wskaźniki dotyczące badanych mieszkańców wsi z wykształceniem ponadpodstawowym wyodrębniono dwie grupy osób: posiadające wykształcenie rolnicze (lub pokrewne) oraz inne, nierolnicze. Ponad 1/4 (26,5%) wszystkich ankietowanych mieszkańców wsi posiadała wykształcenie o kierunku rolniczym. Wśród pozostałych kierunków wykształcenia najczęściej pojawiały się następujące grupy zawodów:

- budowlane - 28,1%,
- handlowo-usługowe - 24,2%,
- mechaniczne, elektroniczne - 18,0%,
- ekonomiczne - 10,6,
- przetwórstwo spożywcze - 6,5 %.

Wśród młodszych mieszkańców wsi zdecydowanie dominowały osoby z wykształceniem nierolniczym. Najwięcej osób z wykształceniem rolniczym było w grupach respondentów powyżej 41 roku życia.

Tabela 3.

Mieszkańcy wsi według kierunku wykształcenia i wieku

Lp.	Kierunek wykształcenia	Procent badanych w wieku (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	46 i więcej
1.	Rolnicze	12,5	16,9	25,9	31,8	40,2
2.	Nierolnicze	87,5	83,1	74,1	78,2	59,8

Wykształcenie rolników

Z rolnictwem, według danych GUS, związanych jest prawie 66% ludności wiejskiej. Z tej grupy tylko dla 1,9 mln osób gospodarstwo rolnicze stanowi wyłączne lub główne źródło utrzymania. W grupie tej szkolne przygotowanie zawodowe ma tylko 12,3%, zaś rolnicze kursy kwalifikacyjne ukończyło 29,1%. Stanowi to jedną z istotnych barier rozwoju rolnictwa, której często nie doceniają zarówno rolnicy, jak i decydenci.

Wśród badanych mieszkańców wsi 33,2% zadeklarowało posiadanie gospodarstwa rolnego (wsie gminne – 29,3%, wsie peryferyjne – 40,7%). Odsetek respondentów deklarujących prowadzenie gospodarstwa był zróżnicowany regionalnie. Najwięcej rolników było w gminie Baboszewo (58,7%), a najmniej w gminach Brzozie, Marianowo i Płoskinia. W tych gminach co czwarty ankietowany mieszkaniec wsi prowadził gospodarstwo rolne o średniej powierzchni około 20 ha. Badani rolnicy stanowili grupę zróżnicowaną wiekowo. Struktura wiekowa badanych rolników przedstawiała się następująco:

- do 21 lat - 3,0%,
- 22-30 lat - 13,7%.
- 31-40 lat - 22,4%,
- 41-45 lat - 17,2%,
- 46 lat i więcej - 43,7%

Największą grupę (43,7%) stanowili rolnicy, którzy ukończyli 46 lat. Młodych rolników, do 30 lat, było tylko 16,7%. Wykształcenie wyższe niż podstawowe miało 67,2% ankietowanych rolników. Wystąpiły wyraźne różnice pomiędzy prowadzącymi gospodarstwa rolne we wsiach gminnych i peryferyjnych. We wsiach peryferyjnych tylko 50,5% rolników miało wykształcenie wyższe niż podstawowe. Najwyższym poziomem wykształcenia wykazali się rolnicy w gminie Baboszewo, gdzie 92,7% miało ukończoną szkołę podstawową. W gminie

Mirów, wykształcenie wyższe niż podstawowe miało tylko 26% ankietowanych rolników.

Tabela 4

Struktura wykształcenia badanych rolników

Lp.	Wykształcenie	Procent badanych		
		razem	wieś gminna	wieś peryferyjna
1.	Wyższe	4,1	6,5	0,6
2.	Policealne	1,5	2,3	0,4
3.	Średnie ogólnokształcące	6,9	8,5	4,5
4.	Średnie zawodowe	16,4	18,5	13,5
5.	Zasadnicze	38,3	43,0	31,5
6.	Podstawowe	27,1	18,9	39,0
7.	Niepełne podstawowe	5,7	2,3	10,5

Tabela 5

Rolnicy według poziomu wykształcenia i wieku

Lp.	Poziom wykształcenia	Procent badanych w wieku (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	46 i więcej
1.	Wyższe	0,0	3,3	4,8	11,5	1,0
2.	Policealne	5,0	5,5	2,1	0,0	0,3
3.	Średnie ogólnokształcące	15,0	12,1	11,6	3,5	3,8
4.	Średnie zawodowe	10,0	23,1	19,9	23,0	10,1
5.	Zasadnicze	70,0	48,4	43,8	49,6	25,1
6.	Podstawowe	0,0	7,7	17,8	12,4	46,7
7.	Niepełne podstawowe	0,0	0,0	0,0	0,0	12,9

Zdecydowana większość rolników do 45 lat (od 82,2% do 92,3%) posiadała wykształcenie wyższe niż podstawowe. W przedziale wiekowym 41-45 lat - 11,5 % ankietowanych właścicieli gospodarstw ukończyło studia wyższe. Tylko 40% rolników powyżej 45 roku życia posiadało wykształcenie wyższe niż podstawowe.

W grupie badanych rolników tylko nieco ponad połowa (53,8%) posiadała wykształcenie zgodne z wykonywanym zawodem, natomiast **prawie połowa badanych właścicieli gospodarstw prowadziła je bez szkolnego przygotowania** w tym zakresie. Nie było zbyt wielkich różnic spowodowanych położeniem wsi. Trochę więcej rolników miało wykształcenie rolnicze we wsiach gminnych.

Tabela 6

Prowadzący gospodarstwa rolne według kierunku wykształcenia i wieku

Lp.	Kierunek wykształcenia	Procent badanych w wieku (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	46 i więcej
1.	Rolnicze	52,9	46,3	49,5	58,7	58,8
2.	Nierolnicze	47,1	53,7	50,5	41,3	41,2

Porównanie kierunku wykształcenia i wieku osób prowadzących gospodarstwa rolne wskazuje na dosyć jednolite rozłożenie w grupach wiekowych osób z wykształceniem rolniczym. Najwięcej osób z wykształceniem rolniczym było w wieku powyżej 41 lat. **Najmniej respondentów z wykształceniem rolniczym było w przedziale wiekowym: 22-30 lat.**

Według danych GUS w grupie ludności związanej z gospodarstwami rolniczymi, szkolne przygotowanie zawodowe ma tylko 12,3%, zaś ukończone rolnicze kursy kwalifikacyjne - 29,1%. Odpowiedzi respondentów na pytanie o kwalifikacje zawodowe do prowadzenia gospodarstwa rolnego wykazały, że przygotowanie zdobyte w szkole miało tylko 33,7% badanej grupy, a na kursach 22%. **Prawie połowa responderów – 44,4% prowadzi gospodarstwo rolne nie posiadając żadnych kwalifikacji – szkolnych lub kursowych.** Lepsze przygotowanie do prowadzenia gospodarstw mieli mieszkający we wsiach gminnych, w których 41,6% posiadało szkolne przygotowanie w zakresie rolnictwa.

Tabela 7

Rolnicy według przygotowania do prowadzenia gospodarstwa i wieku

Lp.	Wyszczególnienie	Procent badanych w wieku (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	46 i więcej
1.	Brak przygotowania	45,0	56,0	53,0	25,5	43,8
2.	Przygotowanie szkolne	55,0	39,6	34,9	52,6	21,7
3.	Przygotowanie kursowe	0,0	4,4	12,1	21,9	34,5

Najlepiej przygotowani do prowadzenia gospodarstwa byli rolnicy w przedziale wiekowym od 41 do 45 lat, wśród których 52,6% miało przygotowanie szkolne, a 21,9% – kursowe. Wśród rolników do 40 lat ponad połowa nie miała żadnych kwalifikacji do prowadzenia gospodarstwa, a tylko 1/3 badanych – przygotowanie szkolne.

Wyniki badań poziomu wykształcenia mieszkańców wsi, przeprowadzone przez KCDRRiOW w 2001 roku, różniły się istotnie od wyników badań GUS z 1995 roku (tabela 8).

Tabela 8

Porównanie poziomu wykształcenia mieszkańców wsi i miast

Lp.	Poziom wykształcenia	Badania KCD (2001 r.)		Badania GUS (1995 r.)	
		mieszkańcy wsi	w tym rolnicy	wieś	miasto
1.	Ponadpodstawowe	69,7	67,2	45,4	68,6
2.	Podstawowe i niepełne	30,3	32,8	54,6	31,4

Poziom wykształcenia badanej grupy był wyższy w porównaniu z danymi GUS, według których wykształcenie podstawowe i niepełne miało 54,6% mieszkańców wsi i zbliżony do wskaźnika dotyczącego mieszkańców miast (31,4%). Wśród badanych mieszkańców wsi 1/4 posiadała wykształcenie rolnicze. W grupie rolników prawie połowa prowadzi gospodarstwa rolne bez żadnego przygotowania w tym zakresie.

Tabela 9

Odsetek badanych według kierunków wykształcenia

Lp.	Kierunek wykształcenia	mieszkańcy wsi	rolnicy
1.	Rolnicze	26,5	53,8
2.	Nierolnicze	73,5	46,2

Poziom wykształcenia mieszkańców wsi, w tym rolników, jest niski, chociaż na podstawie przeprowadzonych badań można wnioskować, że w porównaniu do badań GUS z 1995 r. wykazuje tendencję rosnącą. Kierunki wykształcenia mieszkańców wsi nie zawsze są zgodne z wykonywaną przez nich pracą. Dotyczy to zwłaszcza rolników, z których znaczna część prowadzi gospodarstwo nie posiadając żadnych kwalifikacji zawodowych. Konieczna jest zmiana tego stanu.

Potrzeby edukacyjne mieszkańców wsi

Wśród badanych mieszkańców dwunastu wsi brak zainteresowania zdobyciem lub podwyższeniem kwalifikacji zawodowych wyraziło aż 71,4% respondentów. Tylko około 30% respondentów zadeklarowało potrzebę zdobycia lub podwyższenia kwalifikacji, przy czym prawie wszyscy chcieliby uzyskać kwalifikacje pozarolnicze, przy czym wiek respondentów jest głównym czynnikiem wpływającym na wykazywanie potrzeb edukacyjnych (tabela 10). Wyraźnie sformułowane potrzeby dalszego kształcenia się wystąpiły wśród ludzi młodych, do 30 roku życia. Zainteresowania edukacyjne mieszkańców wsi obniżają się wraz ze wzrostem wieku badanych. W przedziale 31-40 lat prawie połowa badanych okazała potrzeby edukacyjne, a w grupie powyżej 46. roku – tylko 5,1%. We wszystkich grupach wiekowych zdecydowana większość respondentów chciałaby zdobyć kwalifikacje pozarolnicze.

Tabela 10

Badani mieszkańcy wsi według potrzeb edukacyjnych i wieku
(odsetek badanych)

Lp.	Wyszczególnienie	Wiek badanych (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	>46
1.	Brak zainteresowania	21,2	53,5	65,4	78,8	94,9
2.	Zdobycie kwalifikacji rolniczych	3,3	2,0	4,2	1,7	0,1
3.	Podwyższenie kwalifikacji rolniczych	3,3	4,2	3,7	3,0	1,2
4.	Zdobycie kwalifikacji pozarolniczych	72,2	40,3	26,7	16,5	3,8

W badanych gminach wystąpiło zróżnicowanie potrzeb i chęci mieszkańców odnośnie dalszego kształcenia. Potrzebę taką zadeklarowało od 55,6% mieszkańców gminy Płoskinia do 13% gminy Brzozie. Zdecydowana większość wyraziła potrzebę zdobycia kwalifikacji pozarolniczych. W niektórych gminach było, co prawda niezbyt duże, zainteresowanie zdobyciem lub podwyższeniem kwalifikacji rolniczych (Marianowo – 11,7%).

Tabela 11

Wybór typu szkoły (formy pozaszkolnej) przez mieszkańców wsi
(odsetek badanych)

Lp.	Wyszczególnienie	razem	wieś gminna	wieś peryferyjna
1.	Formy szkolne:			
	– szkoła zasadnicza	2,2	1,2	4,1
	– 5-letnie technikum	5,6	7,7	2,0
	– 3-letnie technikum	12,8	11,9	14,7
	– szkoła policealna	7,4	6,3	9,1
	– szkoła wyższa	24,2	28,6	16,2
	– studia podyplomowe	6,7	9,8	1,0
2.	Forma pozaszkolna:			
	– kurs kwalifikacyjny	41,1	34,5	52,9

Z ankietowanych mieszkańców wsi, którzy chcieliby podwyższyć lub zdobyć nowe kwalifikacje, ponad połowa wybrałaby formy szkolne. Preferowanym typem jest szkoła wyższa i technikum na podbudowie szkoły zasadniczej. Ponad 40% badanych wybrałoby kurs kwalifikacyjny – jako jedyną możliwą do zaakceptowania formę kształcenia pozaszkolnego.

Przeciętnie ponad połowa respondentów (56,2%) wybrałaby kształcenie w systemie zaocznym, dotyczy to zwłaszcza mieszkańców wsi gminnych. We wsiach peryferyjnych trochę więcej wskazań (62,1%) uzyskał system stacjonarny (wieczorowy). Najmniejszym zainteresowaniem cieszyło się kształcenie eksternistyczne (6,6%).

Tabela 12

Wybór kierunku kształcenia przez mieszkańców wsi
(odsetek badanych)

Lp.	Kierunek kształcenia	razem	wieś gminna	wieś peryferyjna
1.	Rolnictwo	10,7	13,2	5,7
2.	Handel i usługi	25,4	17,8	41,4
3.	Ekonomika	12,5	15,5	6,4
4.	Mechanika, elektronika	16,9	17,1	16,4
5.	Budownictwo	10,7	5,8	20,7
6.	Przetwórstwo spożywcze	4,2	3,1	6,4
7.	Inne	19,6	27,5	3,0

Prawie 90% ankietowanych mieszkańców wsi wybrało kształcenie w zawodach nierolniczych. Największą popularnością cieszyły się kierunki związane z handlem i usługami (25,4%) oraz mechaniczno-elektroniczne (16,9%).

Potrzeby edukacyjne rolników

Wśród respondentów – rolników aż 41,3% właścicieli gospodarstw rolnych we wsiach gminnych i 48,9% w peryferyjnych nie miało przygotowania do prowadzenia gospodarstwa. Zaskakująca jest bardzo duża liczba osób, które chociaż prowadzą gospodarstwa rolne bez przygotowania, nie odczuwają żadnej potrzeby zdobycia kwalifikacji. **Ponad 3/4 badanych właścicieli gospodarstw nie odczuwało żadnych potrzeb edukacyjnych.** Zdobyć lub podwyższyć kwalifikacje rolnicze chciałoby tylko 10,3% rolników, a pozarolnicze 13,4%. Nie ma zbyt dużych różnic w odpowiedziach rolników ze wsi gminnych i peryferyjnych.

Odpowiedzi rolników w poszczególnych gminach były zróżnicowane. Najgorsza sytuacja była w gminie Mirów, gdzie chęć zdobycia lub podwyższenia kwalifikacji wyraziło tylko 7,6% rolników, a najlepsza w gminach Marianowo (47,6%) oraz Płoskinia (42,4%). W gminie Baboszewo wśród ankietowanych było najwięcej rolników i prawie 75% z nich miało przygotowanie szkolne lub kursowe do prowadzenia gospodarstwa, a mimo to 16,5% zadeklarowało chęć podwyższenia kwalifikacji rolniczych. W tych trzech gminach dość dużo respondentów chciałoby uzyskać kwalifikacje pozarolnicze. Wskazuje to, że rolnicy

planują zmianę źródła utrzymania na pozarolnicze lub poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodu przy kontynuowaniu pracy w gospodarstwie rolniczym.

Tabela 13

Badani rolnicy według potrzeb edukacyjnych i wieku (odsetek badanych)

Lp.	Wyszczególnienie	Wiek badanych (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	>46
1.	Brak zainteresowania	10,5	55,5	59,7	77,9	94,3
2.	Zdobycie kwalifikacji rolniczych	5,3	7,8	9,0	2,6	0,4
3.	Podwyższenie kwalifikacji rolniczych	10,5	13,3	9,0	6,2	2,8
4.	Zdobycie kwalifikacji pozarolniczych	73,7	23,4	22,3	13,3	2,5

Najmniej zainteresowani zdobywaniem lub podwyższaniem swoich kwalifikacji byli rolnicy, którzy ukończyli 40 lat. W pozostałych grupach wiekowych najczęściej chętnych, co jest zrozumiałe, wystąpiło u ludzi młodych do 21 lat. Zdobyciem lub podwyższeniem kwalifikacji rolniczych jest zainteresowanych 21,1% rolników w wieku 22-30 lat oraz 18% w wieku 31-40 lat. Najwięcej chętnych byłoby jednak do zdobycia kwalifikacji pozarolniczych.

Tabela 14

Wybór formy kształcenia przez rolników (odsetek badanych)

Lp.	Wyszczególnienie	razem	wieś gminna	wieś peryferyjna
1.	Formy szkolne:			
	– szkoła zasadnicza	0,7	0,0	1,9
	– 5-letnie technikum	2,8	4,4	0,0
	– 3-letnie technikum	17,4	12,2	26,4
	– szkoła policealna	9,0	7,8	11,3
	– szkoła wyższa	13,8	16,7	9,4
	– studia podyplomowe	5,6	7,8	1,9
2.	Forma pozaszkolna:			
	– kurs kwalifikacyjny	50,7	51,1	49,1

Ponad połowa rolników chcących zdobyć kwalifikacje wybrałaby kurs kwalifikacyjny. Jeżeli chodzi o kształcenie szkolne, to wybierający je planowali podwyższenie kwalifikacji w trzyletnim technikum (na podbudowie szkoły zasadniczej), które we wsiach peryferyjnych wybrałby co trzeci rolnik, lub na studiach.

Analiza potrzeb edukacyjnych w skali lokalnej (gmina, wieś) jest szczególnie ważna dla organizatorów kształcenia. Większość badanych rolników, z wyjąt-

kiem gminy Marianowo, zdecydowanie wybrałaby **kurs kwalifikacyjny**. Nieco mniejsze było zainteresowanie formami szkolnymi, w których najczęściej wskazywano **trzyletnie technikum i studia** w szkole wyższej.

Spośród trzech systemów kształcenia dorosłych zdecydowanie największą popularnością wśród wszystkich respondentów-rolników cieszył się system **zaoczny** (66,4%), najmniejszą zaś eksternistyczny (9,7%). Widać było również zróżnicowanie regionalne. Z analizy wypowiedzi rolników w poszczególnych gminach wynika, że 75% badanych rolników z gminy Mirów chciałoby skorzystać ze stacjonarnego (wieczorowego) systemu kształcenia, 90% rolników z gminy Brzozie preferuje kształcenie zaoczne, a 40% rolników z gminy Krośnice chciałoby zdobyć lub podwyższyć kwalifikacje w systemie eksternistycznym. Są to niezwykle istotne informacje dla lokalnych organizatorów kształcenia. Sukces ich działań będzie zależał m.in. od tego w jakim stopniu odpowiedzą na zapotrzebowanie potencjalnych odbiorców.

Tabela 15

Wybór kierunku kształcenia przez rolników (odsetek badanych)

Lp.	Kierunek kształcenia	razem	wieś gminna	wieś peryferyjna
1.	Rolnictwo	28,0	32,5	19,0
2.	Handel i usługi	24,8	22,8	28,6
3.	Ekonomika	9,6	12,0	4,7
4.	Mechanika, elektronika	9,6	8,4	11,9
5.	Budownictwo	6,4	3,6	11,9
6.	Przetwórstwo spożywcze	2,4	3,6	–
7.	Inne	19,2	17,1	23,9

Dane zawarte w tabeli 15 dotyczą tylko tych rolników, którzy zgłosili potrzeby edukacyjne (23,7%). Tylko nieco ponad 1/4 z nich chciałaby zdobyć lub podwyższyć kwalifikacje rolnicze. Pozostali wybierali zawody nierolnicze, których zdobycie umożliwiłoby uzyskanie dodatkowego źródła dochodu lub zmianę zatrudnienia. Około 25% osób zgłosiło chęć zdobycia kwalifikacji w zakresie handlu i usług. W wyborze kierunków kształcenia zarysowały się różnice w preferencjach mieszkańców wsi gminnych i peryferyjnych.

Porównanie potrzeb edukacyjnych mieszkańców wsi i rolników

Analizując przedstawione wyniki badań potrzeb i aspiracji edukacyjnych mieszkańców wsi, w tym wyodrębnionej grupy rolników, należy podkreślić niewielką liczbę osób artykułujących te potrzeby. Aż 71,4% mieszkańców wsi i 76,3% rolników nie zgłosiło żadnych potrzeb w zakresie kształcenia. Miał na to wpływ na pewno skład wiekowy badanej grupy, w której dominowali ludzie starsi. Porównaw-

cze zestawienie potrzeb edukacyjnych w rozbiciu na grupy wiekowe wszystkich badanych i wyodrębnionej grupy rolników przedstawiono w tabeli 16.

Tabela 16

**Respondenci według potrzeb edukacyjnych i wieku
(odsetek badanych)**

Lp.	Wyszczególnienie	Wiek badanych (lata):				
		do 21	22-30	31-40	41-45	>46
1.	Brak potrzeb edukacyjnych					
	– mieszkańcy wsi	21,2	53,5	65,4	78,8	94,5
	– rolnicy	10,5	55,5	59,7	77,7	94,3
2.	Zdobycie lub podwyższenie kwalifikacji rolniczych					
	– mieszkańcy wsi	6,6	6,2	7,9	4,7	1,3
	– rolnicy	15,8	21,1	18,0	8,8	3,2
3.	Zdobycie kwalifikacji pozarolniczych					
	– mieszkańcy wsi	72,3	40,3	26,6	16,5	3,2
	– rolnicy	73,7	23,4	22,3	13,3	2,5

Młodszy respondenci zgłaszali potrzeby, przede wszystkim dotyczące zdobycia kwalifikacji pozarolniczych. Dotyczyło to zarówno wszystkich badanych mieszkańców wsi, jak i wyodrębnionej grupy rolników.

Z analizy danych zawartych w tabeli 8 widać pewne różnice w potrzebach wszystkich badanych mieszkańców wsi w porównaniu z wyodrębnioną grupą rolników. Ci pierwsi preferują kształcenie szkolne, podczas gdy rolnicy – kursowe. Obydwie grupy wybrałyby, w większości, zaoczny system kształcenia o kierunku nierolniczym.

Tabela 17

Zestawienie potrzeb edukacyjnych respondentów (odsetek badanych)

Lp.	Kierunek wykształcenia	mieszkańcy wsi	rolnicy
1.	Forma kształcenia:		
	– szkolne	58,9	49,3
	– kursowe	41,1	50,7
2.	System kształcenia:		
	– stacjonarny	37,2	23,9
	– zaoczny	56,2	66,4
	– eksternistyczny	6,6	9,7
3.	Kierunek kształcenia:		
	– rolnicze	10,7	28,0
	– nierolnicze	89,3	72,0

Z przedstawionych danych wynika, że konieczne są działania zmierzające do rozbudzenia potrzeb oraz motywacji i aspiracji edukacyjnych mieszkańców wsi, w tym zwłaszcza rolników. Analiza potrzeb edukacyjnych wskazuje obszary, na których powinna się koncentrować działalność samorządów, szkół oraz placówek prowadzących kształcenie i dokształcanie dorosłych dla potrzeb rozwoju obszarów wiejskich, a także służb rolniczych – prowadzących działalność o charakterze motywacyjnym i informacyjnym.

Zakończenie i wnioski

Analiza: wypowiedzi ankietowych respondentów pozwoliła na sformułowanie następujących wniosków i postulatów

1. **Poziom wykształcenia** mieszkańców wsi był nieco wyższy niż rolników. Wykształcenie ponadpodstawowe miało 69,7% mieszkańców wsi, a rolników – 67,2%. Niepokoi fakt, że prawie 1/3 badanych miała wykształcenie podstawowe lub niepełne podstawowe, i że byli wśród nich ludzie młodzi. Poziom wykształcenia wykazał zróżnicowanie w zależności od regionu – województwa oraz od lokalizacji wsi – był wyższy we wsiach gminnych.
2. **Kierunki wykształcenia** mieszkańców wsi określone odsetkiem osób z wykształceniem rolniczym i nierolniczym kształtują się jak 1:3. W odniesieniu do grupy rolników wskaźnik ten wynosi prawie 1:1. Oznacza to, że około 50% rolników prowadziło gospodarstwa rolne bez formalnego przygotowania w tym zakresie. Wskaźniki te były zróżnicowane w zależności od wieku badanych i miejsca zamieszkania.
3. **Potrzeby edukacyjne** respondentów są niewielkie. Ponad 71% badanych mieszkańców wsi, a ponad 76% w odniesieniu do wyodrębnionej grupy rolników, nie zgłosiło żadnych potrzeb edukacyjnych. Potrzeby młodych mieszkańców wsi, w tym rolników, były większe i dotyczyły głównie zdobycia kwalifikacji pozarolniczych. Najczęściej wskazywano na handel i usługi – 25,4%, mechanikę i elektronikę – 16,9% oraz budownictwo – 10,7%. Rolnictwo wskazało 10,7% badanych. Potrzeby były zróżnicowane w zależności od regionu i lokalizacji wsi. Preferowaną formą zdobywania (podwyższania) kwalifikacji zawodowych był kurs kwalifikacyjny, a systemem – kształcenie zaoczne.
4. Obecny system oświatowy nie w pełni zaspokaja potrzeby edukacyjne mieszkańców wsi, w tym rolników. **Kształcenie dorosłych** odgrywa w nim zbyt małą rolę. Konieczne jest wprowadzenie zmian systemowych w kształceniu ustawicznym, zarówno w oświacie szkolnej, jak i pozaszkolnej. Zmiany te powinny zmierzać w kierunku otwartości, dostępności i elastyczności systemu, drożności kształcenia oraz porównywalności uzyskiwanych kwalifikacji i możliwości ich uzupełniania. Zbyt uboga jest oferta dotycząca zdobywania lub podwyższania kwalifikacji zawodowych rolników (mieszkańców wsi) ze

strony szkół (głównie szkoły dla młodzieży) oraz ODR i RCD (głównie krótkie formy doskonalenia zawodowego). Podwyższenie poziomu wykształcenia mieszkańców wsi wymaga ścisłej współpracy różnych placówek oświatowych oraz doradczych.

5. Wyniki badań potrzeb i aspiracji edukacyjnych mieszkańców wsi wskazują obszary, na których powinna się koncentrować działalność samorządów, szkół oraz placówek prowadzących kształcenie i doksztalcanie dorosłych dla potrzeb rozwoju obszarów wiejskich. Również dla służb doradczych jest to istotny kierunek działalności, sprowadzający się do udzielania pomocy rolnikom i innym mieszkańcom wsi w zdobyciu informacji o formach, kierunkach i możliwościach kształcenia, w dokonaniu wyboru i osiągnięciu celu – zdobyciu kwalifikacji zawodowych poprzez organizowane kursy, szkolenia itp. Niezbędna jest aktywna działalność popularyzatorska i doradztwo edukacyjne w zakresie upowszechniania informacji o korzyściach wynikających z posiadania kwalifikacji zawodowych i możliwościach ich uzyskania.
6. Wyniki badań poziomu wykształcenia i potrzeb edukacyjnych mieszkańców obszarów wiejskich wyraźnie wskazują na duże zróżnicowania regionalne. Dlatego konieczne są bardziej szczegółowe opracowania regionalne, prowadzące do stworzenia **wojewódzkich (regionalnych) systemów kształcenia ustawicznego dla potrzeb wsi i rolnictwa**. Byłoby to zgodne z założeniami reformy administracyjnej państwa, według której samorząd województwa określa strategię i prowadzi politykę rozwoju województwa, na którą składa się m.in. wspieranie i prowadzenie działań na rzecz podnoszenia poziomu wykształcenia obywateli. **Aktywizowanie mieszkańców obszarów wiejskich poprzez oświatę** wymaga określenia potrzeb edukacyjnych oraz przygotowania ofert szkoleniowych w skali regionalnej i lokalnej. Oświata na obszarach wiejskich musi uwzględniać zarówno specyfikę wynikającą z ich wielofunkcyjności, jak i potrzeb zrównoważonego rozwoju. Oznacza to potrzebę współdziałania wielu instytucji w celu ukształtowania systemów otwartych na potrzeby lokalnych rynków pracy, umożliwiających mieszkańcom wsi zdobycie nowych kwalifikacji zawodowych, zwiększających ich szanse na zatrudnienie.
7. Proces rozwoju wsi i restrukturyzacji rolnictwa w dostosowaniu do wymogów Unii Europejskiej, będzie realizowany głównie przez młodych rolników. Tempo tych przemian i ich skuteczność będzie w olbrzymim stopniu warunkowane uruchomieniem kapitału intelektualnego tej grupy. Dlatego też rozbudzenie potrzeb i aspiracji do zdobywania wiedzy oraz stworzenie warunków do spełnienia tych aspiracji jest wyzwaniem warunkującym cywilizacyjny poziom rozwoju polskiej wsi i rolnictwa. Stawia to przed KCDRRiOW kolejne wyzwanie, jakim jest udział w przygotowaniu założeń systemu kształcenia, doksztalcania i doskonalenia rolników i innych mieszkańców

wsí. System ten, opracowany przez zespół ekspertów powołanych przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, powinien mieć rangę **narodowego programu podnoszenia kwalifikacji zawodowych mieszkańców wsi**.

8. Problem kwalifikacji zawodowych rolników staje się bardzo istotny w związku z dążeniem Polski do Unii Europejskiej. Warunkiem niezbędnym do korzystania z bezpośredniego wsparcia finansowego z UE na rozwój i modernizację gospodarstwa jest posiadanie przez właściciela kwalifikacji rolniczych. Poziom tych kwalifikacji zostaje określony w ramach polityki danego kraju. Konieczne jest opracowanie systemowe, które pozwoliłoby rolnikom nie posiadającym wykształcenia rolniczego na uzupełnienie go, w krótkim czasie, do poziomu umożliwiającego korzystanie ze wsparcia finansowego, a długofalowo przygotowanie systemu uzupełniania wykształcenia, aktualizacji wiedzy i podwyższania kwalifikacji zawodowych rolników.

MARIA MAJEWSKA, JOLANTA BORCZYŃSKA-ŻBIKOWSKA, MARCIN BIELIŃSKI

POTRZEBY W EDUKACJI MIESZKAŃCÓW WSI

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje wyniki badań przeprowadzonych w 2001 roku przez Dział Oświaty i Współpracy Naukowej Krajowego Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich w Brwinowie. Teren badań stanowiło 12 wsi. Przedmiotem badań był poziom i kierunki wykształcenia oraz potrzeby edukacyjne mieszkańców wsi, w tym wyodrębnionej grupy rolników. Źródłem informacji były wypowiedzi ankietowe uzyskane od 2016 respondentów. Prawie 70% badanych mieszkańców wsi miało wykształcenia ponadpodstawowe. Wykształcenie rolnicze miało ponad 1/4 respondentów. Zidentyfikowane potrzeby edukacyjne były niewielkie. Zgłosiło je około 30% mieszkańców wsi.

W zakończeniu artykułu sformułowano szereg wniosków i postulatów pod adresem osób i instytucji, szczebla krajowego, regionalnego i lokalnego, zajmujących się działalnością edukacyjną na rzecz rozwoju wsi i rolnictwa.

MARIA MAJEWSKA, JOLANTA BORCZYŃSKA-ŻBIKOWSKA, MARCIN BIELIŃSKI

NEEDS IN THE EDUCATION OF RURAL INHABITANTS

SUMMARY

The article presents the results of research done in 2001 by the Department of Education and Scientific Co-operation of National Advisory Centre for Agriculture and Rural Development in Brwinow. The research was conducted in 12 villages. The survey is based on 2016 filled questionnaires. The subject of the research was to evaluate the level and areas of education and the educational needs were low. They were expressed by near 30% of rural dwellers.

Finally there are conclusions and proposals for people and institutions operating on country, regional and local, dealing with education for agriculture and development of rural areas.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK
Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

POZASZKOLNA OŚWIATA ROLNICZA – PRÓBA SYSTEMATYZACJI

Wstęp

W ostatnim czasie pozaszkolna oświata rolnicza jako segment nauki nie doczekała się szczególnego zainteresowania ze strony badaczy tej problematyki. Źródeł tej sytuacji należy szukać zarówno w dezintegracji instytucji i organizacji rolniczych, jak również w ograniczeniu środków finansowych na podnoszenie kwalifikacji zawodowych rolników.

Tymczasem problematyka pozaszkolnej oświaty rolniczej należy bodaj do najbardziej frapujących zagadnień społecznych, edukacyjnych i kulturotwórczych. Ranga i znaczenie tego podsystemu oświaty rolniczej jawi się nam z całą wyrazistością w kontekście obniżającej się pozycji rolnictwa w gospodarce narodowej oraz jego spadającego udziału w tworzeniu dochodu narodowego. Pozaszkolna oświata rolnicza skierowana jest do ponad 5 mln ludzi funkcjonujących w agrobiznesie, a więc 25% ogólnych zasobów pracy i 38% osób zamieszkujących obszary wiejskie.

Pozaszkolna oświata rolnicza charakteryzuje się pewną specyfiką, a więc nie można w sposób bezpośredni porównywać jej z kształceniem poszkolnym w przemyśle, rzemiośle, handlu, usługach oraz innych firmach. W rolnictwie mamy do czynienia z producentami, którzy legitymują się na ogół niższym stopniem wykształcenia ogólnego i zawodowego, przy hołdowaniu tradycyjnemu sposobowi gospodarowania w rolnictwie. Poza tym gospodarstwa rolne rozproszone są terytorialnie, zaś podmioty kształcenia w postaci rolników – właścicieli warsztatów rolnych, kobiet wiejskich i młodzieży mają zróżnicowane potrzeby edukacyjne.

W artykule zwrócono uwagę na funkcje pozaszkolnej oświaty rolniczej, jej uczestników oraz kierunki dalszego rozwoju.

1. Definicja pozaszkolnej oświaty rolniczej

Dużo trudności dostarczają badaczom zagadnienia terminologiczne. Niektórzy twierdzą, że pozaszkolna oświata rolnicza obejmuje to wszystko, co nie stanowi szkolnictwa rolniczego. Jest to formuła prosta, ale niebezpieczna, ponieważ bywa rozciągana na inne dyscypliny naukowe, np. doradztwo w agrobiznesie.

Spory o ramy organizacyjne, formy dydaktyczne i treści merytoryczne doprowadziły do mnożenia różnorodnych definicji. Cz. Maziarz w swojej książce pt. „Pozaszkolna oświata rolnicza” nie daje wprost odpowiedzi na pytanie, czym ona jest dla teorii i praktyki rolniczej, lecz omawia ten problem poprzez kontekst upowszechniania wiedzy rolniczej [Maziarz 1969]. W innej swojej pozycji mówi, że „z andragogicznego punktu widzenia pozaszkolna oświata rolnicza jest systemem wychowania społeczno-zawodowego dorosłych rolników, łączącym doskonalenie kwalifikacji fachowych z aktywizowaniem postawy zawodowej i społecznej” [Maziarz 1984].

Z kolei H. Nowacki traktuje pozaszkolną oświatę rolniczą bardzo szeroko, włączając w jej zakres upowszechnianie wiedzy rolniczej, demonstracje i pokazy rolnicze, wdrażanie osiągnięć nauki i techniki do praktyki rolniczej oraz doskazywanie i doskonalenie zawodowe rolników [Nowacki 1974].

Nie wdając się w spory terminologiczne można mieć wątpliwości, czy pozaszkolna oświata rolnicza skierowana jest wyłącznie w stronę ludzi dorosłych. Przykładowo w klubach 4-H kształci się i wychowuje wielu młodych ludzi, będących w wieku poniżej 18 lat. Nawet wprowadzenie gimnazjum nie rozwiąże tego problemu, ponieważ wielu rodziców zakończy tradycyjnie edukację swoich dzieci na poziomie szkoły podstawowej (6 lat nauki).

Pozaszkolna oświata rolnicza stanowi więc odpowiedni system społeczno-zawodowego kształcenia rolników, kobiet i młodzieży wiejskiej, odpowiedzialna jest więc za całokształt poczynań oświatowych związanych z przygotowaniem ich do zawodu rolnika, a potem doksazywaniem i doskonaleniem zawodowym [Wawrzyniak 1988]. Z uwagi na fakt występowania zróżnicowanych form i odmiennych zasad dydaktycznych mamy do czynienia z całym bogactwem celów, treści i metod kształcenia [Turowski 1995]. Do tego dochodzi postulat kształcenia dynamicznego powiązanego z informacją rolniczą, który czyni z pozaszkolnej oświaty rolniczej ważny oręż przemian społeczno-kulturalnych środowiska wiejskiego i intelektualnego wsparcia integracji europejskiej.

2. Systemowe ujęcie pozaszkolnej oświaty rolniczej

System – według W. Kieżunia – jest to wyodrębniona część otaczającej nas rzeczywistości, która ma wewnętrzną strukturę i relacje między poszczególnymi jej częściami, wyodrębnionymi według określonego klucza. Główne cechy systemu organizacji są następujące: 1) funkcja (cel) działania, 2) określony całokształt

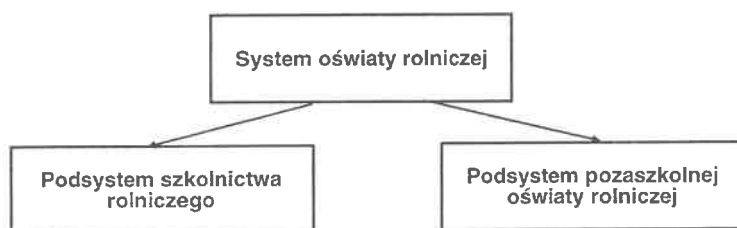
zasad organizacyjnych, 3) kolejność postępowania oraz 4) zbliżony zespół metod działania [Kiezuń 1997].

Tak więc przez pojęcie „system” rozumiemy wyodrębniony z otoczenia zbiór elementów, które mają wzajemne powiązania wewnętrzne i są rozważane z określonego punktu widzenia jako całość. Za system pozaszkolnej oświaty rolniczej możemy uznać zespół instrumentów, środków i działań, zapewniających kształcenie rolników w różnych formach kształcenia, przy możliwości korzystania z nowych metod i środków dydaktycznych i posługiwania się najlepszymi fachowcami mającymi równocześnie uprawnienia dydaktyczne.

Pozaszkolna oświata rolnicza jest częścią szerszego układu, a mianowicie systemu oświaty rolniczej, co obrazuje schemat 1.

Schemat 1

Ogólny system oświaty rolniczej

Relacje między obu podsystemami są trudne do precyzyjnego określenia. Dość dokładne są nasze dane na temat szkolnictwa rolniczego. Obejmuje ono około 350 szkół stopnia zasadniczego i technicznego, o ciągle poszerzających się profilach kształcenia, rozrzuconych dość równomiernie na terenie całego kraju, skupiających nie tylko młodzież wiejską, ale także miejską. W roku 1998/99 w szkołach rolniczych kształciło się ogółem 111,1 tys. uczniów, w tym 59,8 tys. dziewcząt (53,8%).

Nikt natomiast nie prowadzi zbiorowych statystyk dotyczących pozaszkolnej oświaty rolniczej. Dane te pozostają „słodką tajemnicą” określonych instytucji i organizacji rolniczych, ponieważ nie zawsze da się porównać dane o różnym charakterze i stopniu szczegółowości kształcenia, przekazywanych treściach, formach organizacyjnych i długości kształcenia.

Można zaś mówić o potrzebach kształcenia w formach pozaszkolnych, które wynikają po pierwsze z poziomu wykształcenia ludności rolniczej, jej wieku i płci, po drugie z tempa zmian w sposobach produkcji, zasadach podejmowania decyzji, sposobach kierowania gospodarstwem, a także z nowych wyzwań związanych z integracją z Unią Europejską.

Z punktu widzenia systemowego istnieją pewne różnice między szkolnictwem a pozaszkolną oświatą rolniczą (tab. 1).

Tabela 1

Najważniejsze różnice między szkolnictwem a pozaszkolną oświatą rolniczą

Szkolnictwo rolnicze		Pozaszkolna oświata rolnicza	
1.	Stale obiekty dydaktyczne	1.	Częsty brak stałych obiektów dydaktycznych
2.	Etatowa kadra dydaktyczna posiadająca formalne kwalifikacje pedagogiczne	2.	Etatowa i nieetatowa kadra dydaktyczna - również nie posiadająca formalnych kwalifikacji pedagogicznych
3.	Potwierdzeniem ukończenia szkoły jest świadectwo uznane przez centralne władze oświatowe.	3.	Potwierdzeniem ukończenia danej formy pozaszkolnej jest zaświadczenie wydawane przez jej organizatora.

3. Funkcje pozaszkolnej oświaty rolniczej

Każda instytucja czy organizacja ma do spełnienia określoną funkcję, przez którą rozumiemy właściwą czynność, skuteczne działanie, misję lub rolę społeczną, powierzaną z racji statutowej działalności. Tak więc funkcje pozaszkolnej oświaty rolniczej to czynności i działania, które charakteryzujemy poprzez rolę społeczną spełnianą przez daną firmę, zakład lub organizacje rolnicze. Rozwój organizacji cechuje wyłanianie się nowych funkcji oraz zanikanie wcześniejszych, które przestały mieć priorytetowe znaczenie.

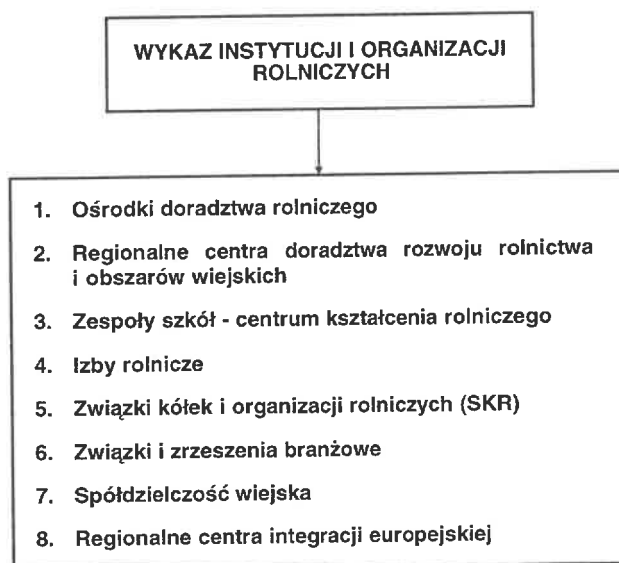
Wielość funkcji i brak ostrych kryteriów ich ustalania, powielanie funkcji pełnionych już przez inne organizacje, jest zapewne źródłem ich słabości. Stąd funkcje nie są wykonywane na jednakowym poziomie szczegółowości.

Zanim przedstawimy podstawowe funkcje pozaszkolnej oświaty rolniczej, kilka uwag na temat instytucji i organizacji rolniczych uczestniczących w tym procesie. Trudno jest w sposób jednoznaczny określić te dane pod względem liczbowym.

W przeszłości silne organizacje rolnicze (np. kółka rolnicze) straciły na znaczeniu, inne zaś (np. izby rolnicze) nie mogą znaleźć sobie pełnego obywatelstwa w dolnych ogniach. Spośród wielu związków i zrzeszeń branżowych, tylko niektóre spośród nich (np. związek plantatorów roślin okopowych związanych z cukrownictwem) akcentują swoje istnienie i toczą boje o jak najlepsze umowy kontraktacyjne. Na znaczeniu straciła spółdzielczość rolnicza, po części na skutek nadmiernie rozbudowanych struktur zarządczych, po części ze względu na ciągłe zmiany prawa spółdzielczości.

Nie wchodząc w niuanse dzisiejszej sytuacji instytucji i organizacji rolniczych ogólnie można powiedzieć, że integralną ich częścią jest podejmowanie szeroko rozumianych funkcji dydaktycznych mieszczących się w formule pozaszkolnej oświaty rolniczej (schemat 2).

Schemat 2

Instytucje i organizacje rolnicze uczestniczące w pozaszkolnej
oświacie rolniczej

Przedstawiony na schemacie 2 wykaz nie oznacza hierarchii ważności instytucji i organizacji rolniczych, ponieważ w niektórych regionach kraju na plan pierwszy wysuwają się np. ODR-y, w innych zaś izby rolnicze.

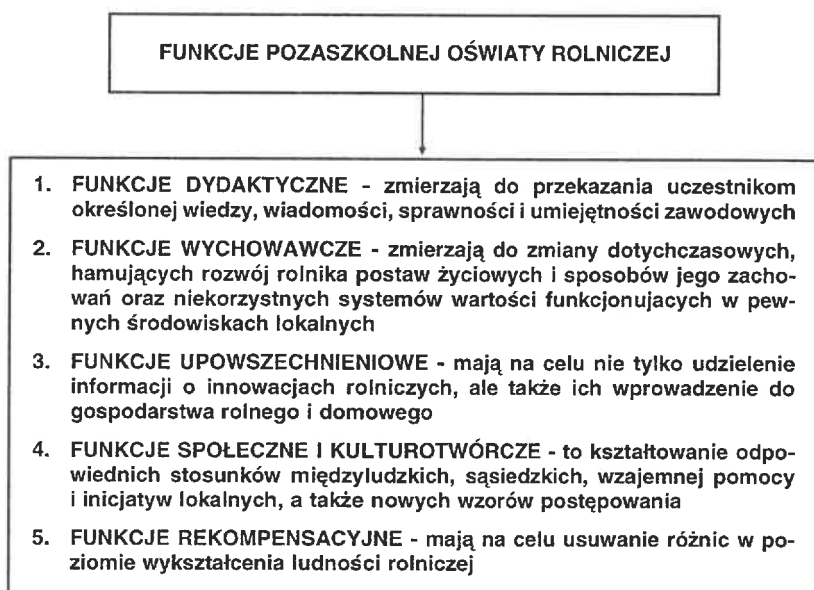
Główne funkcje dydaktyczne pozaszkolnej oświaty rolniczej sprowadzają się do: powszechnego udostępnienia rolnikom informacji z dziedziny gospodarki, polityki rolnej i kultury, zwłaszcza na temat wszelkich nowych prądów pojawiających się w rolnictwie (w celu podnoszenia ogólnego poziomu wiedzy i wzbudzania zainteresowania osiągnięciami nauki i techniki rolniczej) oraz kształtowania i doskonalenia pożądaných umiejętności.

Niezależnie od funkcji dydaktycznych niemniej ważną rolę spełniają funkcje wychowawcze. Wychowanie ludzi dorosłych to proces kształtowania u nich cech intelektu i charakteru, zdolności i inteligencji, które umożliwią im lepsze, społecznie bardziej wartościowe wykonywanie zadań zawodowych, społecznych i rodzinnych (schemat 3).

Jest to więc proces uczenia się przez dorosłych coraz lepszego pełnienia ról społeczno-zawodowych, dokonujący się w toku rozwiązywania przez nich różnorodnych, złożonych i trudnych zadań życiowych, zwłaszcza w perspektywie integracji z UE.

Schemat 3

Podstawowe funkcje pozaszkolnej oświaty rolniczej

4. Uczestnicy pozaszkolnej oświaty rolniczej

Na temat uczestników pozaszkolnej oświaty rolniczej mamy dużo wiadomości natury ogólnej, zaś mało, jeśli przejdziemy do konkretnych, chcąc np. poznać motyw podejmowania kształcenia, jego formy cieszące się największym zainteresowaniem, charakterystykę rolników biorących udział w zajęciach, wpływ działań edukacyjnych na środowisko lokalne. Wszelkie badania tej problematyki mają zawsze charakter cząstkowy nie upoważniający do syntezy zjawiska. Jeśli do tego dodamy, że treści kształcenia są odbiciem potrzeb instytucji czy organizacji rolniczych, a nie oczekiwań środowiska wiejskiego, otrzymamy obraz charakteryzujący dany problem.

W Polsce na obszarach wiejskich mieszka 38% ludności kraju, z czego około 70% związanych jest z rolnictwem. Według powszechnego spisu rolnego (1996) zaledwie 2% ludności z gospodarstw rolnych posiadało wyższe wykształcenie, 17,8% policealne i średnie, 28,4% zasadnicze i aż 51,8% podstawowe i niepełne podstawowe (tab. 2).

Jeszcze ciekawszych informacji dostarcza nam analiza poziomu wykształcenia ludności rolniczej w zależności od wieku. Hipotetycznie można by zakładać, że ludzie młodzi, w wieku do 24 lat, będą osobami bardziej wykształconymi.

Okazuje się, że ich charakterystyka wyrażona w procentach plasuje ich na niższym poziomie, niż następna grupa wiekowa w przedziale 25-39 lat (tab. 3).

Tabela 2

Wykształcenie ludności rolniczej

Wyszczególnienie		Liczba w tys.	Procent
Wyższe	ogółem	125,9	2,01
	mężczyźni	59,1	1,87
	kobiety	66,8	2,15
Policealne	ogółem	80,3	1,28
	mężczyźni	16,5	0,52
	kobiety	63,8	2,06
Średnie	ogółem	1034,6	16,52
	mężczyźni	444,4	14,06
	kobiety	590,2	19,01
Zasadnicze zawodowe	ogółem	1778,5	28,39
	mężczyźni	1122,6	36,53
	kobiety	655,9	21,13
Podstawowe	ogółem	3245,1	51,80
	mężczyźni	1516,9	49,01
	kobiety	1728,2	55,66
Razem	ogółem	6264,4	100,00
	mężczyźni	3159,3	50,43
	kobiety	3105,1	49,57

Źródło: Dane Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 r.

Tabela 3

Wykształcenie ludności rolniczej według grup wieku (w %)

Wykształcenie	Grupy wieku (lat)				
	20 - 24	25 - 39	40 - 49	50 - 59	60 i pow.
Wyższe	0,3	3,3	3,1	2,4	1,0
Średnie i policealne	17,7	26,6	17,1	8,8	4,4
Zasadnicze	33,7	48,5	33,0	14,5	5,5
Podstawowe ukończone	42,1	20,6	44,9	67,7	60,1
Podstawowe nieukończone	6,2	1,0	1,9	6,6	29,0

Źródło: Dane Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 r.

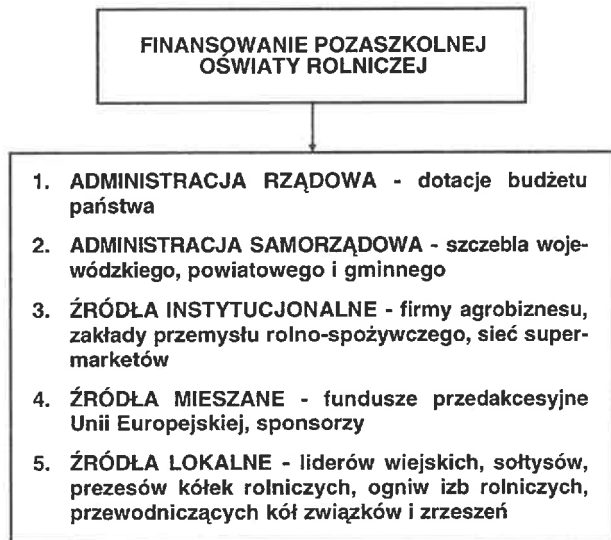
Podmiotem kształcenia są rolnicy i ich rodziny wywodzący się z około 2 mln gospodarstw indywidualnych. W sumie dotyczy to 6 mln osób w wieku produkcyj-

nym, które pozostają na niskim stopniu formalnego wykształcenia i na ogół charakteryzują się tradycyjnym podejściem do sprawy gospodarowania w rolnictwie.

Analizując źródła finansowania pozaszkolnej oświaty rolniczej, stwierdza się, że istnieje wiele możliwości pokrycia kosztów kształcenia.

Schemat 4

Źródła finansowania pozaszkolnej oświaty rolniczej

Walorem pozaszkolnej oświaty rolniczej jest to, że można stosować tu różne formy pozwalające na elastyczne dostosowanie się do zaistniałej sytuacji społeczno-gospodarczej. W ciągu mijającego okresu jedno z nich pojawiały się, drugie zaś zanikały. Przykładem mogą być młodzieżowe zespoły przysposobienia rolniczego, funkcjonujące już w okresie międzywojennym, które potem próbowano zamienić na zespoły młodych rolników i podporządkować WOPR, by w końcu podjąć pracę z młodzieżą w ramach klubów 4-H. Jeszcze większe zmiany zanotowano w odniesieniu do rolników – producentów rolnych. W ramach działań oświatowych każda instytucja czy organizacja rolnicza stosowała właściwe sobie formy zaś cały proces dydaktyczny nie był weryfikowany przez jakiegokolwiek organ oświatowy o charakterze nadzorczym.

Ogólnie rzecz biorąc pozaszkolna oświata rolnicza sięga do różnych form kształcenia, doksztalcania i doskonalenia zawodowego (np. studia policealne i podyplomowe, uniwersytety ludowe, kursy kwalifikacyjne na tytuły rolnika, kluby 4-H, celowe grupy edukacyjne), a do realizacji zadań stosuje takie metody, jak: prelekcje, odczyty, pogadanki, demonstracje, pokazy, lustracje, wizytacje, odwiedziny sąsiedzkie, wycieczki specjalistyczne, ulotki, afisze, foldery, broszury itd.

5. Kierunki rozwoju pozaszkolnej oświaty rolniczej

Wektory rozwoju oświaty pozaszkolnej wyznaczają istniejące zasoby potencjału ludzkiego na wsi, potrzeby pobudzania aktywności i przedsiębiorczości, zdobywania nowych umiejętności i sprawności zawodowych, a zwłaszcza potrzeba uwolnienia gospodarstw rolnych od nadmiaru siły roboczej i nowego spojrzenia na kształtowanie obszarów wiejskich.

Wyliczenie wszystkich potrzeb oświatowych przekracza intencje tego opracowania. Zwrócić można jedynie uwagę na nowe tendencje w tym zakresie. Dotychczasowe dążenie, aby produkować coraz więcej, nie bacząc na jakość i wyzwania konkurencji, należy już do przeszłości. Rozwój rolnictwa musi dostosować się do reguł panujących u naszych partnerów z Unii Europejskiej, przy przestrzeganiu reżimu norm finansowych, weterynaryjnych, standaryzacji, licencjonowania, kwotowania lub kontraktacji. Inaczej mówiąc, jest co przekazywać rolnikom objętym różnymi formami dydaktycznymi, intencją zaś powinno być kształcenie kompetentne, oparte na najlepszej wiedzy fachowej i rzeczywiście przybliżające ich do Unii Europejskiej.

Uwagi końcowe

Pozaszkolna oświata rolnicza powinna spełniać o wiele ważniejszą funkcję w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych rolników, niż dotychczas. Rolnik, oprócz kilku innych (np.: społecznej, politycznej, religijnej), może realizować się na drodze podnoszenia własnych kwalifikacji zawodowych.

Obecnie staje się coraz bardziej zrozumiała teza, że siła rolnictwa nie tkwi w ilości zasobów pracy, ale w zasobach wiedzy i umiejętnościach oraz motywacji i aspiracji. Wzrasta po prostu wpływ kapitału ludzkiego jako iloczyn wieku i płci producentów rolnych, poziomu wykształcenia, stażu pracy i doświadczenia oraz stopnia otwartości na innowacje rolnicze.

BIBLIOGRAFIA

- Kiezuń W. (1997): Sprawne zarządzanie organizacją. SGH, Warszawa.
- Maziarz Cz. (1984): Andragogika rolnicza. Warszawa.
- Maziarz Cz. (1969): Pozaszkolna oświata rolnicza. Warszawa.
- Turowski J. (1995): Socjologia wsi i rolnictwa. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Wawrzyniak B. (red.) (1988): Pozaszkolna oświata rolnicza – teraźniejszość a przyszłość. WTN, Włocławek.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK

POZASZKOLNA OŚWIATA ROLNICZA – PRÓBA SYSTEMATYZACJI

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest próba systemowego spojrzenia na pozaszkolną oświatę rolniczą, którą traktuje się jako część całego systemu oświaty. Pozaszkolna oświata rolnicza ma rekompensować braki kształcenia stacjonarnego, a jednocześnie upowszechniać postęp rolniczy.

W artykule zwrócono uwagę na funkcje pozaszkolnej oświaty rolniczej, uczestników tej formy kształcenia oraz kierunki dalszego rozwoju.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK

OUTSIDE AGRICULTURE EDUCATION – SYSTEMATISATION ATTEMPT

SUMMARY

The aim of the article was to present the reader with the outside education phenomenon. The term denotes obtaining knowledge of agriculture from sources other than proper education centres, such as schools, for instance. Of course, outside education belongs to the whole education system. Its purpose is to compensate for shortage of proper knowledge of agriculture and, at the same time, promotion of agriculture development.

In the article, particular attention has been drawn to: functions of outside education, learners and tendencies of further development.

TADEUSZ OLSZEWSKI
ZDZISŁAW WÓJCICKI

*Instytut Budownictwa, Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa
w Warszawie*

ROLA I ZADANIA NAUKI W MODERNIZACJI WSI I OBSZARÓW WIEJSKICH NA PRZYKŁADZIE INŻYNIERII ROLNICZEJ

1. Wprowadzenie

Ponad 50 lat temu dokonano w Polsce reorganizacji jednostek naukowych dzieląc je na placówki:

- Polskiej Akademii Nauk
- szkolnictwa wyższego
- resortów i branż gospodarczych.

Z kadry naukowej i bazy materialnej zgromadzonej w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, w wyższych uczelniach rolniczych i w ośrodkach doświadczalnych wyłoniono w ówczesnym okresie kilka resortowych instytutów i kilka centralnych laboratoriów podległych Ministrowi Rolnictwa. Wśród nich był IER, IUNG, IHAR, IMER i inne obchodzące obecnie jubileusze 50-lecia swojej działalności. Rozwój jednostek badawczo-rozwojowych (JBR) resortu rolnictwa doprowadził do tego, że w latach 70. i 80. ubiegłego wieku instytuty resortowe były wiodącymi placówkami koordynującymi w Polsce większość rolniczych badań naukowych i rozwojowych w gospodarce żywnościowej.

Zmiany ustrojowe i wprowadzanie gospodarki rynkowej spowodowały, że od początku lat 90-tych ubiegłego wieku rola i znaczenie JBR obniża się. Zmniejsza i starzeje się ich kadra naukowa, a przydzielane środki budżetowe nie wystarczają na niezbędną restrukturyzację, a tym bardziej na modernizację i wprowadzenie nowoczesnej aparatury i całej bazy badawczej. Powstanie i działalność Komitetu Badań Naukowych spowodowało zlikwidowanie niezbędnej współpracy i koordynacji badań interdyscyplinarnych i rozwinięcie się niezdrowej konkurencji o dostęp do ciągle zmniejszanych dotacji budżetowych. Najbar-

dziej tracą tu instytuty rolnicze, bo niestety kolejni ministrowie rolnictwa i ich przedstawiciele nie potrafią zaprezentować roli i zadań swojego zaplecza naukowego i zdobyć niezbędne środki finansowe. W walce o pieniądze dla swoich jednostek niektórzy prominentni przedstawiciele PAN i szkół wyższych nieoficjalnie lekceważąco wypowiadają się o działalności rolniczych JBR, sugerując nawet wnioskowanie o ich likwidację.

Można zaryzykować postawienie hipotezy, że resortowi rolnictwa obojętna jest dalsza działalność rolniczych JBR, ODR i pozostałych służb rolniczego zaplecza naukowo-technicznego, pomimo istotnej roli jaką służby te muszą odgrywać w trakcie integrowania naszego rolnictwa z UE. Przykładem było i jest wyłączanie ich od współdziałania w tworzeniu systemu informacyjnego ewidencji produkcji roślinnej i zwierzęcej IACS i realizacji innych programów w sytuacji, gdy dla przygotowania do właściwej realizacji WPR resort rolnictwa mógł i powinien postawić do dyspozycji ARiMR kilkunastotysięczną kadrę wysoko-kwalifikowanych pracowników instytutów, ODR i innych służb terenowych. Resort nie zobowiązał swoich naukowców do opracowania przyszłościowego modelu rolnictwa i techniki rolniczej, co utrudnia nasze uzgodnienia z Unią Europejską w zakresie ochrony ziemi, kwot produkcyjnych, dopłat bezpośrednich i innych [Wójcicki 2001]. Innym przykładem jest hamowanie procesów restrukturyzacji i tworzenia Państwowego Instytutu Badawczego, chociaż odpowiednia znowelizowana Ustawa o JBR weszła w życie już w październiku 2000 r.

Celem niniejszej publikacji jest przedstawienie niektórych uogólnień, stwierdzeń i wniosków wynikających ze szczegółowej analizy przeprowadzonej w IBMER w zakresie potrzeby (zadań) i możliwości tworzenia **Państwowego Instytutu Badawczego Inżynierii Rolniczej**.

2. Rola rolniczych jednostek badawczo-rozwojowych i uzyskiwane środki na ich funkcjonowanie

Rozwój każdej dziedziny gospodarki narodowej, a więc i rolnictwa, nierozdzielnie wiąże się z rozwojem określonej dyscypliny naukowej, techniki i technologii. Wyznaczają one bowiem aktualny i przyszły poziom rozwoju cywilizacyjnego kraju, a w tym mieszkańców obszarów wiejskich. Krajowa nauka i technika powinny zatem wskazywać kierunek prawidłowego i racjonalnego (efektywnego) rozwoju techniczno-technologicznego rolnictwa i technicznej infrastruktury wsi, a także czynniki gwarantujące ochronę środowiska oraz bezpieczeństwo właścicieli środków technicznych, stanowiących wyposażenie gospodarstw rolnych.

Do realizacji tych zadań, jak wyżej wspomniano, powołane zostały resortowe instytuty naukowo-badawcze określane jako jednostki badawczo-rozwojowe (JBR-y) podlegające bezpośrednio Ministrowi Rolnictwa. Rola i zadania bowiem

JBR, a szczególnie resortu rolnictwa (ze względu na zacofanie techniczno-technologiczne w produkcji rolniczej i infrastrukturze obszarów wiejskich, szacowane na około 20-30 lat oraz aktualnie niski poziom edukacyjny większości polskich rolników) będą wzrastały, ponieważ:

- dalszy rozwój polskiego rolnictwa musi być oparty na wiedzy, innowacjach i nowych technologiach opracowywanych (adaptowanych) przez instytuty, wdrażanych i upowszechnianych przez ośrodki doradztwa rolniczego;
- perspektywa wejścia naszego kraju do Unii Europejskiej stwarza potrzebę poprawy konkurencyjności także naszych rozwiązań technologicznych, a przede wszystkim konkurencyjności produktów rolniczych;
- niezbędna jest konfrontacja naszych osiągnięć naukowych na arenie międzynarodowej (dotyczy to oczywiście wszystkich dziedzin nauki).

Jedną z wielu JBR działających w obszarze rolnictwa jest Instytut Budownictwa, Mechanizacji i Elektryfikacji Rolnictwa (IBMER) – nazwa Instytutu ze względu na nowy rozszerzony zakres działań powinna ulec zmianie.

Dotychczasowa działalność i osiągnięcia IBMER w obszarze badań stosowanych [Olszewski T., Olszewska A. 2002] stanowią podstawowy potencjał dla opracowań innowacyjnych i prowadzenia prac badawczych o charakterze publicznym, czyli zadań państwowych (przewaga).

Podobne instytuty (o takim samym lub zbliżonym zakresie działalności) funkcjonują we wszystkich krajach europejskich (w tym w krajach UE oraz w krajach Europy Środkowej i Wschodniej). W odróżnieniu od stabilnego funkcjonowania tych jednostek za granicą, należy sądzić, że o ile nie nastąpią w ciągu najbliższych 1-2 lat istotne zmiany w zakresie restrukturyzacji i finansowania JBR, perspektywa rozwoju i działalność tych jednostek (w tym IBMER) będzie zagrożona ze względu na:

- systematyczne w ostatnim 10-leciu malejące finansowanie badań naukowych ze środków budżetu państwa (z 0,8 PKB na początku lat 1990-tych do około 0,4% w 2001 r. i około 0,35% PKB w 2002 r.) [Kleiber M. 2002], lokujące pod tym względem **Polskę na końcu listy państw europejskich** i mające negatywny wpływ na poziom badań. Jest to finansowanie co najmniej 3-krotnie niższe niż w innych krajach OECD, a w odniesieniu do jednego mieszkańca nakłady na badania np. w Finlandii są 20-krotnie wyższe niż w Polsce [Biuletyn 2001];
- brak rozwiązań prawnych i organizacyjnych stymulujących przemysł i inne sektory gospodarki do inwestowania w działalność badawczo-rozwojową;
- niewystarczającą innowacyjność w rolnictwie wynikającą z niedostatecznego wykorzystywania najnowszszych badań naukowych.

Instytuty ze swoich skromnych środków statutowych są w stanie drukować własne prace w formie instrukcji wdrożeniowych, poradników lub ulotek porad-

czych jedynie w niewielkim nakładzie – zaledwie kilkaset sztuk, a tymczasem istnieje potrzeba wydawania tych prac w nakładach kilkudziesięciu tysięcy sztuk. Starania o sponsorów wydawniczych odnoszą jedynie niewielkie skutki.

Nie dopracowaliśmy się również w polskim rolnictwie państwowego (efektywnego) systemu doradczego, który stanowiłby **transmisję wiedzy od nauki do praktyki**, uwzględniającego rozproszonego odbiorcę wyników badań, a więc rolnika [Olszewski T., Olszewska A. 2002].

Należy jednocześnie nadmienić, że JBR-y w wyniku podejmowanych aktywnych działań w ostatnim 10-leciu dostosowały się w dużym stopniu do warunków gospodarki rynkowej. W stosunku do innych pionów nauki pozyskują w różny sposób środki na badania od podmiotów gospodarczych. Udział bowiem środków budżetowych w tych jednostkach w ich przychodach w skali kraju wynoszą tylko 25-30%, podczas gdy badania prowadzone w szkolnictwie wyższym lub PAN pokrywane są prawie w całości ze środków budżetowych [Śmieszek 2001]. Jednocześnie na uwagę zasługuje fakt, że 85% wdrożonych prac naukowych w skali kraju jest wynikiem działalności JBR, a tylko pozostała część prac wdrożeniowych jest efektem pozostałych pionów nauki [Biuletyn 1999].

Pozyskiwanie środków finansowych na badania naukowe powinno w przyszłości pochodzić głównie z firm i konsorcjów przemysłowych zainteresowanych badaniami. W przypadku rolników, którzy są odbiorcami wyników badań uzyskanych przez instytuty rolnicze jest to praktycznie niemożliwe (odbiorca rozproszony). W przypadku zaś producentów sprzętu dla rolnictwa – jest to możliwe, ale od kilku lat istniejąca sytuacja kryzysowa w branży maszyn rolniczych (spadek sprzedaży) jest przyczyną m. in. braku zamówień badawczych w JBR-ach. Obwinianie niekiedy naukowców o nieudolność „wtłaczania” swoich wyników producentom środków technicznych jest nieuzasadnione, ponieważ kolejne Rządy nie zadbały o to, aby poprzez odpowiednie uregulowania prawne stworzone zostały zachęty dla przemysłu w zakresie finansowania działalności badawczo-rozwojowej np. poprzez utworzenie odpowiednich funduszy na ten cel zgromadzonych np. ze zmniejszonego (o ułamek procenta) opodatkowania od sprzedaży swoich wyrobów – podobnie jak był tworzony w poprzednim systemie gospodarczym Fundusz Postępu Naukowo-Technicznego i Wdrożeń. Firmy zaś z krajów zachodnich wchodzące na nasz rynek najczęściej rezygnują z wyników badań polskich placówek naukowych. Korzystają one z własnego zaplecza badawczego.

3. Rola jednostek badawczo-rozwojowych w rolniczym systemie działalności B-R-W-D

Instytuty rolnicze (JBR) powinny mieć wiodącą rolę w rolniczym systemie działalności badawczej (B), rozwojowej (R), wdrożeniowej (W) i doradczej (D). Powinny one (rys. 1) gromadzić i wykorzystywać wyniki badań podstawowych

(poznawczych) prowadzonych w placówkach PAN, Szkół Wyższych i innych JBR i starać się prowadzić badania technologiczne, eksploatacyjne i inne wpływające na rozwój postępu naukowo-technicznego w praktyce gospodarstw i przedsiębiorstw obsługi rolnictwa. Sprawdzone tematy rozwojowe przydatne w praktyce rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego powinny być pilotażowo-wdrażane w rozwojowych przedsiębiorstwach rolniczych przy współudziale Ośrodków Doradztwa Rolniczego. Powtarzalne dalsze wdrożenia oraz działalność doradcza i szkoleniowa nie powinny już należeć do instytutów.

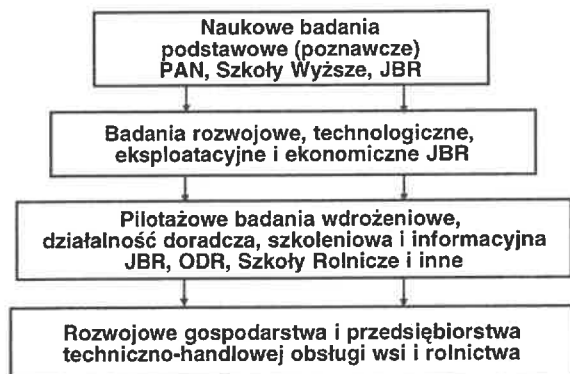
Tak więc proponowany Państwowy Instytut Badawczy Inżynierii Rolniczej będzie prowadził:

- współpracę i działalność koordynacyjną z placówkami prowadzącymi działalność naukową w kraju i zagranicą;
- wspólnie z innymi JBR będzie opracowywał nowe technologie produkcji rolniczej przy zastosowaniu najnowszej techniki;
- wspólnie z ODR będzie opracowywał nowe sposoby eksploatacji zestawów maszyn i nowe formy usług rolniczych;
- wspólnie z innymi JBR będzie opracowywał i prowadził pilotażowe badania wdrożeniowe dotyczące modernizacji i rozwoju technicznej infrastruktury wsi i rolnictwa;
- wspólnie z ODR i rozwojowymi gospodarstwami (przedsiębiorstwami) rolniczymi będzie prowadził pilotażowe wdrożenia nowych technik, technologii i innowacji techniczno-eksploatacyjnych.

Z opisu i ze schematu (rys. 1) wynika, że PIB IR nie powinien zajmować się powtarzalnymi wdrożeniami w coraz większej liczbie modernizujących się gospodarstw współpracujących z ODR. Poza powyższymi PIB Inżynierii Rolniczej będzie realizował stałe statutowe zadania naukowo-techniczne.

Rysunek 1

Schemat działania rolniczego systemu działalności badawczej, rozwojowej, doradczej i wdrożeniowej

4. Statutowe zadania PIB Inżynierii Rolniczej

Podstawowe zadania badawczo-rozwojowe ww. Instytutu to współpraca programowa i metodyczna z krajowymi i zagranicznymi instytucjami i placówkami naukowymi i wspólne prowadzenie koordynowanej działalności związanej z opracowywaniem, praktycznym sprawdzaniem i pilotażowym wdrażaniem:

- nowych zmechanizowanych (zautomatyzowanych) technologii produkcji roślinnej, produkcji zwierzęcej, przetwórstwa rolno-spożywczego i nieżywnościowego wykorzystywania plodów rolnych i leśnych;
- metod doboru zestawów maszyn i linii technologicznych dla określonych gospodarstw i przedsiębiorstw rolniczych, nowych sposobów użytkowania, utrzymywania i ochrony maszyn oraz nowych form usług produkcyjnych, a także innych innowacji techniczno-eksploatacyjnych i organizacyjno-ekonomicznych na wsi i w rolnictwie;
- projektów techniczno-budowlanych w gospodarstwach rolniczych i ich infrastrukturze oraz na obszarach wiejskich głównie w zakresie takich elementów infrastruktury wsi i rolnictwa jak:
 - budynki i budowle produkcyjne i bytowe,
 - melioracje, drogi, zalesienia i kształtowanie krajobrazu,
 - zaopatrywanie w wodę i gospodarka ściekowa,
 - zasilanie energetyczne i wykorzystywanie odnawialnych zasobów energii (OZE),
 - sanitacja wsi, ochrona środowiska obszarów wiejskich (utyliczacja i kompostowanie odpadów), komunikacja, informatyzacja i wielofunkcyjny rozwój gmin rolniczych.

Do stałych statutowych zadań naukowo-technicznych Instytutu będzie należało ciągle prowadzona, wieloletnia działalność dotycząca:

- prognozowania i programowania przemian w rolnictwie i technice rolniczej ze szczególnym uwzględnieniem badań rynku maszyn rolniczych, rynku energii i usług rolniczych oraz średniookresowych programów i długookresowych (na 20-25 lat) zapotrzebowania rolnictwa i wsi na maszyny, paliwa, energię, OZE i inne;
- modelowania przemian w rozwojowych gospodarstwach rolniczych i przedsiębiorstwach ich obsługi, ze szczególnym uwzględnieniem zapotrzebowania na nowe technologie, nową technikę i maszyny oraz nowe formy ich użytkowania umożliwiające obniżanie jednostkowych nakładów materiałowo-energetycznych, a więc energochłonności i bezpośrednich kosztów produkcji;
- określania potrzeb paliwowo-energetycznych wsi i rolnictwa, badania możliwości ich obniżania i substytucji (zastępowania) mniej szkodliwymi ekologicznie, ze szczególnym uwzględnieniem wprowadzania biopaliw

ciekłych, biogazów, biomasy, odzysku ciepła i geotermii oraz energii słonecznej, wiatrowej, wodnej, tleno-wodorowej i atomowej;

- studiów wprowadzania w UE nowych konstrukcji ciągników, kombajnów i innych maszyn oraz nowych rozwiązań technicznych dla rolnictwa i infrastruktury wsi, próby adaptowania niektórych rozwiązań konstrukcyjnych do polskich warunków i opracowywania zaleceń techniczno-ekonomicznych dla polskich producentów i użytkowników Systemu Maszyn Rolniczych (aktualizowany katalog);
- działalności certyfikacyjnej i homologacyjnej, nadawanie świadectw jakości, znaków wyróżniających dotyczących zarówno poszczególnych typów ciągników i maszyn rolniczych, jak i budynków, budowli i instalacji technicznych w rolnictwie i infrastrukturze wiejskiej;
- działalności wynalazczej, racjonalizatorskiej, innowacyjnej i innej związanej z uzyskiwaniem świadectw patentowych przez wynalazców z rolniczych JBR i innych instytucji rolniczych i wiejskich;
- prowadzenie specjalistycznej biblioteki i dokumentacji naukowo-technicznej oraz prowadzenia działalności modernizacyjnej i prawnej, a także wprowadzanie i rozszerzenie Internetowego Systemu Informatycznego Techniki Rolniczej (SITR) posiadającego coraz więcej baz danych i strukturalnie powiązanego z systemem Centralnej Biblioteki Rolniczej i innymi systemami informatycznymi MRiRW, JBR, ODR i innymi;
- prowadzenia działalności promocyjnej programów badawczych i projektów inwestycyjnych, gromadzenie dokumentacji technicznej, prowadzenie doradztwa i szkolenia wdrożeniowego, upowszechnianie wyników badań, publikowanie artykułów, monografii i podręczników autorów własnych i związanych z Inżynierią Rolniczą. W tym zakresie Instytut nadal powinien współpracować z KTR-PAN i z PTIR wydając przynajmniej 3 stałe periodyki naukowe i szereg zbiorów materiałów z sympozjów, konferencji i kongresów naukowych;
- przeprowadzania w Radzie Naukowej Instytutu przewodów doktorskich na stopień doktora nauk rolniczych w dyscyplinie inżynierii rolniczej, przewodów habilitacyjnych na stopień naukowy doktora habilitowanego nauk rolniczych w dyscyplinie inżynierii rolniczej i przewodów na tytuł naukowy profesora w dziedzinie rolnictwa i w dyscyplinie inżynierii rolniczej.

PIB Inżynierii Rolniczej wykonywałby także zadania wynikające z obowiązków nakładanych na Państwo przez określone przepisy prawne, zadania związane z bieżącymi i perspektywnymi potrzebami resortu rolnictwa i zrównoważonego rozwoju wsi zgodnie z polityką Unii Europejskiej.

5. Organizacja PIB Inżynierii Rolniczej

Podstawą organizowania i powstawania nowego PIB IR może i powinna być kadra i baza materialna aktualnie reorganizowanego i modernizowanego IBMER. Do tej kadry i bazy trzeba by w formie przeniesienia lub w postaci luźniejszego sfederowania dołączyć wybrane pracownice lub zakłady Przemysłowego Instytutu Maszyn Rolniczych, Instytutu Maszyn Spożywczych, IMUZ, JUNG, Centralnych Laboratoriów i specjalistów z terenowych zakładów doświadczalnych oraz ODR i innych.

Łączne zatrudnienie w nowym Instytucie nie powinno przekraczać 100-120 pełnych etatów starszych asystentów, adiunktów, głównych specjalistów, docentów i profesorów oraz 50-60 technicznego personelu pomocniczego i młodych stażystów. Pracownicy etatowi zgrupowani będą w 3 oddziałach Instytutu w Warszawie, Kłodzku i Poznaniu oraz w 2 filiach tych oddziałów w Gdańsku i Krynicy-Tyliczu.

Instytut będzie się dzielił na 10 zakładów naukowo-technicznych o poniższych, ustalonych na roboczo, nazwach:

- Zakład Eksploatacji, Ekonomiki i Organizacji Gospodarstw i Przedsiębiorstw Obsługi Wsi i Rolnictwa
- Zakład Energetyzacji Wsi i Rolnictwa oraz Wykorzystywania Odnawialnych Zasobów Energii
- Zakład Techniki i Technologii Produkcji Roślinnej Przyjaznej Środowisku Obszarów Wiejskich
- Zakład Techniki i Technologii Produkcji Zwierzęcej Przyjaznej Zwierzętom i Środowisku
- Zakład Technologii i Techniki Przechowalnictwa i Przetwórstwa Płodów Rolnych
- Zakład Konstrukcji i Zaopatrywania Rolnictwa w Nowoczesne Środki Techniczne do Produkcji Rolniczej i Ochrony Środowiska Wiejskiego
- Zakład Budownictwa Rolniczego i Technicznej Infrastruktury Wsi i Rolnictwa
- Zakład Inżynierii Materiałowej i Technologii Napraw Środków Technicznych w Rolnictwie i Infrastrukturze Wsi
- Zakład Certyfikacji, Normalizacji oraz Oceny Jakości i Niezawodności Maszyn
- Zakład Promocji i Wydawnictw oraz Systemów Informatycznych Techniki Rolniczej

Średnio w Zakładzie będzie zatrudnionych pełnoetatowo około 12 pracowników. W przypadku podjęcia realizacji większego grantu czy innego zlecenia Zakład będzie okresowo lub na umowę o dzieło zatrudniał specjalistów z innych

JBR, z wyższych uczelni oraz korzystał z usług rencistów i emerytów, doktorantów, magistrantów i studentów. Dotychczasowe nasze doświadczenie wskazuje, że pozyskanie chętnych do realizacji badań nie stwarza problemu jeśli Zakład dysponuje środkami na działalność kooperacyjną lub na usługi obce.

Można wstępnie przewidywać, że roczne koszty działalności PIB IR nie będą przekraczać 15 mln. złotych, z czego około 60% powinno być pozyskane z budżetu MRiRW i ze środków pomocowych UE, 25% stanowić będą dotacje KBN, a 15% wygospodarowane dochody własne.

6. Podsumowanie i wnioski

Powyższa analiza wskazuje na celowość przyspieszenia restrukturyzacji i modernizacji bazy IBMER i na tej podstawie utworzenie państwowej jednostki badawczo-rozwojowej o szerokiej działalności zagadnień obejmujących problematykę inżynierii rolniczej i infrastruktury wsi. W Polsce potrzebny jest taki instytut pełniący rolę centralnego ośrodka naukowego w zakresie przygotowania i opracowywania wariantowych strategii rozwoju i kierunków przekształceń technizacji (modernizacji) rolnictwa i infrastruktury technicznej obszarów wiejskich oraz syntetyzującego wyniki badań i eksperymentalnych aplikacji (wdrożeń) dotyczących przyszłościowego modelu nowoczesnego rolnictwa i całej gospodarki żywnościowej [Wójcicki 2001].

W wyniku opracowywania wielokryterialnych analiz i syntetycznych ekspertyz technologicznych oraz ocen ekonomicznych programowanych i innowacyjnych działań produkcyjnych, inwestycyjnych i eksploatacyjnych, Instytut prowadziłby niezbędną obsługę techniczno-ekonomiczną i naukową dla centralnych organów administracji państwowej oraz władz samorządowych i organizacji społecznych. Instytut powinien przygotowywać strategię techniczno-ekonomiczną modernizacji wsi i rolnictwa ze szczególnym uwzględnieniem: przemian technologicznych w rozwojowych gospodarstwach rolniczych, rozwoju przedsiębiorstw obsługi rolnictwa, racjonalizacji usług produkcyjnych i bytowych, zmian w strukturze nakładów materiałowo-energetycznych, rozwoju odnawialnych źródeł energii, kształtowania stosunków wodnych, dróg rolniczych, telekomunikacji i informatyki, zasilania energetycznego i sanitacji wsi oraz innych przemian infrastrukturalnych w dziedzinie szeroko pojętych problemów inżynierii rolniczej. Powinny to być zadania wynikające z naszego pełnego integrowania się z UE w perspektywie 2004-2010 r. i dalszego wyrównywania zróżnicowanych poziomów wsi i rolnictwa w skali mikroregionów kraju i państw europejskich [Olszewski T., Olszewska A. 2002].

Ze względu na wymieniony wyżej zakres działań, dotychczasowe oceny pracy IBMER oraz zapotrzebowanie gospodarcze i społeczne na wyniki prac badawczych występujące w większości przypadków u rozproszonego odbiorcy,

uważamy za bardzo celowe powołanie na bazie IBMER nowego Państwowego Instytutu Badawczego podlegającego Ministrowi Rolnictwa. Jednocześnie, ze względu na celowość rozszerzenia obszaru badań i lepszego dostosowania istniejących struktur badawczo-rozwojowych do zmian zachodzących w otoczeniu gospodarczo-administracyjnym, proponujemy powołanie nowej JBR pod nazwą: **Państwowy Instytut Badawczy Inżynierii Rolniczej**, jako jednej z podstawowych placówek naukowych pomiędzy kilkoma państwowymi instytutami badawczymi (PIB) nadzorowanymi bezpośrednio przez Kierownictwo Resortu Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

BIBLIOGRAFIA:

1. Biul. Inf. Rady Gł. JBR nr 5 i 6, 08/1999, s. 10.
2. Kleiber M. (2002): Wywiad pt.: „Niech uczeni się uczą”. Polityka, nr 11 z 16.03.2002, s. 74.
3. Memorandum Rady Gł. JBR w sprawie stanu i rozwoju badań naukowych w Polsce. Biul. Inf. Rady Gł. JBR nr 6 i 7, 11/2001 r., s. 1-2.
4. Olszewski T., Olszewska A. (2002): Syntetyczne sprawozdanie z działalności IBMER w 2001. IBMER Warszawa, s. 127.
5. Śmieszek Z. (2001): Jednostki Badawczo-Rozwojowe to nie administracja. Biul. Inf. Rady Gł. JBR, nr 6 i 7, 11/2001, s. 26.
6. Wójcicki Z. (2001): Metody badania i ocena przemian w rozwojowych gospodarstwach rodzinnych. Wyd.: IBMER Warszawa.

TADEUSZ OLSZEWSKI, ZDZISŁAW WÓJCICKI

ROLA I ZADANIA NAUKI W MODERNIZACJI WSI I OBSZARÓW WIEJSKICH NA PRZYKŁADZIE INŻYNIERII ROLNICZEJ

STRESZCZENIE

W artykule poruszono ważną problematykę funkcjonowania nauki oraz transmisji wyników badań do praktyki rolniczej. Brak uregulowań powyższych problemów ma negatywne następstwa dla nauki, doradztwa i praktyki rolniczej. Celowe jest zatem szybkie utworzenie nowej, państwowej jednostki badawczo-rozwojowej pod nazwą Państwowy Instytut Badawczy Inżynierii Rolniczej, o szerokiej działalności obejmującej problematykę inżynierii rolniczej i infrastruktury wsi. W artykule nakreślono statutowe cele i zadania naukowo-techniczne PIB Inżynierii Rolniczej, a także jego zręby organizacyjne. PIB wykonywałby także zadania wynikające z obowiązków nakładanych przez Państwo, przez określone przepisy prawne, zadania związane z bieżącymi i perspektywicznymi potrzebami resortu rolnictwa i zrównoważonego rozwoju wsi zgodnie z polityką UE.

TADEUSZ OLSZEWSKI, ZDZISŁAW WÓJCICKI

**THE ROLE AND TASKS OF SCIENCE IN THE RURAL AREA MODERNISATION
ON EXAMPLE OF AGRICULTURAL ENGINEERING**

SUMMARY

In the paper authors discussed important issues related to science and transfer of research results into agricultural practice. A lack of mentioned problem solutions has negative after-effects for science, advisory and agricultural practice. It is necessary to create the new, state research and development unit called The State Research Institute for Agricultural Engineering (SRIAE). This institute should deal with issues of agricultural engineering and rural area infrastructure. Statutory aims, research and technical tasks as well as organisational framework of this institute were outlined in the paper. The authors has underlined that SRIAE will also carry out tasks resulting from duties imposed by the State as well as tasks related to current and future needs of agriculture and sustainable development according to EU policy.

BARBARA LEŚNIAK

Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu

ZARZĄDZANIE W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

„Zarządzanie jest to działalność kierownicza polegająca na ustalaniu celów i powodowaniu ich realizacji w organizacjach podległych zarządzającemu na podstawie własności środków produkcji lub dyspozycji nimi” [Encyklopedia organizacji i zarządzania. PWE, W-wa 1981].

Zarządzanie wymaga podejmowania zarówno bieżących decyzji produkcyjnych, jak i strategicznych decyzji inwestycyjnych.

Rolnik jest kierownikiem gospodarstwa, które może być traktowane jako rodzaj przedsiębiorstwa nastawionego na wypracowywanie zysku, który powinien zaspakajać potrzeby rolnika i jego rodziny, odtwarzać majątek trwały i umożliwiać inwestowanie w rozwój. Zarządzanie jest podstawowym, a zarazem najtrudniejszym zadaniem przedsiębiorcy a więc również rolnika.

1. Warunki zarządzania gospodarstwem

Zarządzanie jest więc decydowaniem o bieżącej produkcji i przyszłej organizacji gospodarstwa. Organizacja ta powinna być dostosowywana do zmieniających się warunków. Warunki zarządzania mogą kształtować się na zewnątrz gospodarstwa, poprzez tzw. czynniki zewnętrzne (zmieniające się ceny produktów rolniczych i środków produkcji, zapotrzebowanie rynku itp.), lub/oraz wewnątrz gospodarstwa. Wewnątrz gospodarstwa sytuacja zmienia się poprzez zmianę powierzchni gruntów, zasobów pracy, zmianę w zasobach środków trwałych lub kapitału dyspozycyjnego w gospodarstwie, itd.

Tabela 1

Wewnętrzne i zewnętrzne czynniki zarządzania

Zewnętrzne czynniki zarządzania	Wewnętrzne czynniki zarządzania
• ceny produktów rolniczych • ceny środków produkcji • zapotrzebowanie rynku • •	• powierzchnia gruntów • zasoby pracy • budynki i budowle • wyposażenie techniczne i maszynowe • kapitał dyspozycyjny

Warunki gospodarowania zmieniają się często niezależnie od woli i oczekiwań rolnika zarządzającego gospodarstwem. Szybkie i trafne reagowanie na zmieniające się warunki gospodarowania świadczy o umiejętności zarządzania.

2. Procedura podejmowania decyzji

Utrzymanie opłacalności produkcji i dochodów przedsiębiorstwa na poziomie zapewniającym rozwój, zależy w dużej mierze od umiejętności zarządzania czyli podejmowania prawidłowych decyzji. Decyzje te nie powinny być intuicyjne, podejmowane na zasadzie „wydaje mi się”, lub „zrobię tak jak postąpił sąsiad”, ale w sposób przemyślany, oparty na prawdziwych danych o gospodarstwie, wnikliwych obliczeniach i rzetelnej analizie danych i obliczeń. Powinno się ją podejmować według następującej procedury:

- Rozpoznanie i sformułowanie problemu.
- Zebranie danych i informacji o problemie.
- Analiza możliwości rozwiązania problemu.
- Decyzja o wyborze wariantu rozwiązania.
- Przeprowadzenie zmian zgodnie z decyzją.
- Kontrola wyników

Pierwsze trzy kroki procedury przygotowują do podjęcia decyzji.

Bardzo ważne jest trafne określenie problemu i podjęcie decyzji, że ten właśnie problem będzie rozwiązywany. Problemy gospodarstw, lub ogólnie przedsiębiorstw najczęściej można zaliczyć do jednej z dwóch grup.

Pierwsza grupa problemów gospodarstw polega na osiągnięciu większych dochodów.

Druga grupa problemów dotyczy ograniczenia nakładów pracy.

Zarządzanie powinno być nastawieniem na takie zorganizowanie procesu produkcyjnego, który zapewni uzyskiwanie możliwie wysokich dochodów przy możliwie najniższych nakładach pracy.

Problem gospodarstwa musi być sformułowany bardzo konkretnie i szczegółowo. Gdy już został jasno sformułowany problem, należy zgromadzić możliwie pełną informację w zakresie interesującym zarządzającego. Gromadzenie informacji nie zawsze jest zadaniem łatwym. Wymaga wiedzy i umiejętności i bywa pracochłonne i kosztowne. Dopiero po zebraniu możliwie pełnej informacji w danym zakresie można dostrzec wiele możliwości rozwiązania problemu. Możliwości te należy rozpisać w formie planów i dokonać obliczeń. Trzeba ustalić koszty i efekty każdego z branych pod uwagę wariantów rozwoju gospodarstwa.

Analiza możliwości rozwiązania problemu polega na rozważeniu wad i zalet różnych wariantów planów rozwoju. Przy planowaniu rozwoju gospodarstwa chodzi o istotne decyzje perspektywiczne, dotyczące organizacji gospodarstwa i jej zmian ze wszelkimi tego konsekwencjami. Wyniki planowania to niezbędna

część informacji koniecznych do podjęcia decyzji o kierunku i skali zmian w gospodarstwie. Obliczenia planistyczne muszą być tak sporządzone, żeby mogły być pomocne rolnikowi przy podejmowaniu decyzji o kierunku i skali rozwoju gospodarstwa.

Na wstępnym etapie procesu decyzyjnego przydatna jest współpraca z doradcą. Doradca, np. z lokalnego Ośrodka Doradztwa Rolniczego, swoją wiedzą i doświadczeniem pomaga rolnikowi przeanalizować problemy i uniknąć błędów przy zaplanowaniu różnych możliwości zreorganizowania gospodarstwa. Decyzję podejmuje rolnik. Doradca może tylko pomóc zebrać dane, przygotować wyliczenia, czyli stworzyć odpowiednie warunki ułatwiające rolnikowi i jego rodzinie podjęcie decyzji.

Racjonalnie uzasadnione decyzje są uzależnione od następujących warunków:

- trzeba dysponować rzetelnymi i dobrze opracowanymi danymi o gospodarstwie;
- trzeba posiadać możliwie pełną informację na temat planowanego przedsięwzięcia;
- dane muszą być przedstawione w formie obliczeń planistycznych dających obraz skutków podejmowanych decyzji.

Mniejsze znaczenie ma przy tym fakt, jakie zastosuje się środki wspomagające procedurę podejmowania decyzji; papier i ołówek, kalkulator czy komputer.

3. Dane o gospodarstwie

Najlepszym źródłem danych są księgi rachunkowe. W gospodarstwach rolnych w Polsce są one prowadzone rzadko. Wyjątkiem są gospodarstwa korzystające z niektórych kredytów preferencyjnych oraz na zasadach określonych w "Zunifikowanym Systemie Rachunkowości Gospodarstw Rolnych" (ZSRGR).

W gospodarstwach, w których ksiąg rachunkowych się nie prowadzi, pozyskanie danych do analiz i planowania rozwoju jest trudne i pracochłonne. Najczęściej w polskich gospodarstwach źródłem danych są dokumenty (faktury, rachunki) sprzedaży oraz zakupów. Indywidualnie zebrane w gospodarstwie dane są zawsze lepsze od danych z norm. Tylko w wypadku, gdy danych nie da się ustalić, zestawia się je na podstawie doświadczenia zawodowego lub w oparciu o dane z norm.

Zbieranie danych polega na oznaczeniu całkowitej istniejącej zdolności wytwórczej gospodarstwa, to znaczy na ustaleniu będących do dyspozycji czynników produkcji według rodzajów, jakości i ilości. Zbieranie danych dotyczy ustalenia zasobności gospodarstwa. Określa się wszystkie czynniki produkcji, a więc:

- ziemię,
- pracę,
- kapitał (budynki i budowle, maszyny, środki finansowe).

3.1. Ziemia

Ziemia to będące do dyspozycji powierzchnie, ich jakość oraz możliwości wykorzystania a uwzględnieniem ograniczeń wynikających z warunków lokalnych.

Dane na temat zasobów ziemi gospodarstwa powinny być zestawieniem zawierającym informacje o powierzchni ogólnej w tym o użytkach rolnych w podziale na grunty orne i trwałe użytki zielone. W tym samym zestawieniu zamieszcza się również informacje nt. własności lub dzierżawy ziemi i możliwości zmiany powierzchni gospodarstwa, jej ewentualnego powiększenia i związane z tym ceny obowiązujące w danym regionie w momencie sporządzania analizy. Te informacje mają zasadnicze znaczenie przy późniejszym planowaniu rozwoju gospodarstwa.

3.2. Praca

Drugim ważnym czynnikiem, którego zasoby w gospodarstwie należy ustalić jest siła robocza. Zasoby pracy wycenia się w godzinach. Należy wyszczególnić wszystkich stale pracujących w gospodarstwie członków rodziny oraz stałych pracowników najemnych i określić ile godzin rocznie pracuje w gospodarstwie każda z tych osób. Po zsumowaniu godzin uzyskuje się roczne zasoby pracy gospodarstwa.

Dla potrzeb planowania warto zapisać czy rolnik przewiduje zmiany w zakresie zatrudnienia, w okresie objętym planem. Zasoby pracy w roku docelowym powinny być zapisane łącznie ze zmianami.

Zapotrzebowanie na pracę powinno się przewidywać w skali roku łącznie, ale ważne jest również ustalenie zapotrzebowanie na pracę w rozłożeniu na okresy roku, z podziałem na okresy spiętrzenia prac. Rolnicy w krajach Unii Europejskiej, gdzie praca jest droga i stanowi znaczną część kosztów produkcji, bardzo uważnie przyglądają się kosztom pracy. W Polsce praca jest tania i mimo, że dostrzegamy okresy spiętrzenia prac w wybranych miesiącach roku, chwilowo pomijamy tę część opisu gospodarstwa, co upraszcza planowanie bez większego wpływu na wyniki.

Przy ustalaniu łącznej liczby potrzebnych godzin należy uwzględnić zapotrzebowanie na prace związane z ogólnym prowadzeniem gospodarstwa, w tym z zarządzaniem, prace nie związane bezpośrednio z produkcją, w tym podwózkowe, a także prawo do urlopu dla zatrudnionych na stałe pracowników. Praktycznie na prace ogólnogospodarcze, dolicza się 10% sumy zapotrzebowania na pracę produkcyjną.

3.3. Budynki i budowle oraz maszyny i wyposażenie techniczne

Wycena budynków, budowli, urządzeń trwałych i maszyn w gospodarstwie oraz ustalenie wysokości odpisów amortyzacyjnych budzi wiele kontrowersji. W Polsce chwilowo nie ma rozwiązań prawnych, które regulowałyby obliczenia

w tym zakresie w odniesieniu do gospodarstw rolnych. Jednym z możliwych rozwiązań jest zastosowanie metody „rynkowo - odtworzeniowej”. Do zastosowania tej metody, przy ustaleniu amortyzacji budynków, budowli i urządzeń trwałych, potrzebne są następujące informacje:

- ile kosztuje wybudowanie porównywalnego budynku lub budowli tu i teraz, a więc w miejscu i w czasie sporządzania opisu gospodarstwa;
- na ile lat przewiduje się użytkowanie tego budynku lub budowli bez remontu kapitałnego;
- kiedy budynek został wybudowany.

W przypadku maszyn zestawia się ceny nowych maszyn, przewidywany okres użytkowania (najczęściej 10 do 20 lat) i rok wyprodukowania maszyny.

W oparciu o te informacje wyliczamy odpisy amortyzacyjne w procentach i w złotych oraz aktualną wartość budynków i budowli, urządzeń trwałych i maszyn.

Warto poświęcić trochę czasu i rzetelnie obliczyć wielkość amortyzacji oraz aktualną wartość budynków i maszyn. Amortyzacja służy utrzymaniu istniejącego w gospodarstwie majątku trwałego. Jest kosztem, ale nie jest wydatkiem. Pieniądze pozostają w gospodarstwie, ale nie mogą być traktowane jako przychód z działalności produkcyjnych, tylko jako część zainwestowanego uprzednio kapitału.

Poza amortyzacją dla majątku trwałego, budynków i budowli oraz maszyn i wyposażenia technicznego ustala się roczny koszt remontów. Najlepiej gdy wielkość tego kosztu wynika ze zgromadzonej dokumentacji w gospodarstwie, czyli z rachunków dokumentujących wydatki na remonty. Tylko w wypadku zupełnego braku dokumentacji i zapisków o wydatkach na remonty wartość tę można również szacować w stosunku do sumy rat amortyzacyjnych. Remonty można szacować jako 50% sumy rat amortyzacyjnych.

4. Informacje o produkcji bieżącej

W opisie gospodarstwa nie może zabraknąć spisania danych o wykorzystaniu gruntów, produkcji zwierzęcej oraz o gospodarce paszowej. Dane o wykorzystaniu gruntów muszą obejmować:

- strukturę zasiewów na gruntach ornych;
- uprawy na trwałych użytkach zielonych;
- plony uzyskiwane w analizowanym roku produkcyjnym;
- plany optymalizacyjne. *(Ten zapis będzie w części analitycznej podstawą do sporządzenia planów.)*

Ważne jest też wyliczenie powierzchni paszowej na 1 DJP (Dużą Jednostkę Przeliczeniową). Jest to wskaźnik ogólnie orientujący w zasobach pasz podstawowych. Szczegółową analizę bilansu pasz przeprowadza się w części analitycznej.

Opisując produkcję zwierzęcą gospodarstwa zapisujemy również wybrane wyniki osiągane w analizowanym roku ale odbiegające od średnich i zamierzenia co do poprawy tych wyników w roku planowanym.

Dane o produkcji zwierzęcej zestawia najpierw według średnich stanów rocznych w poszczególnych grupach. Osobno sporządzamy informację o ilości zwierząt wyprodukowanych w ciągu analizowanego roku na sprzedaż.

Przy zbieraniu danych należy przede wszystkim dążyć do zgodności danych ze stanem faktycznym. Dane mają służyć rolnikowi do celów zarządzania. Nie będą nigdzie przekazywane. Są bazą danych które rolnik, jako kierownik przedsiębiorstwa, może wykorzystywać do różnych celów, np. przy sporządzaniu wniosku o kredyt lub przy wypełnianiu dokumentacji w staraniach się o fundusze przedakcesyjne z Unii Europejskiej, ale w tej jednej oryginalnej wersji służą tylko rolnikowi jako pomoc przy zarządzaniu.

Zarządzanie gospodarstwem zmierza do ukształtowania możliwie korzystnych wyników ekonomicznych gospodarstwa. Wyniki gospodarstwa, jak i każdego innego przedsiębiorstwa najlepiej czytelne są w bilansie majątkowym gospodarstwa i w rachunku wyników.

5. Bilans majątkowy i rachunek wyników gospodarstwa

Dla celów zarządzania, bilans majątkowy gospodarstw można sporządzić w bardzo uproszczony sposób (można nie sporządzić pełnej inwentury na początek i koniec okresu obrachunkowego, wychodząc z założenia, że stany zapasów, wartości produkcji w toku i stany inwentarzowe są zbliżone na początku i na końcu roku, oczywiście tylko wtedy gdy nie było istotnych różnic w tych zakresach). Celem sporządzenia takiego uproszczonego bilansu jest tylko zorientowanie się w wartości aktywów i pasywów gospodarstwa, aby móc ocenić majątek gospodarstwa i jego sytuację, np. jako przyszłego kredytobiorcy. Bilans gospodarstwa sporządza się na ostatni dzień analizowanego roku.

Majątek gospodarstwa (zestawienie aktywów) składa się ze środków trwałych i obrotowych. Środki trwałe w gospodarstwie to głównie ziemia, budynek mieszkalny, budynki gospodarcze, maszyny i stado zwierząt. W ramach środków obrotowych wykazujemy produkcję roślinną w toku, zapasy i należności oraz gotówkę w kasie. W bilansie wykazuje się różnice w stanach środków obrotowych między końcem i początkiem roku. Jeżeli różnice te są nieznaczne i produkcja w toku nie zmieniła się w stosunku do ubiegłego roku, w uproszczonym bilansie majątkowym pozycje te można pominąć. Gotówka w kasie lub na koncie bankowym podwyższa aktywa gospodarstwa. Rolnicy najczęściej nie wykazują tej gotówki. Pasywa mówią w jaki sposób są finansowane aktywa. Aktywa mogą być finansowane ze środków własnych, lub ze środków obcych, np. z kredytu. Bilans majątkowy ukazuje nam bardzo wyraźnie w jakim stopniu majątek rolnika

jest jego własnością, a w jakim stopniu jest własnością innych osób fizycznych lub prawnych np. banku poprzez zadłużenie kredytowe.

Bardzo ważny jest rachunek wyników tzn. zestawienie nakładów i przychodów gospodarstwa.

- nakłady w gospodarstwie rolnym można podzielić na grupy:
- nakłady produkcyjne bezpośrednie,
- płace i wynagrodzenia pracowników najemnych,
- odpisy amortyzacyjne budynków i maszyn,
- koszty remontów budynków i maszyn,
- energia elektryczna, opał, woda itp. i inne wydatki ogólne,
- podatki, ubezpieczenia, inne opłaty gospodarstwa,
- koszty dzierżaw,
- odsetki.

Przychody w gospodarstwie rolnym dzielą się na:

- sprzedaż produkcji roślinnej,
- sprzedaż produkcji zwierzęcej,
- przychody z handlu i usług,
- inne (np. przychody gospodarstwa, które tworzone są na bazie majątku gospodarstwa).

Gospodarstwa prowadzące zapisy rachunkowe (księgi przychodów i rozchodów) nie powinny mieć trudności ze sporządzeniem „rachunku wyników”.

Na opracowaniu bilansu, szczegółowego przedstawienia zobowiązań i rachunku wyników kończy się zbieranie danych o gospodarstwie. Mając zebrane dane możemy przystąpić do analizy, a następnie do planowania rozwoju gospodarstwa.

6. Analiza działalności produkcyjnych

Dobrze zebrane dane o gospodarstwie są podstawą analizy. Analiza polega na dokładnym przekalkulowaniu wszystkich działalności produkcyjnych realizowanych w gospodarstwie. Gospodarstwo rolne charakteryzuje się tym, że realizuje stosunkowo dużo różnych działalności produkcyjnych. W typowym gospodarstwie rolnym prowadzi się rzadko mniej niż dziesięć roślinnych działalności produkcyjnych i często aż pięć działalności produkcyjnych zwierzęcych. Rolnik musi perfekcyjnie znać technikę i technologię produkcji wszystkich prowadzonych przez siebie działalności, ale sama znajomość techniki i technologii nie wystarczy. Rolnik musi umieć zarządzać gospodarstwem jako całością. Musi również umieć dobierać działalności produkcyjne i ustalać skalę produkcji. Wybór działalności do struktury produkcji nie powinien być przypadkowy, ale oparty na wynikach solidnej analizy.

Działalności produkcyjne są podstawową kategorią produkcyjną służącą do obliczania opłacalności. Działalności produkcyjne wydziela się tak długo, jak różnią się one wartością nadwyżek bezpośrednich. Te same działalności produkcyjne mogą być prowadzone w różny sposób, lub z zastosowaniem innych środków produkcji, powodując różne koszty bezpośrednie.

7. Obliczanie nadwyżek bezpośrednich

Nadwyżka bezpośrednia jest to różnica między wartością rynkową i kosztami bezpośrednimi (rys. 1).

Rysunek 1

Nadwyżka bezpośrednia	
Wartość rynkowa (zł/jednostkę, tzn. na 1 ha lub na 1szt.)	
Koszty bezpośrednie • nasiona • nawozy • środki ochrony roślin ⇒ uzupełnienie stada ⇒ pasze ⇒ koszty leczenia ⇒ koszty krycia	
	Nadwyżka bezpośrednia

Przy ustalaniu nadwyżek bezpośrednich poszczególnych działalności produkcyjnych wylicza się:

- wartość rynkową dla produktów towarowych (w złotych),
- wartość produktów nietowarowych głównie pasz (w jednostkach naturalnych),
- koszty bezpośrednie, czyli ilości oraz wartość środków produkcji potrzebnych na wyprodukowanie jednostki (hektara uprawy lub 1 szt. zwierzęcia).

Wartość nadwyżek bezpośrednich najpierw ustala się w przeliczeniu na jednostkę poszczególnych działalności produkcyjnych (hektar, sztuka). Takie, jednostkowe nadwyżki bezpośrednie, służą do porównywania poszczególnych działalności produkcyjnych między sobą wewnątrz gospodarstwa i również między gospodarstwami w odniesieniu do tych samych działalności produkcyjnych.

W zasadzie obliczenia nadwyżek bezpośrednich dokonuje się w ujęciu rocznym. Przy zwierzęcych działalnościach produkcyjnych, dla których czas wyprodukowania wymaga innych okresów czasu niż rok (dłużej lub krócej niż rok), np.: jałówka cielna, opas, tucznik itd., liczy się wartość produkcji oraz koszty bezpośrednie wyprodukowania jednej sztuki zwierzęcia.

Obliczenie nadwyżek bezpośrednich poszczególnych działalności produkcyjnych rozpoczyna się od ustalenia rezultatów tych działalności w analizowanym roku. Przyjmuje się faktyczne wydajności i wartości rynkowe uzyskane w gospodarstwie. Nadwyżki bezpośrednie w odniesieniu do tych działalności produkcyjnych, w których produkujemy na rynek są z reguły dodatnie. Ujemna nadwyżka bezpośrednia w odniesieniu do rynkowych działalności produkcyjnych może mieć miejsce, kiedy koszty bezpośrednie są wyższe niż wartość rynkowa, np. w latach złych zbiorów albo dużych upadków.

Przy nierynkowych działalnościach produkcyjnych powstaje tzw. „ujemna nadwyżka bezpośrednia” w wysokości kosztów bezpośrednich. Występuje to w przypadku produkcji pasz na zużycie wewnętrzne. Miara ilości pasz otrzymywanych w toku produkcji roślinnej i zużywanych w toku produkcji zwierzęcej są jednostki naturalne. Jest to niejako wspólny mianownik dla ilości pasz produkowanych w gospodarstwie oraz zapotrzebowania na pasze zwierząt gospodarskich, stanowią podstawą przy sporządzaniu bilansu pasz objętościowych. Przy produkcji pasz może wystąpić sytuacja kiedy dana działalność produkcyjna ma wartość rynkową, ponieważ pasza produkowana w gospodarstwie może być częściowo zużywana dla własnych zwierząt i częściowo sprzedawana. W takiej sytuacji prościej jest obciążyć również wartością paszy koszty bezpośrednie produkcji zwierząt. Przy działalnościach produkcyjnych dających jednocześnie produkty rynkowe i nierynkowe, liczone w jednostkach naturalnych, np. „buraki cukrowe”, należy ująć roboczogodziny zarówno na wyprodukowanie towaru jak i paszy. Chcąc porównać różne sposoby, np. użytkowania liści buraka cukrowego, należy sporządzić tyle obliczeń nadwyżek bezpośrednich ile wariantów będzie się brało pod uwagę w projektach rozwoju gospodarstwa, podobnie jak przy różnych rodzajach działalności produkcyjnych.

Rachunek nadwyżek bezpośrednich służy ocenie opłacalności poszczególnych działalności produkcyjnych. Nadwyżka bezpośrednia ma zastosowanie głównie jako miara konkurencyjności wewnątrzgospodarczej.

8. Ustalanie dochodu gospodarstwa rolniczego

Jednostkowe nadwyżki bezpośrednie należy pomnożyć przez powierzchnie prowadzonych upraw i ilości odchowywanych sztuk. Do wyliczenia nadwyżki bezpośredniej całego gospodarstwa sumuje się nadwyżki bezpośrednie ze wszystkich działalności produkcyjnych.

Dla wyliczenia dochodowości gospodarstwa trzeba sumę nadwyżek bezpośrednich umniejszyć o koszty pośrednie.

Do kosztów bezpośrednich zalicza się koszty, które można bez żadnej wątpliwości przypisać określonym działalnościom produkcyjnym gospodarstwa. Pozostałe koszty produkcji ujmujemy jako koszty pośrednie. Wartość kosztów po-

średnich określa się zliczając wszystkie pozostałe koszty ponoszone z tytułu funkcjonowania, bądź tylko istnienia gospodarstwa rolniczego.

Wśród nich wyróżnia się:

- koszty pracy najemnej stałej,
- koszty energii, wody i opału,
- koszty remontów budynków i maszyn,
- amortyzację środków trwałych,
- ubezpieczenia, podatki i opłaty,
- inne.

Przy obliczaniu nadwyżek bezpośrednich interesujemy się tylko kosztami bezpośrednimi poszczególnych działalności produkcyjnych. Dopiero od sumy nadwyżek bezpośrednich odejmujemy koszty pośrednie.

Zasadniczą regułą jest: liczenie wszystkich kosztów, ale każdego kosztu tylko jeden raz.

9. Ustalanie podstawowych wskaźników efektywnościowych

Analiza działalności produkcyjnych polega na porównaniu wskaźników efektywnościowych:

- nadwyżek bezpośrednich,
- zapotrzebowania na pracę,
- wartości nadwyżek bezpośrednich na roboczogodzinę,
- zaangażowania majątku obrotowego.

Wskaźniki efektywnościowe wylicza się dla danego gospodarstwa przy wszystkich kalkulacjach działalności produkcyjnych. Każde gospodarstwo ma inne warunki klimatyczne i glebowe oraz inne wyposażenie techniczne. Te czynniki w decydujący sposób rzutują na ilość godzin, które trzeba poświęcić na wyprodukowanie jednej sztuki lub uprawę jednego hektara. Indywidualne wyliczenie zapotrzebowania na pracę dla określonego gospodarstwa w każdej z realizowanych działalności produkcyjnych można porównać z danymi z norm. Dane z norm są jednak tylko orientacyjne, mogą pomóc w ustaleniach zapotrzebowania na pracę, ale rzetelną wartość mają wyliczenia indywidualne.

Wartości nadwyżek bezpośrednich na roboczogodzinę wylicza się z połączenia obu tych wartości. Nadwyżkę bezpośrednią dzieli się przez liczbę godzin potrzebnych do zrealizowania danej działalności produkcyjnej. Wskaźnik ten można traktować jako odpowiedź na pytanie: „jaką nadwyżkę bezpośrednią daje godzina pracy w danej działalności produkcyjnej?”.

Zaangażowanie majątku obrotowego jest wskaźnikiem, który ma zorientować ile środków obrotowych trzeba zaplanować na realizację danej działalności produkcyjnej. Zaangażowanie majątku obrotowego wylicza się w skali roku. Dla

większości działalności produkcyjnych zasada wyliczania jest prosta. Polega na podzieleniu sumy kosztów bezpośrednich dla danej działalności produkcyjnej przez 12 miesięcy, bo tyle miesięcy liczy sobie rok i pomnożeniu przez liczbę miesięcy realizacji działalności, licząc od rozpoczęcia produkcji do sprzedaży.

Przy zwierzęcych działalnościach produkcyjnych sprawa się komplikuje. Przykładem może być działalność produkcyjna „krowa mleczna”. Koszty bezpośrednie związane z krową mleczną uwzględniają tzw. „uzupełnienie stanu” liczone rocznie, czyli np. $\frac{1}{5}$ wartości krowy. Przy zaangażowaniu majątku obrotowego wyliczenie musi uwzględniać koszt krowy w pełnej wartości. Należność za mleko otrzymywana jest co miesiąc. Technika wyliczania majątku obrotowego zaangażowanego w działalność produkcyjną „krowa mleczna” będzie więc następująca: suma kosztów bezpośrednich pomniejszona o wartość uzupełnienia stanu podzielona przez 12 i powiększona o całą wartość krowy.

Podobny tok myślenia obowiązuje przy obliczaniu zaangażowania majątku obrotowego dla lochy z prosiętami (liczba prosiąt od lochy przez rok). Jest on taki: suma kosztów bezpośrednich pomniejszona o wartość uzupełnienia stanu, podzielona przez 12 i pomnożona przez tyle miesięcy ile musi w danym gospodarstwie upłynąć od pokrycia lochy do sprzedaży prosiąt oraz powiększona o całą wartość lochy.

Zaangażowanie majątku obrotowego jest ważnym wskaźnikiem, potrzebnym szczególnie przy planowaniu zwiększania skali produkcji. Często rolnik przy planowaniu zwiększania skali produkcji planuje wyłącznie zapotrzebowanie na środki inwestycyjne, zapominając że będzie również potrzebował, często znacznych, środków obrotowych.

Porównanie wskaźników efektywnościowych, nadwyżek bezpośrednich, zapotrzebowania na pracę, wartości nadwyżek bezpośrednich na roboczogodzinę i zaangażowania majątku obrotowego daje w efekcie analizę działalności produkcyjnych. Można bez wątpliwości wybrać te działalności, które w danym gospodarstwie najbardziej się opłacają. Analiza pomaga w bieżącym zarządzaniu gospodarstwem i w planowaniu jego rozwoju.

Im dokładniejsze będą dane, na podstawie których dokonuje się wyliczeń i przeprowadza się analizy, tym dokładniejsze okaże się ustalenie wskaźników efektywnościowych i trafniej można będzie wybrać i wymienić, spośród różnych działalności produkcyjnych, te działalności, które są najbardziej opłacalne. Działalności produkcyjne niejako konkurują ze sobą i ich odpowiednie zestawienie stanowi podstawę wyboru późniejszego planu rozwoju gospodarstwa.

10. Sporządzanie wielowariantowych planów rozwoju gospodarstwa jako podstawa podejmowania decyzji w zarządzaniu

Decyzja o wyborze kierunku rozwoju gospodarstwa i o reorganizacji, a więc np. w zakresie zmiany wybranych działalności produkcyjnych, w zakresie inwestycji, w sposobie finansowania inwestycji (ze środków własnych lub z kredytu), itp., należy wyłącznie do rolnika (kierownika gospodarstwa) i jego rodziny. Rolnik i jego rodzina podejmują decyzję samodzielnie. To oni podejmują ryzyko i będą odnosili korzyści, ale i oni poniosą konsekwencje, o ile przedsięwzięcie okaże się nieudane i przyniesie straty.

Podejmowanie trafnych decyzji przy projektowaniu rozwoju gospodarstw ułatwia ułożenie wariantów reorganizacyjnych gospodarstwa i obliczenie wyników produkcyjnych dla każdego z tych wariantów. Porównywanie i ocena wariantów (projektów rozwoju gospodarstwa) jest możliwe tylko wtedy, kiedy znane są wyniki gospodarowania przy dotychczasowej organizacji gospodarstwa. Uznaje się, że wyniki gospodarowania przy dotychczasowej organizacji są pierwszym wariantem organizacyjnym gospodarstwa i nazywa się je: „jest”, lub „wariant jest” albo „stan jest”.

Następnym wariantem rozwoju gospodarstwa jest „optymalizacja stanu jest”.

10.1. Optymalizacja działalności produkcyjnych

„Optymalizacja stanu jest” polega na dokładnej ocenie każdej realizowanej w gospodarstwie działalności produkcyjnej i ustaleniu co można poprawić w technologii lub technice prowadzenia tej działalności tak, aby polepszyć wynik poprzez realną do uzyskania zwiększę plonów czyli jak zwiększyć nadwyżkę bezpośrednią lub zmniejszyć nakłady pracy. Zmiany wprowadzane do produkcji rolniczej w wariantcie „optymalizacja”, nie mogą wiązać się ani ze zmianą organizacji gospodarstwa ani z inwestycjami. Pozostawia się więc tę samą strukturę zasiewów i obsadę inwentarza. Zmienia się technologię produkcji, przykładowo nawożenie, ochronę, żywienie zwierząt, wprowadza się inny materiał hodowlany itp. Do zwiększenia plonów dopasować trzeba koszty bezpośrednio np.:

- nakłady na lepsze nasiona,
- nakłady na polepszone nawożenie,
- nakłady na poprawę ochrony roślin,
- nakłady na lepsze pasze itd.

Zapotrzebowanie na pracę trzeba dopasować do przeprowadzonej optymalizacji.

W wersji „optymalizacja stanu jest”, celem jest pokazanie o ile można zyskać poprawiając jedynie technikę i technologię produkcji bez jakichkolwiek zmian organizacyjnych i bez dodatkowych nakładów inwestycyjnych.

10.2. Warianty planów rozwoju gospodarstwa

W dobrze prowadzonych gospodarstwach poprzez zastosowanie lepszej technologii produkcji i dzięki temu większym zbiorom lub obniżeniu kosztów jednostkowych, można oczekiwać już tylko niewielkiej poprawy dochodów. W takich gospodarstwach poprawa dochodów możliwa jest tylko przez zwiększenie zasobów produkcyjnych. Rozwój gospodarstw przez zwiększenie zasobów produkcyjnych wiąże się najczęściej z inwestycjami. Przy rosnących cenach na dobra inwestycyjne i stosunkowo wysokim poziomie oprocentowania kredytów, rentowność inwestycji może stać pod znakiem zapytania. Decyzje inwestycyjne należą do najtrudniejszych decyzji w gospodarstwie. Toteż w takich sytuacjach trzeba poprzez staranną analizę dokonać oceny możliwości rozwoju gospodarstwa w powiązaniu z celami, jakie stawia sobie rolnik i jego rodzina. Analiza sytuacji gospodarstwa i cele rolnika i jego rodziny są podstawą planowania rozwoju gospodarstwa. Planów może być wiele. Najpierw ustala się kierunki zmian a następnie kolejno ustala się szczegóły. Na podstawie starannej analizy przeprowadza się wielowariantowe obliczenia, które najczęściej obejmują zapotrzebowanie na inwestycje oraz możliwości i koszty finansowania.

Przy projektowaniu rozwoju gospodarstwa bierze się pod uwagę te działalności produkcyjne, które w danych warunkach produkcji, najlepiej wykorzystają możliwości gospodarstwa. Do planowania wariantów reorganizacyjnych najlepiej przyjąć zoptymalizowane działalności produkcyjne (z wersji „optymalizacja”). Dla działalności, które dotąd nie były w danym gospodarstwie prowadzone, a które wprowadzamy do projektowanego wariantu, należy sporządzić dodatkowe kalkulacje, zarówno dla działalności roślinnych jak i zwierzęcych. Dalej należy uwzględnić ograniczenia, które nawet jeżeli dotyczą tylko jednego czynnika (np. rynku zbytu) mogą eliminować wprowadzenie do projektu danej działalności lub ograniczyć zakres wprowadzania. Następnie rozpatruje się kolejne możliwości interesujące rolnika i jego rodzinę.

Wprowadzanie do projektów rozwoju gospodarstwa nowych działalności produkcyjnych i wymiana działalności produkcyjnych (np. 1 ha zboża zamiast 1 ha buraków cukrowych, tuczniki zamiast opasów itd.), w zakresie wyznaczonym ograniczeniami są najważniejszymi efektami metodycznymi projektowania rozwoju gospodarstwa.

Projektowanie oznacza tu wybór dla gospodarstwa takich działalności produkcyjnych, które w danych warunkach (położenie gospodarstwa, skłonności rolnika itp.), dają możliwie najlepsze wyniki, np. sumę nadwyżek bezpośrednich, łączny nakład pracy, łączne zaangażowanie środków inwestycyjnych lub obrotowych, itp..

Przy zaprojektowanych wariantach reorganizacyjnych mogą w sposób istotny zmienić się koszty pośrednie (np. obciążenie finansowe kosztami obsługi kredytów i dzierżaw). Zmiany te dokładnie się opisuje i wylicza. W każdym

projektowanym wariacie powinna nastąpić widoczna poprawa efektów gospodarowania, np. wzrost dochodu z gospodarstwa rolniczego, ograniczenie nakładu pracy, stabilizacja produkcji lub inne, w zależności od celów jakie sobie stawia rolnik i jego rodzina.

Zakończenie

Przy układaniu planów rozwoju gospodarstwa należy brać pod uwagę następujące przesłanki:

Skłonności rolnika. Najważniejsze jest żeby rolnik identyfikował się z projektem rozwoju gospodarstwa. Oczywiście doradca ma tu do spełnienia ważną rolę. Powinien ukazać rolnikowi najkorzystniejsze dla niego możliwości zmian, pokazując jednocześnie zalety i wady proponowanych wariantów. Najważniejszą zaletą metody projektowania rozwoju gospodarstw jest to, że umożliwia obliczenie efektów ekonomicznych jakie te zmiany spowodują w gospodarstwie.

Kwalifikacje rolnika i jego rodziny. Ważne jest, aby rolnik miał wiedzę i doświadczenie w zakresie działalności produkcyjnych, które proponuje jako działalności przy nowej organizacji gospodarstwa.

Potrzeby rynku. Możliwości zbytu produkowanych towarów. Trudno przecenić wagę tej przesłanki planistycznej. W gospodarce rynkowej często łatwiej jest pokonać trudności z wyprodukowaniem niż za sprzedażą produktów.

Zasoby produkcyjne gospodarstwa. Możliwości powiększenia gospodarstwa. Wykorzystanie istniejącej bazy, zwłaszcza istniejących budynków i ewentualnie możliwości ich adaptacji i pobudowania nowych. Zasoby siły roboczej istniejące w gospodarstwie i możliwości najmu pracowników z zewnątrz są również ważną przesłanką planistyczną.

Uwarunkowania polityki gospodarczej. Preferencje państwa w odniesieniu do określonych działalności produkcyjnych - polityka kredytowa, preferencje i ewentualne dotacje. Obecnie ważne są też możliwości i ograniczenia jakie mają wynikać dla polskiego rolnictwa z przystąpienia naszego kraju do Unii Europejskiej.

BARBARA LEŚNIAK

ZARZĄDZANIE W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

STRESZCZENIE

Zarządzanie - decydowanie o bieżącej produkcji i przyszłej organizacji gospodarstwa jest podstawowym, a zarazem najtrudniejszym zadaniem rolnika. Decyzje podejmowane w toku zarządzania nie powinny być intuicyjne, ale podejmowane w sposób przemyślany, oparty na prawdziwych danych o gospodarstwie, wnikliwych obliczeniach i rzetelnej analizie danych i obliczeń. Zarządzanie gospodarstwem powinno prowadzić do takiego zorganizowania gospodarstwa, aby sprzedaż jego produkcji zaspakajała potrzeby rolnika i jego rodziny, pozwalała odtwarzać majątek trwały i umożliwiała inwestowanie w rozwój.

Rolnik może ułatwić sobie zarządzanie gospodarstwem stosując metody i techniki analizy i planowania. Artykuł wyjaśnia wybrane, najważniejsze zagadnienia z zakresu zarządzania gospodarstwem rolnym.

BARBARA LEŚNIAK

MANAGEMENT IN AGRICULTURAL FARMS

SUMMARY

Management - deciding about the current and future organisation of a farm is a basic and at the same time, the most difficult task of a farmer. Decisions made in progress of management shouldn't be intuitive ones, but made in a well-thought-out way, based on real data concerning a farm, careful calculations and reliable analysis of data and calculations. Management farm should lead to such organising of a farm to draw income satisfying both farmer's and his family needs. It also should reproduce fixed assets and enable investment in development of a farm. A farmer can make easier management farm using methods and techniques of analysis and planning. The paper explains selected, the most important items concerning management agricultural farm.

KATARZYNA KARBOWIAK
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

PRODUKT W TURYSTYCE WIEJSKIEJ (ISTOTA, FORMY I KSZTAŁTOWANIE)

Wprowadzenie

Właściwe dostosowanie produktu do potrzeb rynku jest najważniejszym zadaniem marketingu. W przypadku, gdy produkt zaspokaja potrzeby potencjalnego konsumenta, prawdopodobieństwo ponownego zakupu i polecenia produktów tej firmy innym konsumentom jest zdecydowanie większe. Strategia produktu to całokształt czynności związanych z jego zaplanowaniem, rozwojem, standaryzowaniem, segmentacją.

W literaturze z zakresu turystyki używa się coraz częściej również pojęcia produktu agroturystycznego. To pojęcie bywa różnie interpretowane, jednakże opierając się na definicjach przedstawianych przez licznych autorów można przyjąć, że jest on zbiorem dóbr i usług turystycznych kupowanych przez turystów oraz walorów przyrody i krajobrazu, występujących w miejscu wypoczynku. Walory te stanowią podstawowy cel wyjazdów turystycznych, są więc główną atrakcją przyciągającą turystów do konkretnego miejsca. Aby te walory można było wykorzystać dla celów turystycznych potrzebne są konkretne usługi (zakwaterowanie, wyżywienie, atrakcje turystyczne oferowane przez kwaterodawców). W wąskim znaczeniu to produkt gospodarstwa agroturystycznego, czyli to wszystko, co sam rolnik może zaoferować turystom. W jego ramach mieści się zakwaterowanie, wyżywienie oraz liczne atrakcje turystyczne, które związane są z gospodarstwem i jego najbliższym otoczeniem [Dudek-Wojtyła 1997]

Atrakcyjność i konkurencyjność produktu agroturystycznego są podstawowymi kryteriami jego oceny przez turystów, a następnie decyzji o jego zakupie. Turysta zwraca przede wszystkim uwagę na cenę, jakość usług, wizerunek, dostępność, oferowane atrakcje turystyczne oraz infrastrukturę turystyczną. Utworzenie produktu agroturystycznego przyciągającego gości wymaga od rolnika nie tylko znajomości zasobów terenów wiejskich, zasobów gospodarstwa rolnicze-

go, a także wiedzy dotyczącej potrzeb i oczekiwań gości. Przygotowanie atrakcyjnego produktu, wprowadzenie go na rynek turystyczny, a następnie jego rozwój zależy nie tylko od kwaterodawców, ale także od ich wzajemnej współpracy oraz wsparcia ze strony instytucji różnych szczebli zaangażowanych w rozwój turystyki na wsi.

1. Istota produktu w turystyce

Produktem [Holloway, Robinson 1997] jest wszystko to co jest oferowane na rynku, aby zaspokoić pragnienia lub potrzeby konsumentów. Pojęcie to obejmuje więc rzeczy fizyczne, usługi, czynności, osoby, miejsca, organizacje, pomysły oraz idee. Produkt turystyczny jest ofertą skierowaną na rynek, której weryfikacja dokonuje się przez zakup turystów. W związku z tym ważną rolę ma przygotowanie produktu turystycznego pod względem jakości, dostępności i zaspokojenia potrzeb turystów. Oznacza to celową działalność, zmierzającą do racjonalizacji działań i wykorzystania w sposób optymalny posiadanych zasobów wytwórczych, tak aby produkt był atrakcyjny i ukształtowany pod kątem różnych grup odbiorców (turystów). Oferując produkt turystyczny wysokiej jakości, możemy spodziewać się, że zadowoleni turyści powrócą w następnym sezonie. Należy również zwrócić uwagę na fakt, iż produkt turystyczny jest nierozdzielnie związany z personelem, który go oferuje. Zatem osoba świadcząca tego rodzaju usługi powinna posiadać umiejętności osobiste i interpersonalne, tak aby kontakt z turystą był najłatwiejszy. Tworzenie produktu jest najważniejsze w strategii marketingu, gdyż jest on podstawą przygotowania pakietu usług, a także dystrybucji, cen i promocji.

2. Struktura produktu turystycznego

Produkt turystyczny określają dobra turystyczne [Wiatrak 1998]:

- **podstawowe**, na które składają się dobra naturalne w stanie wolnym (klimat, ukształtowanie powierzchni i bogactwa naturalne) oraz produkty pracy ludzkiej, pośrednio tworzone lub też przystosowane do zaspakajania potrzeb turystycznych (np. zabytki, tradycje, folklor, wystawy itp.);
- **komplementarne**, które tworzy zespół urządzeń i instytucji służących do realizacji potrzeb turystycznych. Na komplementarne dobra turystyczne składa się więc baza materialna i organizacyjna tworząca zagospodarowanie turystyczne regionu (tj. infrastrukturę turystyczną).

Dobra te są ofertą do sprzedaży i wykorzystania przez turystów. Na ofertę sprzedaży mogą składać się różne elementy i części składowe tych dóbr (różne ich kombinacje), które znajdują nabywców zaspakajających swoje potrzeby w czasie wyjazdu turystycznego. Potrzeby te są różnicowane, dlatego też pro-

dukt turystyczny ma różny zasięg rzeczowy. W większości jest kompozycją różnych dóbr turystycznych, spełniających odmienne role, które łącznie tworzą tzw. **pakiet turystyczny**. Pakiet ten nabywca wybiera, jeśli jest on zbiorem korzyści (przyjemności i użyteczności) dla niego.

Produkt turystyczny, w tym i agroturystyczny posiada [Żelazna 2000]:

- jądro korzyści (rdzeń produktu), którym jest dostarczanie nabywcy określonych korzyści i satysfakcji z wypoczynku na wsi, takich jak wypoczynek w ciszy i spokoju, możliwość kontaktu z dobrami turystycznymi, poznawanie nowych miejsc i ludzi, regeneracja sił fizycznych i psychicznych;
- produkt rzeczywisty, który obejmuje podstawowe usługi z określonym minimum oczekiwań nabywcy, które muszą być spełnione; są to: świadczone usługi noclegowe, żywieniowe, związane z rekreacją bierną (np. leżakowanie, opalanie, czytanie) i aktywną (np. wycieczki piesze, rowerowe, jeździectwo, sporty naziemne i wodne), przyjazdowe (np. dojazd do gospodarstwa), marka;
- produkt poszerzony – oferta przewyższająca w dużym stopniu poziom oczekiwań turysty, który wzbogaca produkt o element solidności, szybkiej reakcji na potrzeby klienta, dodatkowe imprezy, możliwość rezerwacji pobytu, doradztwo i informacja o ofercie oraz specjalne usługi (np. przyjazd ze zwierzętami).

W procesie kształtowania produktu turystycznego mamy do czynienia z tworzeniem *oferty* i skupianiem się na tych dziedzinach, w których możemy uzyskać przewagę. Podstawą sukcesu działań marketingowych w zakresie produktu turystycznego jest oferowanie potencjalnym nabywcom produktu jak najbardziej złożonego i zróżnicowanego o najwyższej jakości, która to wyrażać się będzie stopniem, w jakim produkt ten zaspokoi oczekiwania turystów.

Jakość produktu agroturystycznego dotyczy indywidualnych i subiektywnych wyobrażeń nabywcy o oferowanym produkcie. Klienci, oceniając jakość produktu, biorą pod uwagę następujące kryteria [Żelazna 2000]:

- lokalizacja gospodarstwa agroturystycznego, warunki dojazdu;
- rzetelna, łatwo dostępna informacja o produkcie (oferta);
- widoczne dla nabywcy elementy materialne usługi tj. technicznego wyposażenia gospodarstwa agroturystycznego obejmującego zakwaterowanie, wyżywienie;
- urządzenia sprzyjające spędzaniu wolnego czasu przez gości znajdujące się zarówno w obrębie gospodarstwa agroturystycznego (urządzenia do rekreacji osób dorosłych i zabaw dzieci), jak i poza nim (szlaki turystyczne, obiekty kulturalne i sportowe itp);
- obiekty infrastruktury handlowej, usługowej, społecznej w osiedlu wiejskim;

- fachowość, kompetencja, uprzejmość, gościnność gospodarzy, ich dbałość o higienę, wygląd zewnętrzny;
- bezpieczeństwo w gospodarstwie agroturystycznym i na wsi;
- atrakcje środowiskowe w postaci naturalnych walorów przyrodniczych, kulturowych (muzea, pomniki, tradycyjne rzemiosło, gwara, obyczaje, legendy) oraz możliwości poznania cyklu życia i pracy rodziny właścicieli gospodarstwa agroturystycznego.

3. Umiejętności osobiste i interpersonalne w kształtowaniu oferty turystycznej

Istotnym czynnikiem mającym znaczenie w kształtowaniu oferty turystycznej w tym i agroturystycznej są ludzie, ich kultura i kompetencje (jeden z elementów działań marketingowych, któremu chciałabym poświęcić więcej uwagi). Rola czynnika ludzkiego w prowadzeniu działalności turystycznej poruszana jest w literaturze bardzo często. Dotyczy to przede wszystkim rolnika prowadzącego gospodarstwo agroturystyczne i jego rodziny, ale również całej społeczności lokalnej. Dla odzwierciedlenia tej sytuacji posłużę się cytatem: *„Wasza miejscowość może być otoczona cudami natury i wspaniałymi atrakcjami, może dysponować doskonałymi usługami hotelowymi, gastronomicznymi, może pozwolić sobie na reklamę ogólnokrajową, lecz to wszystko nie zapewni rozkwitu turystyki, jeżeli przybywający do Was goście nie będą się czuli mile widziani. Abyście mogli odnieść sukces w dziedzinie turystyki (...) cała społeczność musi emanować gościnnością i sympatią”* [Potts 1994].

Osoby chcące pracować w branży turystycznej i uczestniczyć w kontaktach z klientami muszą dobrze się prezentować, być cierpliwe i pomocne, dobrze traktujące innych ludzi, mające podejście do klientów, życzliwe, chętne do słuchania i prowadzenia rozmów, uśmiechające się i z poczuciem humoru. Humor w obcowaniu z ludźmi przysparza nam przyjaciół, ułatwia porozumienie, a nawet sprawia, że często trudne negocjacje stają się bardziej oczywiste do pokonania i na chwilę pozwalają zapomnieć o kłopotach. Ważne jest również, aby członkowie naszych rodzin również akceptowali przyjmowanie turystów. Trudno byłoby rozpocząć turystyczny biznes, kiedy ktoś z rodziny będzie zajmował niechętną postawę wobec przybywających gości [Sikora i Bera 1997]. Oprócz tego zajęcie się agroturystyką wymaga, aby gospodarujący mieli [Wiatrak 1997]:

- motywację do działania,
- umiejętności kierowania przedsięwzięciem,
- niezbędne środki pieniężne dla uruchomienia działalności.

4. Produkty markowe w turystyce

Kształtowanie oferty jest skupieniem się na określonym rodzaju działania, co może doprowadzić do powstania **produktów markowych**. Produkty markowe to innymi słowy produkty najlepsze, flagowe. To one powinny tworzyć wizerunek polskiej turystyki w kraju i za granicą. Dlatego tak ogromną wagę przywiązuje się do ich jakości, gdyż ten element kształtuje opinię o danym produkcie [Majewski 2000]. Tu nie mogą pojawić się przypadkowe oferty, nieodpowiedzialni właściciele obiektów. Muszą być to produkty:

- o odpowiednim standardzie i jakości, czyli atrakcyjne;
- dostosowane do oczekiwań konsumentów, czyli dobrze sprzedawalne na rynku;
- o wyraźnej tożsamości i wizerunku;
- łatwiej umiejscawiane na rynku, czyli konkurencyjne.

Tworzenie produktów markowych opiera się na wykorzystaniu posiadanych zasobów. Tworzy się je po to, aby zwiększyć zainteresowanie danym produktem, aby zdobyć rynek poprzez bycie konkurencyjnym w stosunku do produktów istniejących na rynku. Dzięki szczególnym cechom np.. jakości produkt ten jest chętniej kupowany przez klientów. Czynniki wpływające na siłę marki to [Majewski 2000]:

1. Jakość – bardzo istotna dla klientów, a przede wszystkim zapewniająca ponowne wizyty w następnych sezonach.
2. Pierwszorzędna obsługa – jest to tzw. Wartość dodana do usługi, oznaczająca zazwyczaj wysoce efektywną obsługę gościa od momentu pierwszego z nim kontaktu.
3. Innowacyjność – staranie się, by oferować usługę nowatorską, a dzięki temu pobierać wyższą cenę.
4. Odróżnienie się od konkurencji – poprzez unikalne cechy i jakość produktu markowego.
5. Tożsamość – logiczna konsekwencja w doborze elementów do produktu markowego, która wpłynie na kształtowanie świadomości klienta o produkcie, co wprawdzie jest kosztowne, ale skuteczne w utrwalaniu postrzegania produktu.

Główną funkcją produktów markowych jest umożliwienie identyfikacji produktu, jej specyfiki i jakości. Marka stwarza obietnicę dostarczania konkretnego zbioru cech, korzyści i usług. Patrząc na produkt turystyczny dostarczany przez mieszkańców wsi można zauważyć, że wszystkie przedstawione elementy mają znaczenie w kształtowaniu jego wizerunku (por. tab. 1). Produkt taki ma określony cechy związane z miejscem powstania, posiadanymi walorami turystycznymi, rodzajami świadczonych usług, a także z osobą oferującą usługi.

Tabela 1

Składniki i cechy produktu turystycznego na wsi [Wiatrak 1998]

Składniki	Cechy
1. Miejsce	<i>wieś</i> - przestrzeń sprzyjająca swobodzie poruszania, obcowanie z naturą oraz możliwość kontaktu środowiskiem przyrodniczym (najczęściej mało zmienionym); <i>gospodarstwo rolnicze</i> - sprzyjające kontaktom z ludnością rolniczą, zwierzętami domowymi i dzikimi oraz zapoznania się z pracami rolnymi i rzemieślniczymi.
2. Atrakcje	krajobraz, klimat, lasy, jeziora, góry, rolnictwo, świeże powietrze, cisza, spokój i niewielki ruch.
3. Zakwaterowanie	pokój gościnny, mieszkanie/dom, kwatery grupowa, pole namiotowe, kempingi, schronisko lub wiejski pensjonat.
4. Wyżywienie	całodzienne wyżywienie lub możliwość zakupu świeżych produktów z gospodarstwa do samodzielnego przyrządzania posiłków, a ponadto możliwość zapoznania się z wiejską kuchnią i spożywanie potraw regionalnych.
5. Usługi	<i>podstawowe</i> - zakwaterowanie i wyżywienie; <i>dodatkowe</i> - wędkowanie, zajęcie się myślistwem, zbieranie i suszenie ziół, owoców i grzybów, jazda konna i na rowerze, wypożyczenie konia, bryczki, sprzętu sportowego, organizowanie kuligów, sprzedaż wyrobów rzemieślniczych, oprowadzanie po regionie itp.
6. Kupno usług	bezpośrednio lub poprzez stowarzyszenia agroturystyczne, czasami biura podróży.
7. Obsługa	bezpośredni i przyjazny kontakt z osobami przyjmującymi turystów, gościnność i atmosfera sprzyjająca nawiązaniu wzajemnych więzi, a wraz z tym przyjazdów w przyszłości.
8. Inne	rozwijanie zainteresowań, zdobywanie nowych umiejętności, poznawanie folkloru i zwyczajów rodzin wiejskich, aktywny wypoczynek w wiejskiej przestrzeni.

Doskonaląc i kształtując produkt turystyczny, a wraz z nim ofertę, trzeba pamiętać iż jest on powiązany pozostałymi elementami łańcucha marketingowego – ceną, dystrybucją, promocją. Jeśli produkt turystyczny będzie odpowiednio ukształtowany, różnorodny, wysokiej jakości przyciągnie turystów i sprawi, że w kolejnych sezonach zadowoleni będą powracać. Należy podkreślić, że produkt turystyczny jest nierozzerwalnie związany z człowiekiem, który go oferuje. Tak więc predyspozycje osobowościowe i interpersonalne oferenta usługi turystycznej są bardzo ważne.

LITERATURA

1. Dudek-Wojtyła R. (1997): „Szanse agroturystyki w województwie zamojskim a świadomość jego mieszkańców”. [w:] „Wieś i Rolnictwo”, nr 2, 106.
2. Gaworecki W. (1994): Turystyka PWE, Warszawa, 79-80.
3. Holloway J., Robinson Ch. (1997): Marketing w turystyce. PWE Warszawa, s. 114.
4. Majewski J. (2000): Budowanie produktów markowych w turystyce wiejskiej. [w:] Agroturystyka, FAPA, Warszawa, 496-502.
5. Mruk H., Rutkowski I. (1994): Strategia produktu. PWE Warszawa 19-23.
6. Potts T. D. (1994): Odkryj swoje miasto. Proces rozwoju turystyki. Jelenia Góra.
7. Sikora J., Bera J. (1997): Rodzina czynnikiem sukcesu w działalności agroturystycznej. [w:] „*Determinanty sukcesu w turystyce wiejskiej*”, CDiEwR, Kraków, 63-70.
8. Wiatrak A.P. (1998): Rynek i produkt w turystyce wiejskiej. [w:] Marketing i produkty markowe w turystyce wiejskiej. SGGW, Warszawa 7-20.
9. Wiatrak A.P. (1997): Rola doradztwa w przygotowaniu przedsięwzięć agroturystycznych. [w:] „*Doradztwo w rozwoju agroturystyki*”. SGGW, Warszawa, 51-62.
10. Żelazna K. (2000): Marketing mix i jego elementy w działalności agroturystycznej. [w:] Agroturystyka. FAPA, Warszawa, 472-484.

KATARZYNA KARBOWIAK

PRODUKT W TURYSTYCE WIEJSKIEJ (ISTOTA, FORMY I KSZTAŁTOWANIE)

STRESZCZENIE

W procesie kształtowania produktu turystycznego mamy do czynienia z tworzeniem *oferty* i skupianiem się na tych dziedzinach, w których możemy uzyskać przewagę. Podstawą sukcesu działań marketingowych w zakresie produktu turystycznego jest oferowanie potencjalnym nabywcom produktu jak najbardziej złożonego i zróżnicowanego o najwyższej jakości, która to wyrażać się będzie stopniem, w jakim produkt ten zaspokoi oczekiwania turystów.

KATARZYNA KARBOWIAK

PRODUCT IN RURAL TOURISM (THE ESSENCE, FORMS AND CREATING)

SUMMARY

Tourism as form non-agricultural economic activity of farmers has in our country more and more advocates. This form creates as new possibilities of utilization first of all of attractive nature space and farm buildings, and the second - obtained additional incomes create to possibility of activation rural development. Tourism also creates enterprises in the village and indispensable conditions to other lives. This form of rural development affords possibilities additional sources of income. At last tourism as business brings definite material and non-material advantages, but will demand recognition of market, of rules of marketing, accountancies and profitability. Recognition and deepen these rules will permit on effective leadership this activity.

KATARZYNA GRALAK
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

FORMY ODDZIAŁYWANIA WŁADZ GMINNYCH NA ROZWOJ AGROTURYSTYKI

Wprowadzenie

Dla gmin typowo rolniczych i rolniczo-leśnych, szczególnie tych położonych w atrakcyjnych pod względem przyrody i krajobrazu regionach, dużą szansą jest rozwój agroturystyki. Jest ona jednym ze sposobów alternatywnego wykorzystania potencjału gospodarstw rolniczych oraz aktywizacji wiejskich społeczności lokalnych. Korzyści z rozwoju agroturystyki dostrzegane są głównie przez mieszkańców wsi, upatrujących w działalności agroturystycznej źródeł dodatkowych dochodów i nowych miejsc pracy. Jednak coraz częściej agroturystyka jest doceniana przez samorządy gminne, które widzą w niej szansę na poprawę warunków życia rodzin rolniczych, dodatkowe źródła dochodu w budżecie, wzrost zaangażowania lokalnej społeczności w rozwój lokalny.

W praktyce działania władz lokalnych na rzecz rozwoju agroturystyki są niewystarczające i marginalne, o czym świadczą mogą strategie rozwoju gospodarczego wielu gmin. W dokumentach tych nie wspomina się o agroturystyce lub bardzo rzadko opracowuje się programy rozwoju turystyki wiejskiej lub agroturystyki [Nawrocka 2001]. Niemniej jednak samorządy gminne, które doceniają miejsce i znaczenie agroturystyki w gospodarce lokalnej i są świadome efektów jej rozwoju, podejmują różnorodne działania aktywizacyjne w tym zakresie. Przykładem gminy zaangażowanej we wspieranie rozwoju przedsięwzięć związanych z agroturystyką jest gmina Wiżajny w województwie podlaskim. Niniejsze opracowanie wskazuje na możliwości oddziaływania samorządu gminnego na rzecz rozwoju agroturystyki i korzyści z tego płynących.

Formy pośredniego oddziaływania na rzecz rozwoju agroturystyki

Głównym celem strategicznym gminy Wiżajny jest tworzenie i rozwój całorocznej oferty turystycznej w oparciu o dziedzictwo kulturowe, bogactwo środowiska naturalnego i krajobrazu, produkty lokalne oraz szeroką gamę usług dla potrzeb turystyki [Strategia 2000]. Do realizacji takich zamierzeń uprawniają znakomite warunki naturalne, niezbędne do rozwijania różnorodnych form turystyki i rekreacji sprzyjających środowisku przyrodniczemu tj. bogactwo jezior, malowniczy krajobraz wiejski, tradycyjne rolnictwo i czyste środowisko naturalne.

Za szczególną formę turystyki preferowaną w gminie uznawana jest agroturystyka, wykorzystująca potencjał gospodarstw rolniczych oraz walory wiejskiego środowiska przyrodniczo-kulturowego. Do warunków sprzyjających jej rozwojowi należy przede wszystkim rolniczy charakter gminy, dominacja w strukturze rolnictwa rodzinnych gospodarstw rolniczych, atrakcyjnie zlokalizowanych w przestrzeni wiejskiej oraz duże zainteresowanie zarówno turystów jak i rolników. Gmina nie posiada wieloletnich doświadczeń ani tradycji w rozwoju agroturystyki. Dynamiczny jej rozwój obserwuje się od początku lat dziewięćdziesiątych. Na terenie gminy funkcjonuje 29 gospodarstw agroturystycznych [SIRT 2001], przy czym liczba ta w rzeczywistości jest ponad dwukrotnie większa, bowiem znaczna część rolników nie rejestruje prowadzonej działalności. Gmina posiada zatem ogromny potencjał agroturystyczny. Inicjatorem działań w tym zakresie jest Suwalska Izba Rolniczo-Turystyczna oraz Ośrodek Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Suwałkach, które to instytucje od początku lat dziewięćdziesiątych aktywnie uczestniczą w kreowaniu produktu agroturystycznego. Od 1998 roku w tworzenie oferty agroturystycznej zaangażowane są lokalne władze, wykorzystując w tym celu instrumenty ekonomiczno-prawne.

Zgodnie z założeniami przyjętymi w strategii rozwoju gminy, rozwój wszelkich form turystyki może odbywać się jedynie zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego. Zatem każdy rolnik prowadzący gospodarstwo agroturystyczne musi mieć również świadomość, że ta forma działalności musi rozwijać się zgodnie z możliwościami środowiska i dążyć do utrzymania warunków, które w pełni będą oddawały walory wiejskiego krajobrazu. Zadaniem władz gminnych jest w tym przypadku weryfikowanie działań mieszkańców wsi zmierzających do osiągania tą drogą jak największych zysków i wprowadzanie urządzeń chroniących środowisko przyrodnicze przed nadmiernym ruchem turystycznym. Coraz częściej okazuje się, że zachowanie środowiska w stanie możliwie niezmiennym przyciąga więcej turystów aniżeli szybki i gwałtowny rozwój bazy turystycznej stwarzającej maksymalne udogodnienia dla turystów.

W opinii władz, wstępnym i koniecznym warunkiem, który musi być spełniony, by turyści odwiedzali gminę jest wyeksponowanie naturalnych walorów okolicy, dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, poprzez zadbane i udostę-

pniane turystom zabytki dziedzictwa kulturowego, naturalną przyrodę i możliwość podziwiania mało-winniczego krajobrazu. Największą wartością gminy Wiżajny są: liczne jeziora oraz wspaniała przyroda i malowniczy, podgórski krajobraz sprzyjający wędrownikom. Działalnością promocyjną walorów turystycznych gminy zajmuje się Suwalska Izba Rolniczo-Turystyczna, wydając materiały informacyjne i katalogi o regionie i gospodarstwach agroturystycznych i innych obiektach turystycznych na wsi, prowadząc punkt informacji turystycznej, współpracując z mediami, utrzymując kontakty z byłymi klientami, uczestnicząc w krajowych i zagranicznych targach turystycznych. Samorząd lokalny przy współpracy z Izbą popularyzuje atuty gminy z wykorzystaniem prasy, radia i telewizji; w tym zakresie gmina umieszcza również informacje w internetowej telegazecie regionalnej telewizji, organizuje pobyty studialne dla dziennikarzy i wydaje widokówki.

Wszechstronnej promocji gminy i gmin regionu Polski północno-wschodniej służą nowoczesne punkty informacji turystycznej w postaci „kiosków internetowych”, zlokalizowane w kilku miejscowościach turystycznych na terenie Suwalszczyzny i przygranicznego regionu Litwy. Punkty informacji turystycznej wyposażone są w aktywny monitor komputerowy, udostępniający informacje w czterech językach (polskim, angielskim, niemieckim i litewskim) i dostępny non stop dla każdego użytkownika. Dzięki prostej obsłudze można natychmiast uzyskać informacje o regionie, powiatach oraz poszczególnych gminach, dane o ciekawych miejscach do zwiedzenia, odbywających się imprezach kulturalnych oraz miejscach noclegowych wszystkich gmin regionu Polski północno-wschodniej.

Promocja walorów turystycznych gminy wiąże się z koniecznością dbania o infrastrukturalne warunki jej rozwoju, szczególnie w zakresie budowy dróg, wodociągów, kanalizacji, sieci telekomunikacyjnej, a następnie w zakresie istniejącej infrastruktury turystycznej. W literaturze podkreśla się często, że jest to dziedzina działań, w której władze lokalne odnoszą największe sukcesy. W opinii władz gminy Wiżajny najważniejsze są inwestycje w zakresie sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, ponieważ bez nich trudno myśleć o zainteresowaniu turystów wypoczynkiem na terenie, którego są gospodarzami. Dzięki podjętym inwestycjom w tym zakresie poprawiła się atrakcyjność turystyczna terenu, głównie czystość i schludność gospodarstw oraz stan zagospodarowania turystycznego (powstały trasy piesze i rowerowe, parkingi i toalety, dobrze oznakowane drogi dojazdowe, miejsca spacerowe). Znaczna część infrastruktury turystycznej powstała w wyniku współpracy Związku Gmin Północno-Wschodnich, które realizowały w latach 1995-1996 projekt „Małe infrastruktury turystyczne” dofinansowany z funduszy PHARE-STRUDER. Gmina Wiżajny jest aktywnym członkiem tego związku. Na terenie gminy brakuje jeszcze zróżnicowanej bazy żywieniowej, miejsc zabaw dla dzieci, obiektów sportowych i imprez plenero-

wych. Poza tym w opinii przedstawicieli władz konieczne jest zapewnienie turystom poczucia bezpieczeństwa, a dotyczy to zwłaszcza turystów zagranicznych.

W opinii władz szczególnie nacisk położyć należy na ochronę i poprawę stanu środowiska naturalnego. Mała lesistość obszaru gminy oraz ogromne różnice wysokości terenu (nawet 120 metrów n. p. m.) powodują erozję gleb oraz spływy powierzchniowe z pól i gospodarstw rolniczych do jezior, nad którymi zlokalizowane są liczne obiekty. W opinii przedstawicieli władz, w rozwoju agroturystyki konieczne jest koncentrowanie działań głównie na budowie w gospodarstwach przyzagrodowych oczyszczalni ścieków oraz na ekologizacji rolnictwa, wyrażającej się wprowadzaniem gospodarki hodowlano-pastwiskowej, zapobiegającej postępującej erozji gleb, a w rezultacie sprzyjającej ochronie zasobów środowiska naturalnego. Przykładem działań w tym zakresie jest budowa kolektora sanitarnego, budowa szczelnych zbiorników bezodpływowych oraz szeroka akcja edukacyjno-informacyjna wśród mieszkańców w zakresie budowy przyzagrodowych oczyszczalni ścieków, z jednoczesnym wskazaniem możliwości uzyskania pomocy finansowej w postaci m.in. niskoprocentowanych pożyczek z Banku Ochrony Środowiska.

Generalnie rozwojowi turystycznemu gminy przeszkadza przede wszystkim deficyt środków finansowych i wykwalifikowanej kadry samorządowej. Podobnie jak w większości gmin wiejskich za organizację turystyki odpowiedzialna jest osoba zajmująca się tym zagadnieniem przy okazji innych spraw. W gminie brakuje więc specjalistów posiadających odpowiednie wykształcenie oraz praktyczne doświadczenia w dziedzinie turystyki. Zdaniem przedstawicieli władz gminy konieczna jest edukacja kadr, które odpowiedzialne będą za planowanie i rozwój gospodarki turystycznej.

Bezpośrednie oddziaływanie władz lokalnych na rozwój agroturystyki

Podstawowym problemem w rozwoju turystyki bazującej na lokalnych zasobach jest kwestia nieufności mieszkańców wsi do turystów i niechęć do ich obecności na terenie gminy. Podstawowym zadaniem władz lokalnych jest zatem kształtowanie wśród mieszkańców pozytywnego stosunku do turystyki i turystów oraz tworzenie klimatu społecznego służącego podejmowaniu przez rolników inicjatyw związanych z agroturystyką. Zadanie to może być realizowane poprzez następujące działania [Nawrocka 2001]:

- odpowiednie kształtowanie świadomości lokalnej w zakresie istniejących walorów turystycznych gminy,
- popularyzowanie idei rozwoju agroturystyki, poprzez ukazywanie jej pozytywnych skutków,

- wykreowanie aktywności zamieszkałej w gminie ludności w zakresie podejmowania działalności gospodarczej.

Działania te są niezbędne zwłaszcza w gminach, w których turystyka w jakiegokolwiek formie pojawia się po raz pierwszy. Społeczna postawa mieszkańców wsi, wyrażająca się niechęcią, nie sprzyja przyjazdom i jest wyrazem braku zrozumienia korzyści jakie osiągnąć można oferując turystom wypoczynek na wsi, w gospodarstwie. Rola władz gminnych powinna polegać na współpracy w organizacji szkoleń, szukaniu wykładowców prowadzących szkolenia i współpracy w tym zakresie z działającymi na terenie gminy ośrodkami doradztwa rolniczego i stowarzyszeń agroturystycznych.

W tej dziedzinie władze gminy, korzystając z pomocy pracowników ośrodka doradztwa rolniczego i Suwalskiej izby Rolniczo-Turystycznej, zorganizowały kursy dla osób zainteresowanych taką formą działalności. Obejmowały one podstawowe zagadnienia z zakresu zasad podejmowania działalności gospodarczej, obsługi turystów, zagospodarowania terenu, marketingu i ekologii, możliwości uzyskania funduszy, zwłaszcza kredytów preferencyjnych na rozpoczęcie działalności agroturystycznej.

Istotnym narzędziem bezpośredniego oddziaływania na rozwój agroturystyki, lecz w zasadzie nie wykorzystywanym przez władze lokalne, są instrumenty ekonomiczno-prawne, które mają na celu zachęcenie mieszkańców gminy, a także osób zewnętrznych do podejmowania działalności agroturystycznej. Rada gminy ma możliwość zwolnienia lub stosowania preferencyjnych stawek podatku od nieruchomości, na których prowadzona jest działalność agroturystyczna w szerszym zakresie. Możliwe jest zwolnienie, umorzenie lub rozłożenie na raty podatku rolnego lub podatku od nieruchomości (np. zwolnienie właściciela sezonowego pola biwakowego z obowiązku opłacania podatku od nieruchomości w sytuacji, gdy pole to ulokowane jest na gruntach służących produkcji, np. na łące, pastwisku, w sadzie, od których płacony jest podatek rolny) lub określenie przez radę gminy dla takiej działalności korzystniejszych stawek opodatkowania. Władze lokalne gminy Wiżajny nie wykorzystywały tych instrumentów, ponieważ całkowite zwolnienie z podatku oznacza zmniejszone wpływy z podatku oraz utratę części subwencji wyrównawczej, bowiem gmina nie pobiera na swoim terenie podatków możliwych do pobrania. W literaturze są jednak przykłady gmin, które wykorzystują instrumenty ekonomiczno-finansowe [Nawrocka 2001].

Gmina może stwarzać warunki dla rozwoju agroturystyki wykorzystując instrumenty gospodarowania przestrzenią, mianowicie miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego oraz decyzję o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. Planowanie zagospodarowania przestrzennego na obszarze gminy polega na wyborze takich rozwiązań, które pozwolą na optymalne wykorzystanie przez społeczność walorów i predyspozycji przestrzeni przyrodniczej, kulturowej

i potencjału społecznego oraz zminimalizują skutki ograniczeń, barier i konfliktów przestrzennych. Sprzyja ono poprawie warunków działania podmiotów gospodarczych i tworzy klimat sprzyjający podejmowaniu przez mieszkańców i osoby z zewnątrz nowych inicjatyw gospodarczych. Istnieje też możliwość oddania przez gminę osobom prawnym lub fizycznym gruntu w nieodpłatne użytkowanie, jak również sprzedania lub oddania go w użytkowanie wieczyste po obniżonej cenie, jeżeli planowane jest na nim prowadzenie działalności agroturystycznej.

Obowiązkiem władz gminnych jest prowadzenie ewidencji gospodarstw agroturystycznych i obiektów turystyki wiejskiej. Wiele kontrowersji wzbudza sposób wydawania przez wójtów decyzji w zakresie ewidencji gospodarstw agroturystycznych [Rozporządzenie]. Podstawowym wymogiem jest kompletna dokumentacja w zakresie spełniania przez obiekt określonych warunków pod względem budowlanym, przepisów pożarowych i innych. Powoduje to wiele nieporozumień i konfliktów, efektem których jest brak rozeznania pracowników urzędów gmin w zakresie faktycznej liczby gospodarstw na terenie gminy. W stosunku do rzeczywistości liczba gospodarstw podawanych w statystykach jest znacznie zaniżona.

Podobny obraz działania władz lokalnych na rzecz rozwoju agroturystyki wyłania się z rozmów przeprowadzonych z mieszkańcami gminy, zajmującymi się agroturystyką. W badanej zbiorowości 33% respondentów oceniło stopień zaangażowania władz we wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych jako duży, 53% jako średni, a 14% jako niski lub wcale. Z opinii rolników wynika, że urząd gminy stara się udzielać pomocy rolnikom, a umiarkowanie pozytywna opinia o działaniach władz gminnych na rzecz rozwoju agroturystyki oznacza, iż aktywność władz odnosi się głównie do rozwoju infrastruktury turystycznej oraz dbałości o estetykę i wizerunek gminy.

Część badanych rolników (33%) stopień zaangażowania władz w rozwój agroturystyki określiła jako duży. Ta grupa rolników podkreślała rolę wójta w animowaniu działań sprzyjających wyzwalaniu aktywności gospodarczej mieszkańców gminy oraz podnoszących jej atrakcyjności turystyczną. Oceniano go jako osobę posiadającą umiejętności organizowania inicjatyw społecznych, angażującą mieszkańców do poprawy własnego środowiska życia i cieszącą się wysokim poparciem i zaufaniem społecznym dla swej działalności. W opinii respondentów wójt jest główną osobą, do której zwracają się lub zwróciliby się o pomoc.

Z rozmów z rolnikami wyraźnie wynika, że wspieranie rozwoju agroturystyki ze strony władz lokalnych ma charakter pośredni. Wsparcie agroturystyki odbywało się w opinii rolników głównie poprzez tworzenie infrastrukturalnych warunków rozwoju, w tym wspieranie infrastruktury turystycznej (40%) i technicznej (46,7%), promowanie walorów turystycznych gminy (53,3%) oraz udział w organizowaniu imprez lokalnych (33,3%). Nieliczne osoby (26,7%) wskazy-

wały na możliwość uzyskania pomocy w uzyskiwaniu kredytów, uczestnictwa w szkoleniach organizowanych w gminie. Respondenci ocenili wysoko działania władz na rzecz poprawy stanu istniejącej infrastruktury turystycznej, szczególnie w zakresie oznakowania szlaków i uzupełnienia infrastruktury turystycznej. Zdaniem respondentów lokalne władze nie są jeszcze przygotowane do udzielenia fachowej pomocy zainteresowanym rolnikom. Jednak w skali całej zbiorowości zarysowuje się prawidłowość do wyższej oceny stopnia zaangażowania władz lokalnych we wspieranie rozwoju agroturystyki wraz z wydłużającym się okresem prowadzenia działalności.

Podsumowanie

Organizowanie pobytu turystycznego w gospodarstwie daje rolnikom możliwość zdobycia dodatkowego dochodu i nawiązania licznych, wartościowych, dających satysfakcję kontaktów i przyjaźni. Jednak przygotowanie oferty turystycznej, jej promocja, pozyskiwanie klientów i stałe podnoszenie jakości całego pakietu wymaga zaangażowania lokalnych instytucji i organizacji, w tym również lokalnych władz, będących gospodarzami przestrzeni wiejskiej i jej mieszkańców.

Podstawową rolą lokalnych władz jest promocja własnego terenu na zewnątrz i wewnątrz gminy, mająca na celu przyciągnięcie turystów i udzielenie im jak największej ilości informacji o walorach turystycznych gminy, która powinna być łatwo dostępna, stale aktualna, szeroko rozpowszechniania przy pomocy mediów, sieci internet, folderów, gazetek, wspólnie z innymi lokalnymi instytucjami współpracującymi z gminą. Równie istotną formą pośredniej pomocy oferowanej rolnikom są działania władz lokalnych w dziedzinie infrastruktury technicznej i społecznej, które poprawiają stan zagospodarowania gminy i podnoszą jej atrakcyjność. Ograniczone są natomiast możliwości finansowego i organizacyjnego wsparcia rozwoju agroturystyki:

LITERATURA

1. Nawrocka E. (2001): Znaczenie władz lokalnych w rozwoju agroturystyki. [w:] *Turystyka wiejska czynnikiem ożywienia gospodarczego obszarów wiejskich*. Mat. Konferencyjne IX Ogólnopolskiego Sympozjum Agroturystycznego w Złotwie, KCDRRiOW, Kraków 2001, s. 90.
2. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 stycznia 1999 roku w sprawie obiektów hotelarskich i innych obiektów, w których świadczono są usługi hotelarskie. (Dz. U. Nr 10 z 1999 r., poz. 87).
3. Strategia rozwoju gminy Wiżajny w latach 2000-2005.
4. Suwalszczyzna zaprasza. Suwalska Izba Rolniczo-Turystyczna, Suwałki 2001.

KATARZYNA GRALAK

FORMY ODDZIAŁYWANIA WŁADZ GMINNYCH NA ROZWÓJ AGROTURYSTYKI

STRESZCZENIE

Artykuł jest próbą określenia roli władz samorządowych w rozwoju agroturystyki. W opracowaniu przedstawiono instrumenty pośredniego i bezpośredniego oddziaływania samorządu gminnego na rzecz rozwoju gospodarstw agroturystycznych i wskazano na korzyści z tego płynące. Podstawową rolą lokalnych władz jest promocja własnego terenu przy pomocy mediów, sieci internet, folderów, gazetek oraz wspólnie z innymi lokalnymi instytucjami współpracującymi z gminą. Równie istotną formą pośredniej pomocy oferowanej rolnikom są działania władz lokalnych w dziedzinie infrastruktury technicznej i społecznej, które poprawiają stan zagospodarowania gminy i podnoszą jej atrakcyjność. Ograniczone są natomiast możliwości finansowego i organizacyjnego wsparcia rozwoju agroturystyki. Oznacza to, że władze lokalne, mimo skromnych możliwości finansowych, mogą wiele zrobić w kreowaniu rozwoju agroturystyki.

KATARZYNA GRALAK

THE FORMS OF ACTIVITY LOCAL SELF-GOVERNMENT ON THE AGITOURISM DEVELOPMENT

SUMMARY

The aim of this paper is to explore the importance of local self government in the process of agritourism development. The most important forms of support are: financing the improvement of infra

structure in rural areas and on agricultural properties, road-signs, promotion, information on the different attractions. Farmer point of view problem is the lack of financial resources and the lack of knowledge of where to get information or expert advice in developing.

INFORMACJE

EUGENIUSZ KOŚMICKI
Akademia Rolnicza w Poznaniu

SPRZEDAŻ BEZPOŚREDNIA PRZEZ ROLNIKÓW W NIEMCZECH

Podstawowe problemy ekonomiczne i prawne

Współczesne rolnictwo znajduje się w trudnej sytuacji ekonomicznej i społecznej. Jest ono coraz silniej uzależnione od przetwórstwa i potężnych sieci handlowych i dystrybucyjnych. Przeważająca większość produktów rolnych dociera do ostatecznych konsumentów przez złożone, wielostopniowe systemy dystrybucji. Aż do początku lat osiemdziesiątych XX wieku wyraźnie malała rola bezpośredniej sprzedaży przez rolników, którzy korzystali z możliwości rozbudowanych sieci handlowych i dystrybucyjnych produktów rolnych. Od początku lat osiemdziesiątych pojawiło się jednak zarówno wśród rolników konwencjonalnych, jak i ekologicznych wyraźne zainteresowanie bezpośrednią sprzedażą produktów rolnych. Wiąże się to także z rozwojem „tradycyjnego” przetwórstwa produktów rolnych w gospodarstwach. Sytuacja powyższa uwarunkowana jest trudną sytuacją dochodową rolnictwa, a także rosnącą świadomością zarówno wśród rolników, jak i konsumentów. Rolnicy zajmujący się bezpośrednią sprzedażą charakteryzują się jednak takimi cechami jak: wyraźna świadomość przedsiębiorcza, poczucie odpowiedzialności za sprzedawane produkty, prawidłowa ocena życzeń nabywców, gotowość ponoszenia ryzyka, a także dostrzeganie istniejących trendów rynkowych. Wśród rolników wzrasta zapotrzebowanie na odpowiednie informacje, gdyż występuje duża niepewność, co w zakresie bezpośredniej sprzedaży, zwłaszcza przetwórstwa, jest dozwolone, a co nie. Wielu

rolników, zwłaszcza początkujących, ma duże problemy z oceną możliwości zbytu własnych produktów rolnych.

Aby wyjść na przeciw tym potrzebom wybitni niemieccy specjaliści prof. Bernd Wirthgen i prof. Oswin Maurer opracowali książkę „Sprzedaż bezpośrednia. Przetwarzanie, zbyt, rentowność, prawo”*. W ciągu kilku lat ukazało się już drugie wydanie tej interesującej książki, głównie z powodu dużego zapotrzebowania rolników, a także zmiany przepisów prawnych. Te ostatnie wiążą się głównie z nowymi przepisami o higienie żywności, a także z lepszym zabezpieczeniem interesów konsumentów. W przypadku bezpośredniej sprzedaży ważne znaczenie posiadają regulacje prawne, a także odpowiednie kształtowanie zbytu, gdzie najważniejsze znaczenie posiadają: struktura nabywców, ocena potencjału zbytu, kształtowanie palety produktów łącznie z możliwościami dystrybucji, zabezpieczenie takiej samej jakości produktów, określenie „prawidłowych” cen, a także odpowiednie środki promocji i reklamy.

Książka B. Wirthgena i O. Maurera przedstawia w sposób wyczerpujący podstawowe problemy bezpośredniej sprzedaży i przetwórstwa w gospodarstwach rolnych. Możemy tutaj wyróżnić następujące podstawowe problemy rozważań:

- sprzedaż bezpośrednia i przetwórstwo w gospodarstwie;
- prawne warunki ramowe dla rolnictwa i działalności przemysłowej;
- szczegółowe przykłady produktów z produkcji zwierzęcej;
- szczegółowe przykłady z produkcji roślinnej;
- marketing przy bezpośredniej sprzedaży produktów rolnych.

W przypadku bezpośredniej sprzedaży i przetwórstwa w gospodarstwie najważniejsze znaczenie posiada stabilizacja dochodów. Może być ona uzyskana poprzez obniżkę kosztów produkcji, zwiększenie możliwości produkcyjnych czy zwiększenie dochodów ze sprzedaży na poszczególne produkty. Przy bezpośredniej sprzedaży rolnik podejmuje szereg funkcji, które przeszły już do przetwórstwa żywnościowego, handlu, rzemiosła. Sprzedaż bezpośrednia obejmuje bardzo różnorodne formy sprzedaży: sprzedaż w samym gospodarstwie, sprzedaż bezpośrednio u klientów z samochodów dostawczych, sprzedaż na targowiskach, sprzedaż na polu lub brzegach dróg, możliwość własnego zbioru, sprzedaż po-

* Bernd Wirthgen und Oswin Maurer, Direktvermarktung. Verarbeitung, Absatz, Rentabilität, Recht, 2., neubearbeitete und erweiterte Auflage, Stuttgart (Hohenheim) 2000, Verlag Eugen Ulmer, ss 236. ISBN 3-8001-4207-4. Prof. dr B. Wirthgen jest wykładowcą nauki o rynku rolnym i marketingu na Uniwersytecie – Ogólnej Szkole Wyższej Kassel-Witzenhausen, a prof. dr O. Maurer wykładowcą ekonomiki gospodarki żywnościowej na Uniwersytecie Waikato w Hamilton i dyrektorem Instytutu Marketingu Żywności Nowej Zelandii. Wskazywane cytaty i strony odnoszą się do tej książki. Książka B. Wirthgena i O. Maurera zasługuje na szybkie przetłumaczenie na język polski. Przy tłumaczeniu należałoby uwzględnić polskie ustawodawstwo, a także specyficzne społeczno-ekonomiczne warunki produkcji i sprzedaży. Rolnictwo polskie musi wykorzystać w znacznie większym stopniu niż dotychczas metody sprzedaży bezpośredniej.

przez scentralizowane sklepy rolników, sprzedaż dla innych producentów trudniących się sprzedażą bezpośrednią, sprzedaż gotowych produktów dla hurtowników lub detalistów, sprzedaż poprzez spółdzielnie wytwórców-konsumentów, sprzedaż na imprezy towarzyskie (np. pieczonych prosiaków) aż do chłopskich restauracji.

O sprzedaży bezpośredniej nie ma obecnie danych statystycznych. Tylko dla niektórych produktów, jak jaja czy ziemniaki istnieją oficjalne, chociaż niepewne dane statystyczne. Zgodnie z danymi z końca 1995 r. znanych było w starych krajach związkowych Niemiec około 10 650 gospodarstw z bezpośrednią sprzedażą, z czego około 40% przyporządkowano do gospodarujących metodami ekologicznymi. W 1998 roku obrót w zakresie bezpośredniej sprzedaży wynosił około 5–5,5 mld DM. W nowych krajach związkowych najczęściej gospodarstw z bezpośrednią sprzedażą występuje w Saksonii, Brandenburgii, czy Turynгии. B. Wirthgen i O. Maurer rekonstruują 25 podstawowych założeń niezbędnych dla rozwoju bezpośredniej sprzedaży; osobiste przesłanki, określone przesłanki gospodarstw, przesłanki znajdujące się poza gospodarstwem (s. 19-22). Obecnie w Niemczech istnieje już szereg możliwości wsparcia sprzedaży bezpośredniej. Funkcjonują różnorodne programy federalne i krajowe, które wymagają jednak spełnienia wielu warunków (zawodowe kwalifikacje, celowość, możliwości finansowania).

Producenci posługujący się sprzedażą bezpośrednią przestrzegać muszą jednak rozlicznych ustaw i rozporządzeń ogólnych i odnoszących się do poszczególnych produktów. Na pierwszy rzut oka ogromna ilość przepisów prawnych wywołać może niepewność, a nawet przerażenie wśród rolników. Aby ułatwić rolnikom przestrzeganie przepisów prawnych, zamieszczono w książce przejrzyste schematy graficzne (s. 27). Ważne znaczenie mają również przepisy podatkowe, które różnią się wyraźnie w rolnictwie i działalności przemysłowej (s. 29). Przepisy prawa rzemieślniczego mają szczególne znaczenie dla rzeźników, piekarzy, cukierników czy młynarzy. „Przemysłowa sprzedaż bezpośrednia” łączy się bowiem z podatkiem przemysłowym i podatkiem obrotowym, których nie płacą rolnicy. Istotne znaczenie posiadają również liczne przepisy wynikające z zachowania higieny (częściowo regulowane już przez przepisy unijne), prawo budowlane poszczególnych krajów, ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, ustawa o odpowiedzialności za produkt, rozporządzenie o opakowaniach. Aby ułatwić rolnikom sprzedaż bezpośrednią zestawiono w tabeli odpowiednie urzędy państwowe kontrolujące przestrzeganie prawa w poszczególnych dziedzinach produkcji rolnej i sprzedaży bezpośredniej.

Najważniejsze znaczenie w obszernej pracy B. Wirthgena i O. Maurera posiadają jednak szczegółowe analizy przykładów sprzedaży bezpośredniej produktów zwierzęcych i produktów roślinnych (s. 50-179). Każdy produkt jest tutaj bardzo dobrze scharakteryzowany. Zwraca się szczególną uwagę na rozwój ryn-

ku, szanse rynkowe, przyszły rozwój konsumpcji, istniejące struktury zbytu, metody produkcji, kalkulacje opłacalności, podstawowe przepisy prawne, zwłaszcza związane ze zbytem.

Gospodarstwa rolne w sprzedaży bezpośredniej sprzedają nadal mleko i produkty mleczne. Występuje jednak wyraźny spadek sprzedaży surowego mleka. Stosunkowo większym zainteresowaniem cieszy się jednak mleko z gospodarstw ekologicznych. Istotne znaczenie mają tutaj także procesy pasteryzacji i homogenizacja mleka. Natomiast rynek na sery i twarogi wiejskie wzrasta w ostatnich latach. Produkcja ta wymaga jednak specjalistycznej wiedzy i odpowiednich inwestycji. Podobna uwaga dotyczy także produkcji masła wiejskiego, którego cena jest znacznie wyższa niż masła markowego. Także rynek na jaja wykazuje tendencje spadkowe. Jeśli chodzi o ceny, to najbardziej korzystne są ceny jaj w gospodarstwach zachowujących tradycyjną hodowlę, a także z gospodarstw ekologicznych. W sprzedaży bezpośredniej znajduje się także drób bity, gdyż świeży drób jest znacznie bardziej ceniony niż mrożony (m.in. w kawałkach). Konsumenty poszukują mięsa wieprzowego i wołowego pochodzącego z uboju gospodarczego. Uwaga powyższa dotyczy także wędlin wiejskich. Ubój zwierząt i produkcja wędlin związana jest z posiadaniem odpowiedniej wiedzy fachowej, rynku zbytu, a także zapewnienia odpowiedniej jakości produktom. Pomocne są tutaj programy wsparcia do programów bardziej ekstensywnej hodowli (program Neuland, program dla gospodarstw ekologicznych, hodowli krów rasy mięsnej).

Do najbardziej znanych produktów roślinnych znajdujących się w sprzedaży bezpośredniej należą ziemniaki jadalne i warzywa. Ziemniaki są nadal przedmiotem powszechnego spożycia, a porządek prawny tylko w niewielkim stopniu ogranicza sprzedaż bezpośrednią. Ogólnie, warzywa są jednak stosunkowo rzadko przedmiotem sprzedaży bezpośredniej. Najbardziej poszukiwane są tutaj warzywa z upraw ekologicznych, które mają znacznie mniejszą ilość azotanów, a także większą ilość witamin i substancji mineralnych. Z warzyw wydzielić można szparagi, które należą do przysmaków kuchni niemieckiej. Chleb wiejski stanowi nadal produkt poszukiwany w Niemczech. Za najlepsze chleby wiejskie uchodzą żytnie chleby razowe, a także z pszenicy-orkisz. Mniejsze znaczenie posiada produkcja i sprzedaż makaronów, a także sprzedaż owoców i ich przetworów, zwłaszcza soku jabłkowego.

Sprzedaż bezpośrednia wymaga prowadzenia odpowiednich działań marketingowych. Przy czym pojęcie „marketingu” łączy się z definicją celu, wyznaczeniem możliwości zbytu, opracowaniem strategii i koncepcji marketingowych oraz zastosowaniem określonych instrumentów rynkowych. Wśród tych ostatnich istotne znaczenie posiadają: polityka produktowa, kształtowanie produktu, opakowanie, polityka cenowa, marka produktu i kształtowanie jego „image”. Ważne znaczenie posiada tutaj polityka w zakresie dystrybucji, a więc zbytu produktów. Jak wiadomo, współcześnie istnieją bardzo różnorodne możliwości

zbytu (także bezpośredniego) i dotarcia do konsumenta. Coraz częściej produkty chłopskie pojawiają się nawet w supermarketach. Dla bezpośredniej sprzedaży duże znaczenie posiada polityka informacyjna, reklama, popieranie sprzedaży bezpośredniej, a także odpowiednia praca promocyjna na rzecz szerokiej publiczności.

Na zakończenie należy podkreślić wysoką wartość merytoryczną i praktyczną omawianej tutaj książki B. Wirthgena i O. Maurera, także dla polskich czytelników. Oczywiście należy tutaj uwzględnić specyfikę warunków prawnych i ekonomicznych istniejących w naszym kraju. Doświadczenia niemieckie są szczególnie cenne w kontekście Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej.

ELŻBIETA DZIUK-RENIK
KRYSTYNA KOCZNOROWSKA
Centralna Biblioteka Rolnicza w Warszawie

INFORMACJA O KATALOGU POLSKICH ROLNICZYCH STRON WWW INFOROL

Katalog polskich rolniczych stron www InfoRol: <http://www.cbr.edu.pl> link **InfoRol** umożliwia szybki dostęp do informacji rozproszonej w sieci Internetu polegający na sprawnym wyszukiwaniu oraz bezpośrednim i natychmiastowym połączeniu się ze znalezioną informacją.

Na świecie istnieją liczne katalogi stron www poświęconych rolnictwu. Zwykle budowane są przez odpowiednie biblioteki rolnicze i ich ośrodki informacji naukowej. W Skandynawii powstał katalog NovaGate, w USA - katalog AgNIC, w Australii - AGRIGATE, w Wielkiej Brytanii - AgriFor, a w Niemczech w 1995 roku - katalog dainet, który jest dziełem Zentralstelle fuer Agrardokumentation und -information (ZADI) w Bonn. Ponadto w wielu wielotematycznych katalogach występuje dział Rolnictwo, tak jak w przypadku Scout Report Archives, czy Bulb Link. Wymienione katalogi są dostępne ze strony domowej Centralnej Biblioteki Rolniczej pod adresem www.cbr.edu.pl link **Zagraniczne rolnicze katalogi www**.

Katalog InfoRol powstał w Centralnej Bibliotece Rolniczej dzięki finansowemu wsparciu Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej (FWPN), które pozwoliło zakupić m.in. oprogramowanie ALEPH, jak również, dzięki możliwości korzystania z doświadczeń ZADI w Bonn, twórcy katalogu dainet.

Zakres tematyczny katalogu InfoRol obejmuje:

- rolnictwo,
- przetwórstwo rolno-spożywcze,
- ochronę środowiska,
- rybołówstwo,
- leśnictwo,
- integrację Polski z UE.

W zakresie tematycznym InfoRolu znalazły się także zagadnienia dotyczące wspierania przedsiębiorczości (kredyty, grupy producenckie, działalność poza-

rolnicza), informacje rynkowe (informacje o cenach, o rynkach, adresach producentów środków produkcji dla rolnictwa), informacje prawne i podatkowe.

Za pośrednictwem InfoRolu można wyszukać różnego typu informacje sieciowe, a także łączyć się z nimi. Do głównych typów tych informacji należą:

- publikacje (broшуry informacyjne, sprawozdania, sprawozdania rynkowe, akty prawne, opracowania, słowniki i encyklopedie, biuletyny, materiały konferencyjne);
- bazy danych (bibliograficzne i faktograficzne);
- dane adresowe instytucji i ekspertów (bazy danych i spisy);
- kalendarze wydarzeń – konferencji, targów, szkoleń (bazy danych i spisy);
- katalogi firm i oferty usług;
- tematyczne spisy linków i katalogi stron www;
- portale;
- oprogramowanie.

InfoRol zawiera zatem informacje:

- o „dużych zasobach”, takich jak portale czy katalogi firm lub inne specjalne bazy danych,
- oraz o „mniejszych zasobach”, takich jak opracowania (np. o grupach producenckich) czy sprawozdania.

Na obecnym etapie rozwoju/budowania katalogu w InfoRol przeważa informacja o dużych zasobach. Mniejsze zasoby, do których kieruje InfoRol, dotyczą przede wszystkim zagadnień współcześnie ważnych dla rolnictwa i rozwoju wsi.

Wyszukiwanie informacji w katalogu InfoRol

W katalogu InfoRol istnieją następujące sposoby wyszukiwania informacji przedstawione w poniższej tabeli:

Nazwa w interfejsie internetowym	Sposób wyszukiwania
PREDEFINIOWANE	uruchamiane ukryte wyrażenie wyszukiwawcze
INDEKSY	zawartość wybranych pól
PROSTE i ZAAWANSOWANE	słowa z wybranych pól

Dwa najprostsze sposoby uzyskania informacji o stronach internetowych oferowane w katalogu InfoRol to **Wyszukiwanie predefiniowane i Indeksy**.

Wyszukiwanie predefiniowane stworzono wzorując się na idei przyjętej w niemieckim katalogu dainet. Polega ono na zastosowaniu ukrytych wyrażeń wyszukiwawczych, które opracowywane są przez redaktorów katalogu po to, aby wyręczyć użytkowników w budowaniu zapytań do bazy danych. Jest ono prezentowane w interfejsie internetowym katalogu InfoRol w postaci listy tematów

odsyłających do wielu podtematów, czyli służących do przeglądania (browsing). W efekcie poszukujący informacji o stronach internetowych wybiera temat lub podtemat, lub kategorię formalną z wyświetlonej listy. Dzięki temu może dotrzeć do wszystkich pozycji z danej kategorii tematycznej lub formalnej. Poniżej przedstawiono przykłady oferowanych Tematów i Podtematów:

Przykład 1:

Temat: **Integracja Polski z UE**

Podtemat: **Wspólna Polityka Rolna**

Przykład 2:

Temat: **Rozwój wsi**

Podtemat: **Programy pomocy UE**

Podtemat: **Samorządy**

Przykład 3:

Temat: **Produkcja roślinna**

Podtemat: **Ochrona roślin**

Podtemat: **Oprogramowanie dla ochrony roślin**

Oto przykłady oferowanych różnych kategorii stron internetowych:

- **Portale rolnicze i spożywcze**
- **Inne portale**
- **Katalogi firm**
- **Katalogi szkoleń**
- **Katalogi targów**

Prostym i efektywnym sposobem wyszukiwania jest korzystanie z licznych **indeksów**. Następujące indeksy są zalecane jako najbardziej przydatne do wyszukiwań informacji o stronach www: **Temat, Obiekt, Właściciel zasobu informacji oraz Typ zasobu informacji**.

Indeks **Temat** zawiera przykładowo takie zagadnienia, jak podatki, kredyty, samorządy, ubezpieczenie, szkółkarstwo, nawożenie, hodowla zwierząt, ochrona roślin. Natomiast w Indeksie **Obiekt** znajdują się na przykład: ziemniaki, jęczmień jary, środki produkcji, maszyny i narzędzia, żywność, mięso i produkty mięsne, mleko i przetwory mleczne.

Gdy poszukiwanego terminu brak w indeksie **Tematy** lub **Obiekty**, można korzystać z indeksu **Słowa kluczowe**. Na przykład w indeksie **Temat** występuje termin: Kredyty i pożyczki, ale brak jest w nim terminu kredyty preferencyjne. Termin ten znajduje się natomiast w indeksie **Słowa kluczowe**.

Indeks **Właściciel zasobu** zawiera alfabetyczną listę nazw instytucji, które opublikowały strony www i pozwala dotrzeć do zasobów internetowych wybranej/określonej instytucji.

W odpowiednich indeksach, takich jak Temat i Obiekt udostępniono także synonimy terminów i terminy bliskoznaczne, co oznacza, że można uzyskać ten sam rezultat wyszukiwania szukając w indeksie Temat pod hasłem Kierowanie gospodarstwem, jak i pod hasłem Zarządzanie gospodarstwem. Podobnie w indeksie Obiekt korzystając z haseł Sprzęt do ochrony roślin i Urządzenia do ochrony roślin otrzyma się wykaz takich samych zasobów informacji.

Ponadto indeksy zawierają tylko te terminy, które wystąpiły w bazie, co pozwala wykluczyć odpowiedź „Brak danych w bazie na wybrany temat”.

Warto podkreślić, że zarówno wyszukiwanie predefiniowane, jak i wyszukiwanie zaawansowane oferują użytkownikowi możliwość łączenia w wyszukiwaniu atrybutów formalnych z tematem, na przykład oprogramowanie w ochronie roślin czy konferencje nt ochrony roślin.

Wynikiem wyszukiwania w katalogu InfoRol jest lista tytułów zasobów informacji. Po wybraniu zasobu ukazuje się jego krótki opis zawierający do niego link.

Katalog InfoRol podlega ciągłej aktualizacji i doskonaleniu. W związku z tym Centralna Biblioteka Rolnicza prosi o komentarze, sugestie i uwagi, które mogą przyczynić do bardziej przyjaznego i sprawniejszego wykorzystania tego katalogu przez wszystkich poszukujących informacji o rolniczych zasobach internetowych.

Wszyscy ci, którzy pragną powiększyć krąg odbiorców swoich zasobów internetowych, mogą je zgłosić na opublikowanym formularzu zgłoszeniowym pod adresem: http://www.cbr.edu.pl/inforol_form.htm. Informacje o zgłoszonych zasobach zostaną umieszczone w bazie danych katalogu InfoRol.

ADRIANNA BOLEWICZ -TATKA
IWONA ŚWIECHOWSKA

*Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu*

WYNIKI X-JUBILEUSZOWEJ EDYCJI KONKURSU NA „NAJLEPSZE WYDAWNICTWO OŚRODKÓW DORADZTWA ROLNICZEGO I REGIONALNYCH CENTRÓW DORADZTWA ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH W 2001 ROKU”

Organizatorem X-jubileuszowej edycji konkursu na „Najlepsze wydawnictwo ODR i RCDRRiOW w 2001 roku” było Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu.

Zgodnie z regulaminem, konkurs prowadzono w dwóch kategoriach:

I - Najlepsze czasopismo periodyczne

II - Najlepsze wydawnictwo tematyczne

W kategorii „Najlepsze czasopismo periodyczne” udział wzięło 26 Redakcji, z całej Polski, tj. z: RCDRRiOW Barzkowice, WODR Boguchwała, WODR Bratoszewice, WODR Gdańsk, WODR Gdańsk O/Strzelino, ODR Kalsk, WODR Lublin zs. Końskowola, WODR Lublin zs. w Końskowoli O/Grabanów, WODR Lublin zs. w Końskowoli O/Rejowiec, WODR Lublin zs. w Końskowoli O/Sitno, ODR Koszalin, ODR Lubniewice, WODR Łosiów, ODR Mikołów, WODR Modliszewice, WODR Olsztyn, RCDRRiOW Poświętne, WODR Poznań, RCDRRiOW Przysiek, RCDRRiOW Radom, RCDRRiOW Stare Pole, DWODR Świdnica, WPODR Szepietowo, WODR Warszawa, RCDRRiOW Wrocław, ODR Zarzeczewo.

W kategorii „Najlepsze wydawnictwo tematyczne” zgłoszono 20 tytułów wydawnictw z następujących Ośrodków: RCDRRiOW Barzkowice, WODR Boguchwała, WODR Bratoszewice, WODR Gdańsk, WODR Gdańsk O/Strzelino, ODR Kalsk, WODR Lublin zs. w Końskowoli O/Grabanów, WODR Lublin zs. w Końskowoli O/Rejowiec, ODR Koszalin, ODR Lubniewice, WODR Modliszewice, WODR Olsztyn, RCDRRiOW Poświętne, RCDRRiOW Przysiek, RCDRRiOW Radom, RCDRRiOW Stare Pole, WPODR Szepietowo, WODR Warszawa, RCDRRiOW Wrocław, ODR Zarzeczewo.

Prezentujemy wykaz czasopism i wydawnictw tematycznych zgłoszonych do konkursu pn. „Najlepsze wydawnictwo ODR i RCDRRiOW w 2001 roku”

Lp.	Nazwa ODR/RCDRRiOW	Tytuł czasopisma	Tytuł wydawnictwa
1.	RCDRRiOW Barzkowice	Aktualności Rolnicze	Wzorcowe schematy organizacyjno -produkcyjne gospodarstw rolnych
2.	WODR Boguchwała	Biuletyn Informacyjno-Handlowy	Chów i użytkowanie strusi
3.	WODR Bratoszewice	Rada	Żywopłoty na płoty
4.	WODR Gdańsk	Pomorski Poradnik Rolniczy	Sprzedać truskawki
5.	WODR Gdańsk O/Strzelino	Poradnik Rolnika Pomorskiego	Jak rozpocząć działalność gospodarczą
6.	ODR Kalsk	Lubuski Informator Rolniczy	Piękny wiejski ogród
7.	WODR w Lublinie zs. w Końskowoli	Aktualności Rolnicze-Rynek	—
8.	WODR w Lublinie zs. w Końskowoli O/Grabanów	Doradztwo Rolnicze	Chów strusi
9.	WODR w Lublinie zs. w Końskowoli O/Rejowiec	Rolnicze Wieści	Uprawa kukurydzy na kiszonkę z całych roślin
10.	WODR w Lublinie zs. w Końskowoli O/Sitno	Zamojska Gazeta Rolnicza	—
11.	ODR Koszalin	Magazyn Rolniczy „Aura”	Proekologiczne technologie produkcji trzody chlewnej
12.	ODR Lubniewice	Rolnik Lubuski	Produkcja żywca wołowego na trwałych użytkach zielonych
13.	WODR Łosiów	Kurier Rolniczy	—
14.	ODR Mikołów	Katowickie Aktualności Rolnicze	—
15.	WODR Modliszewice	Aktualności Rolnicze	Otwarte drzwi Unii Europejskiej
16.	WODR Olsztyn	Bieżące Informacje	Odmianowe i agrotechniczne uwarunkowania plonu i jakości browarnej ziarna jęczmienia jarego
17.	RCDRRiOW Poświętne	Informator RCD Poświętne	Marketing i promocja w turystyce wiejskiej
18.	WODR Poznań	Poradnik Gospodarski	—
19.	RCDRRiOW Przysiek	Informator Rolniczy	Dobre praktyki w rolnictwie. Zasady budowania płyt obornikowych i zbiorników
20.	RCDRRiOW Radom	Niwa Rolnicza	Polski rolnik w Unii Europejskiej - zeszyty (1-8)
21.	RCDRRiOW Stare Pole	WIO. Wiadomości, Informacje, Opinie	Poradnik dla doradców i rolników
22.	Dolnośląski WODR Świdnica	Dolnośląski Informator Rolniczy	—
23.	WPODR Szepietowo	Wiadomości Rolnicze	Przedsiębiorczość rolników województwa podlaskiego
24.	WODR Warszawa	Wieś Mazowiecka	Rolniczy kalendarz rachunkowy
25.	RCDRRiOW Wrocław	Rolniczy Rynek	Technologia uprawy gryki na ziarno
26.	ODR Zarzeczewo	Wieś Kujawsko-Pomorska	Uprawa pomidorów gruntowych dla przetwórstwa

Komisja Konkursowa w składzie:

- **Przewodniczący:** Edward Lewandowski (*redaktor naczelny czasopisma „Farmer”*)
- **Członkowie:** Barbara Odrobińska (*główny specjalista w Departamencie Rozwoju Wsi MRiRW*), Adrianna Bolewicz-Tatka (*kierownik Działu Informacji Programów i Wydawnictw KCDRRiOW O/Poznań*), Andrzej Kasperowicz (*redaktor naczelny czasopisma „Agro-Serwis”*), Leon Wawreńniuk (*redaktor naczelny czasopisma „Agrobazar”*), wyłoniła zwycięzców w poszczególnych kategoriach:

Kategoria - NAJLEPSZE CZASOPISMO PERIODYCZNE

- I miejsce** – „Wiadomości Rolnicze” WPODR Szepietowo;
- II miejsce** – „WIO. Wiadomości, Informacje, Opinie” RCDRRiOW Stare Pole;
- III miejsce** – „Aura” ODR Koszalin i
– „Wieś Kujawsko-Pomorska” ODR Zarzeczewo, ODR Minikowo,
Kujawsko-Pomorska Izba Rolnicza.

WYRÓŻNIENIA w tej kategorii otrzymały:

- „Aktualności Rolnicze” RCDRRiOW Barzkowice,;
- „Wieś Mazowiecka” WODR Warszawa,;
- „Rolniczy Rynek” RCDRRiOW Wrocław.

Kategoria - NAJLEPSZE WYDAWNICTWO TEMATYCZNE

- I miejsce** – „Dobre praktyki w rolnictwie. Zasady budowania płyt obornikowych i zbiorników” RCDRRiOW Przysiek;
- II miejsce** – „Przedsiębiorczość rolników województwa podlaskiego” WPODR Szepietowo;
- III miejsce** – „Rolniczy kalendarz rachunkowy” WODR Warszawa.

Uroczyste ogłoszenie wyników konkursu na „Najlepsze wydawnictwo ODR i RCDRRiOW w 2001 r.”, połączone jak zwykle z seminarium pt. „Warsztat współczesnego dziennikarza”, odbyło się 23-24.10.2002 r. w KCDRRiOW O/Poznań.

Organizowany przez KCDRRiOW Konkurs od szeregu lat cieszy się dużym zainteresowaniem redakcji czasopism rolniczych, wydawanych przez ODR i RCDRRiOW. Uroczystość zgromadziła grono specjalistów tej branży i była doskonałym forum zarówno wymiany doświadczeń, jak i pogłębiania wiedzy.

Komisja Konkursowa zaproponowała tematykę unijną jako priorytetową przy ocenie czasopism w roku 2002, a w szczególności:

- przybliżanie tematyki negocjacji w obszarze rolnictwo i obszary wiejskie,
- przybliżanie tematyki funduszy strukturalnych w krajach Unii Europejskiej.

Zwycięzcom gratulujemy i życzymy kolejnych sukcesów, a wszystkim uczestnikom dziękujemy za udział i zapraszamy w roku 2003 na kolejną edycję Konkursu.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Samoorganizacja w społecznościach wiejskich – przejawy – struktura – zróżnicowanie. Pr. zbiorowa pod red. nauk. Marii Wieruszewskiej. Wyd.: PAN Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa. Warszawa 2002, s. 318.

Praca – projekt badawczy KBN – jest próbą przedstawienia koncepcji teoretycznych, obalenia starych paradygmatów związanych z samoorganizacją społeczności wiejskich osadzonych w kulturowym dziedzictwie i jednocześnie wynikiem konkretnych przedsięwzięć badawczych - studium porównawczego dwóch społeczności wiejskich na tle lokalnego wymiaru transformacji - „Wielkiej Zmiany 1989 r.”. Opracowanie zawiera wyniki badań Auterek, zsyntetyzowane w pięciu działach, tj.: Marii Wieruszewskiej: „Społeczność wiejska – podstawy samoorganizacji”; Krystyny Gutowskiej: „Funkcjonowanie wiejskich gospodarstw domowych w procesie przemian społecznych na wsi i przejawiane przez nie strategie radzenia sobie”; Krystyny Łapińskiej-Tyszka: „Bezrobocie w gminach wiejskich a samoorganizacja”; Doroty Budy: „Aktywność młodych mieszkańców wsi postrzegana przez pryzmat rodziny i społeczności wiejskiej”; i Izabeli Bukraba-Rylskiej: „Kapitał kulturowy mieszkańców wsi: między ontologią a pragmatyką”. Autorki mają nadzieję, że przeprowadzone badania podważą przeświadczenie iż wieś niekorzystnie odbiega od podstawowych wzorców społeczeństwa obywatelskiego, a rzeczywiste podstawy samoorganizacji wsi są nikłe, a jednocześnie zwrócą uwagę specjalistów od polityki społecznej na najistotniejsze sprawy polskiej wsi współczesnej.

Metodyka i organizacja doradztwa rolniczego. Wenancjusz Kujawiński. Wyd.: Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu, Poznań 2002, s. 222.

Książka ta stanowi podręcznik z zakresu metodyki i organizacji państwowego doradztwa rolniczego w Polsce. Kierowana jest do studentów kształcących się w wyższych szkołach rolniczych oraz pracowników merytorycznych państwowych rolniczych jednostek doradczych, doksztalających się i doskonalących w zakresie doradztwa rolniczego.

W swym obecnym kształcie i zawartości nawiązuje do poprzedniej książki tego autora zatytułowanej „Doradztwo rolnicze w zarysie” (W. Kujawiński, CDiEwR, Poznań 1997), choć treść i układ materiału uległy istotnym zmianom, a jej objętość została poważnie rozszerzona.

Najważniejszą zmianą, jaką poczyniono w zakresie podstaw teoretycznych doradztwa rolniczego, jest ograniczenie podmiotu doradczego do współdziałają-

cej partnersko diady doradcy i rolnika (grupy rolników), który prowadzi własne gospodarstwo rolne. A zatem zrezygnowano z wcześniejszej próby obejmowania doradztwem rolniczym - obok problemów sfery pracy w gospodarstwie rolnym - również problemów sfery życia rodziny rolniczej.

Najważniejszą zmianą w doborze treści przedmiotowej publikacji, jest rozszerzenie jej o zagadnienia związane z praktyczną stroną realizacji „*metody zarządzająco-rynkowej (MMA) - wariant polski*” (metoda rozwiązywania problemu organizacji działalności doradczej dla formy grupowej doradztwa rolniczego) oraz opracowywaniem programów i rocznych planów działalności państwowych rolniczych jednostek doradczych, a także zaprezentowanie modelowego rozwiązania w zakresie ich struktury funkcjonalnej.

Należy też dodać, że chociaż całość zagadnień poruszanych w książce dotyczy doradztwa rolniczego realizowanego poprzez struktury państwowe, to jednak ogromna większość z nich może też dotyczyć doradztwa rolniczego realizowanego w ramach struktur samorządu zawodowego rolników (Izb Rolniczych).

Kodeks zaleceń i praktyk dla utrzymania świń. Lech Nawrocki, Gustaw Klimkiewicz. Wydanie II poprawione i uzupełnione. Wyd.: Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu. Poznań 2002, s. 50.

Dotychczas o rozwiązaniach konstrukcyjnych i wyposażeniu budynków inwentarskich decydowali projektanci. Stosowane technologie i systemy utrzymania zwierząt nie uwzględniały w dostatecznym stopniu dobrostanu zwierząt i ochrony środowiska; dobrostanu zwierząt rozumianego jako zaspokojenie ich fizjologicznych, behawioralnych i żywieniowych potrzeb, zapewnienia im stałego komfortu bytowego i wysokiego poziomu opieki. Przygotowując Kodeks Zaleceń i Praktyk dla utrzymywania świń, specjaliści poznańskiego Oddziału IBMER uwzględnili dobrostan zwierząt jak i najważniejsze przepisy i zalecenia stosowane w państwach należących do UE, a dotyczące: obiektów inwentarskich i ich otoczenia, warunków budowlanych pomieszczeń inwentarskich, urządzeń do zadawania pasz i pojenia, usuwania odchodów zwierzęcych, wymiany powietrza w budynku, podłoża i ścian w kojcach. Podano wymagania specjalne dla poszczególnych kategorii zwierząt m.in. dotyczące mikroklimatu, zabiegów profilaktycznych i pielęgnacyjnych. Ważną kwestią dla producentów jest także informacja o procedurach uzyskiwania zezwoleń na budowę, adaptację i modernizację budynków inwentarskich. Opracowanie wzbogacono wykazem literatury uzupełniającej, także z podaniem źródeł uregulowań formalno-prawnych (Dzienniki Ustaw, Dyrektywy Rady UE).

Autorzy zapewniają, że przestrzeganie zawartych w Kodeksie zaleceń i stosowanie „Dobrych Praktyk” pozwoli rolnikom osiągnąć dobrą pozycję w walce konkurencyjnej z rolnikami unijnymi.

Produkcja i rynek ziemniaków jadalnych. Pr. zbiorowa pod red. J. Chotkowskiego. Wyd.: „Wieś Jutra”, Warszawa 2002, s. 248.

Ekonomika i technologia produkcji ziemniaków skrobiowych. Pr. zbiorowa pod red. J. Chotkowskiego. Wyd.: „Wieś Jutra”, Warszawa 2002, s. 161.

Wydawnictwo „Wieś Jutra” wydało dwa podręczniki zawierające najnowsze, kompleksowe informacje o biologii (odmiany), technologii uprawy i przechowywaniu, normach i czynnikach jakości, ekonomice i rynku ziemniaków. Ze względu na odmienną rolę pierwszego podręcznika poświęcono problematyce ziemniaków jadalnych i na przetwory spożywcze, natomiast drugi ziemniaków skrobiowych. Opracowania mają pomóc w planowaniu i prowadzeniu biznesu związanego z produkcją, przetwórstwem i obrotem ziemniakami oraz ułatwić osiągnięcie przez krajową produkcję ziemniaka konkurencyjnej pozycji na rynku.

Monografie zostały przygotowane przez zespół specjalistów, głównie pracowników naukowych Instytutu Hodowli i Aklimatyzacji Roślin. Polecamy je szczególnie producentom ziemniaków, członkom grup producenckich, doradcom ODR, pracownikom służb surowcowych jednostek przetwórstwa i obrotu ziemniakami, uczniom i studentom.

Środowisko, rozród, profilaktyka i terapia chorób świń. Pr. zbiorowa pod red. Zygmunta Pejsaka. Wyd.: Borgis Wydawnictwo Medyczne, Warszawa 2000, s. 392.

Jest to bardzo ciekawe kompendium wiedzy na temat produkcji trzody chlewnej ze szczególnym nastawieniem medycznym na stan zdrowotny i ochronę zdrowia świń.

W dziesięciu obszernych działach opracowania autorzy omawiają takie problemy jak: - zarządzanie produkcją trzody chlewnej na przykładzie Danii, USA i Hiszpanii (m.in. założenia technologiczne i jakościowe w produkcji, systemy kontroli stanu zdrowotnego w nowoczesnych systemach produkcji, zasady pracy lekarza weterynarii, specjaliści ds. chorób świń w krajach wspólnoty europejskiej); - aspekty ekonomiczne zdrowia zwierząt; - rolę czynników środowiskowych w chowie i rozrodzie świń; - wpływ wybranych metod żywieniowych na zdrowotność świń; - zasady stosowania chemioterapeutyków; - strategie i zasady zwalczania wybranych chorób zakaźnych i ich profilaktyki; - profilaktykę chorób niezakaźnych, - zwalczanie chorób pasożytniczych; - rolę biobezpieczeństwa i dezynfekcji w nowoczesnej produkcji trzody chlewnej.

Podręcznik zawiera wiele przykładów korzyści wynikających ze zwiększenia wydajności w nowoczesnej produkcji trzody chlewnej w następstwie poprawy stanu zdrowotności zwierząt.

Informator 2002 o materiałach informacyjno-szkoleniowych dla doradztwa rolniczego. Adrianna Bolewicz-Tatka (opr. redakcyjne). Wyd.: Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu, Poznań 2002, s. 131.

Kolejny informator o materiałach informacyjno-szkoleniowych dla doradztwa rolniczego zawiera najnowszą ofertę doradztwa rolniczego, z przełomu 2001/2002 roku, złożoną z wydawnictw, materiałów dydaktyczno-szkoleniowych, programów komputerowych i filmów video, regionalnych periodyków dla potrzeb rolnictwa, doradztwa rolniczego i oświaty rolniczej. W informatorze zamieszczono ponad 700 tytułów wydawnictw, wydanych przez ośrodki doradztwa rolniczego, Krajowe Centrum Doradztwa rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, jednostki badawczo-rozwojowe resortu rolnictwa, Fundusz Współpracy, Fundację Programów Pomocy dla Rolnictwa i Centrum Informacji Europejskiej UKIE.

Propozycje wydawnicze podano w publikacji w dwojaki sposób – w układzie tematycznym poszczególnych działów całego rolnictwa, a także wydawców, co ułatwia dotarcie do wybranych wydawców lub autorów materiałów informacyjnych i szkoleniowych.

Opracowanie umożliwia zorientowanie się jakie zagadnienia są aktualnie priorytetowe w doradztwie rolniczym, w działalności informacyjnej, szkoleniowej, upowszechnieniowej i oświatowej. Informator zawiera wykaz adresowy wydawców.

Agroturystyka. Materiały szkoleniowe. Opracowanie zbiorowe pod red. Krzysztofa Herbsta na zlecenie Ministerstwa Gospodarki. Wyd.: Ministerstwo Gospodarki, Departament Turystyki, Warszawa 2002, s. 201.

Materiały szkoleniowe przeznaczono do prowadzenia szkoleń z zakresu agroturystyki, dla organizatorów agroturystyki (pracowników gmin, powiatów) i usługodawców – gospodarzy, planujących rozpoczęcie lub rozpoczynających działalność agroturystyczną.

Opracowanie podzielono na trzy części: I – „Zagadnienia ogólne” – zawiera informacje dotyczące organizacji turystyki wiejskiej w krajach UE, polskie uwarunkowania prawne oraz wpływ działalności agroturystycznej na życie społeczności lokalnych; II – „Poradnik dla organizatorów agroturystyki” – to praktyczne informacje o uwarunkowaniach prawnych i instytucjonalnych i możliwościach współpracy usługodawców z samorządami lokalnymi, innymi mieszkańcami, a także o sposobach stowarzyszania się; III – „Agroturystyka z perspektywy usługodawcy” – zawiera praktyczne wskazówki, jak powinny wyglądać usługi agroturystyczne, możliwości finansowania i uwarunkowania tej działalności. Części materiałów podzielono na moduły tematyczne. Materiały zawierają proponowane przykłady ćwiczeń i innych działań interaktywnych umożliwiających prowadzenie zajęć warsztatowych w czasie szkoleń. Informacja dla prowadzącego szkolenie gdzie można zaktualizować dane zawarte w materiałach i gdzie można rozszerzyć swoją wiedzę dotyczącą danego zagadnienia, a także bibliografia uzupełniają znacząco opracowanie.

Finansowanie rozwoju turystyki ze środków Unii Europejskiej. Poradnik dla samorządów terytorialnych i przedsiębiorców turystycznych oraz organizacji pozarządowych. Leszek Butowski, Magdalena Wątońska-Dec, Marek Żukowski. Wyd.: Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A. Warszawa 2002, s. 163.

Poradnik przybliża zasady przyznawania przez UE pomocy biedniejszym krajom i regionom (należącym do Unii oraz kandydującym). Poświęcono go szczególnie zagadnieniom dotyczącym wsparcia dla inwestycji o charakterze turystycznym, stanowiących nadal szansę dla wielu regionów przeżywających trudności społeczne i gospodarcze, a jednocześnie bogatych w walory przyrodnicze i kulturowe. Opracowanie przeznaczone jest w pierwszej kolejności dla działaczy samorządów terytorialnych, przedsiębiorców, działaczy organizacji pozarządowych, funkcjonujących w sferze turystyki i wypoczynku.

Poradnik składa się z kilku części. Pierwsze trzy rozdziały poświęcono informacjom na temat zasad jakimi kieruje się UE przy planowaniu i wdrażaniu pomocy strukturalnej, jak i przygotowaniu naszego kraju do absorpcji środków unijnych przedakcesyjnych i strukturalnych. Kolejne rozdziały poświęcono już wyłącznie finansowaniu inwestycji turystycznych, planowanym do wdrożenia procedurom formalnym, podano przykłady inwestycji już wykonanych. Końcowa część opracowania zawiera informacje użytkowe, praktyczne wskazówki dla potencjalnych odbiorców pomocy. Poradnik zawiera także dwa załączniki: zasady przygotowania fiszki projektowej dla programu Phare 2002 Spójność Społeczno-Gospodarcza oraz metodologię sporządzania matrycy logicznej przedsięwzięcia.

Słownik metodyczny doradcy rolniczego. Wenancjusz Kujawiński. Wyd.: Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, Oddział w Poznaniu, Poznań 2002, s. 207.

Autor proponuje doradcom rolniczym słownik metodyczny, który zawiera 933 hasła, dotyczące praktyki doradztwa rolniczego, pozaszkolnej oświaty rolniczej, innowatyki rolniczej, a także specjalnie dobrane terminy z zakresu psychologii, socjologii, filozofii, statystyki, cybernetyki, matematyki i ekonomii. Kryterium doboru haseł stanowił zakres wykonywanych przez doradcę rolniczego zadań, w tym również związanych z jego doszkącaniem i doskonaleniem zawodowym, a nawet z podejmowaną pracą badawczą czy naukową.

Praca łączy w sobie cechy klasycznego słownika (duża liczba szczegółowych zagadnień) z zaletami encyklopedii tematycznej, w której część haseł ma postać obszernych omówień. Hasła te dotyczą przede wszystkim form i metod edukacyjnych oraz środków kształcenia.

Przygotowując publikację, autor korzystał z wielu źródeł: opracowań uznanych autorytetów naukowych, słowników i encyklopedii różnych dziedzin nauki, a także z multimedialnych prac zbiorowych.

Słownik przeznaczony jest dla: doradców rolniczych, pracowników państwowych rolniczych organizacji doradczych, pracowników administracji państwowej, członków samorządów rolniczych, przedstawicieli nauki i ośrodków badawczych działających na rzecz praktyki rolniczej, uczniów szkół rolniczych.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego* zamieszczają artykuły z zakresu metodyki doradztwa rolniczego, organizacji doradztwa, wspomagania doradztwa poprzez naukę, doskonalenia kadr doradczych, oświaty rolniczej oraz polityki agrarnej.
2. Oprócz artykułów *Zagadnienia* przyjmują:
 - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
 - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
 - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
 - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
 - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do 1 100 znaków);
 - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
 - streszczenie w języku polskim i angielskim – maksymalnie 14 wierszy;
 - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
 - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (Word 6.0, Word 7.0, zalecany Word 97.0);
 - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
 - ewentualne rysunki, tabele i wykresy dołączone w oddzielnych plikach. Rysunki wyłącznie w plikach źródłowych, a tabele i wykresy najlepiej w formacie Worda lub Excela;
 - dane literaturowe – odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
 - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu (bez numerowania) każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
 - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
 - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, nr 3, 5-17;
 - jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);
 - klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
 - wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym;
4. Tekst artykułu lub informacji (nagrany na dyskietkę) powinien być dostarczony na dyskietce oraz dwóch wydrukach w tym samym formacie.
5. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.

6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy i ewentualnie numer telefonu.
7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku. Redakcja nie zwraca.
8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Z Autorem przyjętego do druku artykułu zawarta zostanie umowa wydawnicza określająca zasady przeniesienia na Wydawcę prawa do wydania dzieła i wprowadzenia go do obrotu w formie drukowanej w Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego i/lub nie na stronie internetowej KCDRRiOW. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie internetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

**Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich
Oddział w Poznaniu, 61-659 Poznań, ul. Winogrody 63
Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego”
e-mail: poznan_sekretariat@cdr.gov.pl**

